

NYELVTUDOMÁNYI
KÖZLEMÉNYEK

A

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

NYELVTUDOMÁNYI BIZOTTSÁGÁNAK MEGBIZÁSABÓL

SZERKESZTI

SZINNYEI JÓZSEF.

Ara 75 kr.

BUDAPEST.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA TULAJDONA.

1898.

TARTALOM.

	Lap
<i>Kalmár Elek.</i> Állítmány és alany. (I.) —	129
<i>Gombocz Zoltán.</i> A vogul nyelv idegen elemei. (I.)	148
<i>Erdélyi Lajos.</i> Mondattani tanulmányok (II.)	185
<i>Petz Gedeon.</i> Szótárírás és szótáriróadalom	199
<i>Hellebrant Árpád.</i> Könyvészet 1897. (II.)	217

Ismertetések és bírálatok.

<i>Gedeon Alajos.</i> Magyar nyelvtisztító törekvések. (Bárdos Remig: A magyar nyelvtisztító törekvések története.)	234
<i>Gombocz Zoltán.</i> Egy jelentéstani kísérlet. (Bréal, Michel: Essai de sémantique)	236

Kisebb közlések.

Sz. J. Minta	184
— Magyar és finn észjárásbeli találkozás	216
<i>Simonyi Zsigmond.</i> Hold	198
<i>M. J. Pöröly</i>	233
— Magyar jövevények az erdélyi századok nyelvében	239

Folyóiratunk negyedévenként jelenik meg, még pedig márczius, június, szeptember és december elsején. Az egész évfolyam legalább harmincz ívből áll s ára 3 frt vagyis 6 korona. Az előfizetés a Magyar Tudományos Akadémia könyvkiadó-hivatalához czímezendő.

Kérelem: Kérjük a nyelvészeti munkák s különösen program-értekezések szerzőit, szíveskedjenek ismertetés végett munkájuknak egy-egy példányát beküldeni a szerkesztőnek: Budapest, VIII. József-körút 17.

Állítmány és alany.

Akadémiai fölolvasás.

Első közlemény.

Beszéd, nyelvy, mondat.

Az utóbbi években sokan tették vizsgáldásuk tárgyává a mondatot és ennek «két fő részét», az alanyt és az állítmányt, a mi azt mutatja, hogy ezeknek eddigi magyarázataival nem lehetünk megelégedve többé, hanem mai nyelvészeti gondolkodásunknak megfelelőbb magyarázat után kell néznünk. Én az állítmánynak és az alanynak mondattani alapon való magyarázatát keresve arra a meggyőződésre jutottam, hogy az összes mondatrészek igazi alapját a lélektan segítségével a *beszélő látástani* (optikai) *szemléletében* találjuk meg.

Egyelőre az állítmányra és az alanyra nézve fejtem ki ezt a meggyőződésemet. Azonban mielőtt e fejtegetéshez hozzáfoghatnék, elő kell adnom, hogy mit értek én a beszéd és a mondat alatt, mert nézeteim főképp az állítmány kérdésében nagy részt e két fogalom értelmére támaszkodnak.

Míg a mondat legjobb meghatározása az volt, hogy ez gondolatainknak szavakban való kifejezése, addig a beszéd is a gondolatoknak tagolt hangokkal való kifejezése volt. Ámde a mondat meghatározását épen azért kezdték megváltoztatni, mert ki akarták vetni belőle a «gondolat» szót. (BALOGH PÉTER: A mondat definíciója, Nyr. 19:291). Ugyanis újabban (mondja BALOGH) a lélektan és a logika a *gondolat* szót átengedte a közhasználatnak és helyette a *képzet, fogalom, ítélet szokat alkalmazza*, a közhasználat pedig a fantázia képzeleteit érti a *gondolaton*; e szerint a gondolat lelünkben megy végbe és ellentéte a ténynek. Pedig a mondatban tények is vannak kifejezve. Legfőbb ok pedig, mely miatt a *gon-*

dolat szó a mondat meghatározására *használhatatlan*, az, hogy a kívánó és kérdő mondatok nem gondolatok kifejezései, pedig ezek is csak mondatok. KERN is épen ezek miatt mondja (Die Deutsche Satzlehre. 1883. 24—25. l.), hogy a *gondolat* szó helyett *geistiger Vorgangot*, lelki működést lehet tenni a meghatározásba.

Épen e szerint határozom meg én is nem ugyan a mondatot, hanem a *beszédet*. Hogy t. i. a beszéd (sermo) lelkünk három működésének hangunk (azaz egyszerűen emberi hang, nem pedig «tagolt», azaz artikulált hang) útján való közlése. Tehát emberi hangon való közlése annak, hogy valamit tudunk (észrevettünk), valami érzelmet érzünk, vagy valamit akarunk.

A beszéd eredete lelkünk eseményében, célja és eredménye pedig a közlésben van. A míg lelkünk eseményeit önkéntelenül és közlő szándék nélkül fejezzük ki, pl. önkéntelenül szisszenünk fel, sirunk, vagy tombolunk, addig az eredet nem vezet eredményre, a természetes hang olyan élettelen, mint a közönséges szekérszörgés, melyből pedig szintén megértjük, hogy egy szekér jön, vagy megállott. Ez a szörgés nem beszéd, mert nem szándékos, nem valami célért történik. Hasonlóképp ha a sirásból, vagy tombolásból megértjük, hogy az illető búsul, vagy örül, ez csak a mi okoskodásunk következése, nem az illető műve, mert neki ez nem volt célja. A beszéd akkor kezdődik, mikor tudjuk, hogy meg fognak érteni, vagy épen akarjuk is, hogy megértsenek. Ekkor pedig minden megnyilatkozásunkat, a mely hangunk segítségével történik, élő beszédnek kell venni, ellentétben a némajátékkal és jelbeszéddel. Legkezdtelegesebb alakja az élő beszédnek, midőn a gyerek azért sír, hogy megértsék, hogy baja van. Ekkor a természetes hangot minden változtatás nélkül alkalmazza, őszintén sír, de e hangnak már célja van: a közlés.

Ebből kettő következik.

Először, hogy a beszéd nem áll csupa tagolt hangmozgásokból, mint általában szokás tanítani (így WEGENER is: Untersuchungen über die Grundfragen des Sprachlebens, 1885. 63. l.). Az indultszók nem ízelt hangok, rendesen más hangtörvények alá esnek, mint a többi szók, pedig a beszéd részei közé számítjuk őket. Nem ismerek nyelvet, mely a levegőt a szók kiejtése közben befelé szívna, de a csodálkozást jelentő magyar *c-c-c-t* befelé szívott levegővel ejtjük, a *hm-hm*-ben, *pszt*-ben semmi hangzó nincs, *rrripsz*-ben

hosszú mássalhangzóval kezdődik a szó, *brrr*-ben ajkunkkal ejtjük a *r*-t: csupa tagolatlan szók, melyeket a magyar hangtörvényektől eltérőleg ejtünk ki s melyek a magyar beszédben aránylag annyi-szor fordulnak elő, a hány-szor akármely más szó. Nem ismerek tudóst, vagy nyelvtant, mely azt tanítná, hogy mikor indulatszót mondunk, akkor nem beszélünk. Ha pedig elfogadjuk, hogy ezekkel a tagolatlan hangokkal is beszélünk, akkor a még fejletlenebb sírást is beszédnek kell elismernünk, mihelyt közlő szándékkal történik. WEGENER (64. l.) azt mondja, hogy a köhögés, sírás, fájdalomkiáltás nem igazi beszéd, ellenben az indulatszók: *o*, *ach* stb. a beszédhez tartoznak. Ámde sokszor azért köhögünk, hogy társunkat valamire figyelmeztessük, vagy gúnyolódásunkat fejezzük ki. Az előbb mondottak után ilyenkor a köhögést is bátran beszédnek vehetjük. Viszont néha fájdalomunkban nem felszisszenünk, hanem *jjj*-t mondunk, pedig senki sincs a közelünkben. Ekkor meg az indulatszó sem okvetlenül beszéd, monológ, hanem talán csak természetes hang.

Ne kérdezzük hát, hogy tagolt hangja van-e a szónak. Ezt csak akkor kötötték ki, midőn az indulatszót, mivel nem jelent fogalmat, ki kellett zárni a szavak közül s hogy ez hangtanilag is sikerüljön, ráfogták, hogy nem tagolt szó. A hang tagoltsága alatt azt lehet érteni, hogy bizonyos szájmozdulatokkal szabályosan képezzük, de egy indulat- vagy hangutánzószót is mindig egyformán, ugyanazon szájmozdulatokkal, tehát szabályosan, azaz tagolt hangokkal ejtünk. Az eltérés csak annyi, hogy egy indulatszóban néha oly hangsoportot is mondunk, mely a nyelvben egyedül áll, pl. a *hm-hm* hangsoport semmi más szóban nem ismétlődik, vagy mikor fel akarjuk használni, akkor szétbontjuk: *himez-hámoz*. Ezt a szétbontást egyszerűen hangváltozásnak lehet minősíteni.

A tagolt hangokkal ma különben, úgy látszik, nem is szokás nagyon törődni, a minthogy nem is érdemes, ha minden közlésre szolgáló hang a maga szempontjából tagolva van. Legalább BALASSA JÓZSEF sem a «Phonetika elemei»-ben (Budapest, 1886.), sem a SIMONYI Tüzetes magyar nyelvtanában (U. o. 1895.) nem említi ezt a nevet, pedig ő az indulat- és hangutánzó szók különösebb hangjaival nem is foglalkozik, ezeket meg sem említi.

Ha pedig valaki úgy értené a beszéd és a szók tagolt hangjait, hogy ezek nem csak szabályosan vannak képezve, hanem szó-

tagot is tesznek, szintén tévedne, mert az indulatszókön kívül is van minden nyelvben szó, mely nem tesz ki egy egész szótagot. Ilyenek a magyarban a *s* kötőszó (*és* helyett), a németben a *'s* névmás *es* helyett, a *'n* névelő *den* helyett, a francziában *j'* *je* helyett, *l' le* vagy *la* helyett stb. Hogy ezeknek valaha volt hangzójuk s idővel bizonyára össze fognak olvadni a szomszéd szavakkal, az nem változtat a dolgon semmit; tény, hogy most nem szótagok és mégis szók.

A másik dolog, a mi abból következik, hogy a gyermeksirás már beszéd, ha a gyermek közlő szándékkal sir, az, hogy a cél-talan beszéd, a monológ, melyet némelyek (igy WEGENER 64. l.) kiindulópontnak tekintenek, másodrendű fejleménye a beszédnek; előbb van közlés, vagyis párbeszéd, azután monológ. Monológ csak akkor lehetséges, midőn már úgy hozzá szoktunk a beszédhez, hogy önkéntelenül is beszélünk. A *Gott, Donnerwetter*-féle felkiáltások párbeszédi szókból keletkeztek, mondja maga WEGENER, és mint indulatszók már céltalan beszédben szerepelnek. Az önkényes beszédből átmegyünk az önkéntelenhez, mint a tanult táncmozdulatokból a reflex mozgáshoz. (WEGENER 65. l.)

A beszéd ennél fogva nemcsak egyszerűen kifejezése belső eseményeinknek, hanem közlése is; innen van, hogy nemcsak a beszélő jön tekintetbe a beszédben, hanem a hallgató is. Midőn lelkünk eseményét kifejezzük, egyúttal azon külső eseményeket is közöljük, melyek belsőnkre hatottak, hisz az inger mindig kívülről jön lelkünkre. Ebben a tekintetben külső világnak számít testünk, sőt, ha kell, egész énünk is, valamint azok az események, melyek csak képzeletünkben vannak meg. Ezeket is künt fekvőknek képzeljük, mintha csak tényleg szemlélnők őket. (V. ö. KERN, Die d. S. 71 l.) A közleni való külső eseményt a szók teste tartalmazza, a belső eseményt a hangoztatás fejezi ki: az értesítés, kérdés hangja, az érzelem különböző árnyékatainak rezgései, mondhatnók a hang színe. E tényezőket WEGENER is igen melegen ajánlja a nyelvészet figyelmébe.

Igy a beszéd fogalmát tulajdonképen tágabb körre terjesztjük ki, mint a régi logikai alapon álló nyelvészet, mely az indulatszót kirekesztette a beszéd igaz részeiből. Tartalma lelkünk és a külvilág eseményei, célja a közlés; de ez nagy gyakorlottságunk következtében fényüzésből a monológig is fejlődhetik.

Az emberi beszédnek vannak különféle alakjai, fajai: az egyes *nyelvek* (lingua); pl. a magyar nyelv, német nyelv nem egyéb, mint a beszéd magyar, illetőleg német alakja.

A *mondatra* nézve (sententia) én egy nagyon régi tételt fogok méltó helyére emelni.

Ez idő szerint a mondatnak hét-nyolczféle meghatározása járatos, melyekből hetet BALOGH PÉTER közöl «A mondat definíciója» című értekezésében. (Nyr. 19:289 k. l.) 1. A mondat valamely gondolatnak szavakkal való kifejezése; vagy: olyan íze a beszédnek, mely valamely gondolatot fejez ki; 2. A kimondott szóknak bizonyos értelmet kifejező s egymással szorosan összekapcsolt öszvege; «assemblage des mots formants un sens complet»; 3. Szóbeli ítélet: «ein durch worte ausgedrücktes urtheil»; 4. Oly szavak rendszeres csoportja, melyeknek egyike cselekvényt, vagy állapotot gondolat, a többi pedig e cselekvénynek, vagy állapotnak körülményeit; 5. Igével kifejezett gondolat; «ein mit hülfе eines finiten verbuns ausgedrückter gedanke»; 6. A mondat valamely ténynek a kijelentése, kívánása, kérdezése; 7. Annak a közlése, hogy valamely tapasztalt, vagy gondolt tényt tudunk, akarunk, vagy érzünk.

Én legfigyelemreméltóbbnak azt a felfogást tartom, mely szerint minden mondatban megvan egyike ama három lelki működésnek, melyeknek kifejezésére a beszéd szolgál, hogy t. i. a mondat vagy tudomásunk, vagy érzelmünk, vagy akaratunk kifejezése; a hogy BALOGH és az ő nyomán SZINNYEI JÓZSEF mondja. «A mondat a beszédnek olyan szakasza, melylyel valamit kijelentünk, kívánunk, vagy kérdezzük». (SZINNYEI «A mondat meghatározása», Nyr. 21:109. l.) Csakhogy ekkor a mondat meghatározása alig különbözik a beszédétől. Jobb volna egy olyan meghatározás, mely ezt a hármat összefoglalja — és ez is megvan már régen. Ide s tova 40 éve, hogy BRASSAI néhány más külföldi tudóssal egy időben megmondta, hogy a nyelvbeli egyén a mondat; csak nem így, a fokára kell fektetni, hanem megfordítva az élére állítani s kész a tétel, hogy *a mondat a nyelvbeli egyén, vagy az előbb említett meghatározással összeegyeztetve: a mondat beszédünknek oly szakasza, mely a beszédnek különváló egyedé, mértékegységét teszi.* A minthogy maga BRASSAI is megfordította már tételét (A mondat dualizmusa 36. l.) «a mondatok a beszéd egyénei».

BRASSAI «A magyar mondat» című 500 lapnál nagyobb munkájában (Magy. akad. értesítő 1860 stb.) a 299—304. lapokon fejti ki, hogy a nyelvnek vannak egyénei és ezek a mondatok. Azt mondja, hogy az egyén «egy határozott alakú egész, mely maga nem szükségképi része semminek, de melynek részei rá nézve szükségképiek és csak érte léteznek». A természetrajznak azért van oly tökéletes rendszere, mert igen határozott egyéneket tud megkülönböztetni, így az egyénekből lefelé elemzéssel, felfelé családositással a legarányosabb épülete emelkedik a tudományos tárgyalásnak. «Ha kimutatjuk a nyelvben, a beszédben az egyént, le van téve vele a nyelvészet architektonikájának is szegletköve.» A nyelvbéli egyén pedig a mondat. A mondat részei a szók, de ezek a világon csak a beszédben fordulnak elő, tehát a mondat részei és érette léteznek. A szók, vagy akár szerves szócsoportok is, ha nincsenek mondat alakjában, csonka értelműek. Ha ilyeneket hallunk, hiányt érzünk, ellenben ha a szó már magában is mondat, semmi hiányt nem érzünk; a szócsoport is, ha egy mondat alakjában jelenik meg, már egésznek benyomását teszi, teljesen kielégít. Ha valaki a szobánkba lép s ámbár talán derült is az ég, azt mondja: dörög, az égi háború jut eszünkbe s akár meg is ijedünk tőle. Ekkor a *dörög* mondat. «Ismét ha ezt hallom: «a zöld erdő», már várom, hogy mi lesz belőle, és ime mondati rendben és alakban «az erdő zöld», már eleget tesz az egész, az egyén fogalmának, már nincs jogom többet várni hozzája». A mondatokból csoportosulhat egy felsőbb nemű egyén, mint a fákból erdő, juhokból nyáj, házakból helység, de ez a csoportosulás nem nélkülözhetetlen, azért a mondat ép úgy nem veszti el egyéniségét, mint nem a juh a nyájban stb. Megfordítva a szó pl. a szótáríró kezében nyerhet bizonyos factitius, csinált egyéniséget, de ez olyan, mint a hasábf a faraktárban, vagy a bárányczomb a mézárszéken, a zár a vasas boltban. S valamint nem engedhetjük meg a boltosnak, hogy áru egyéniségét az illető egészek egyéniségénél előbbre valónak tartsa, ép úgy nem engedhetjük az etymologusnak, hogy a szót a mondatok rovására tegye egyéniségekké.

Ehhez hozzá tehetem, hogy nincs fontosabb tudni való a mondatról, mint hogy az a beszéd különváló egésze; az egyéniség a mondat legfontosabb jellemvonása, tehát ez a mondat mivolta. «Valamint nincs olyan ember, mondja egy más író, ki testi szemei-

vel két egymástól külön álló dolgot egyszerre tisztán tudna meg-
nézni, ép úgy lelki szemeivel se szemlélhet egyszerre egyforma
tökéletességgel különböző, egymástól külön álló dolgokat semmi-
féle halandó. Épen ezért, valamint a testi látásnál, úgy a lelki
szemlélés alatt is valamiképp *egyesíteni* iparkodik tudatunk a külön
álló szemléleti dolgokat . . . Akárhány különböző szemlélettel
dolgozzék is tudatunk, mindig csak egyetlenegy középponttal bír.»
(SIMON JÓZS. SÁNDOR: «Mi hát a mondat?» Nyr. 21: 154.) Azért
a lelki szemlélet, ha összetevőnek képzeljük is, egyéneket alakít.
De még jobban kifejezi ezt WUNDT felfogása, ki szerint nem külön
fogalmakat egyesítünk, hanem mindig összetett fogalmakat veszünk
észre és ezeket kell részekre bontanunk. Ez az «összetett fogalom»
a nyelvtani szemlélet, melyből két-három részt bontunk ki, a többit
elhallgatván, de többnyire 5—6 részt, sőt többet is kibontunk.
Akárhány rész álljon is a mondatban, mindenik egyszerre tárult
szemeink elé, valamint a természetrajzi egyedet is egészében vesz-
szük észre és csak részletesebb elemzéssel különböztetjük meg
egyes tagjait és más tulajdonságait.

Azért én inkább a WUNDT-féle kifejtő felfogáshoz csatlakozom.
PAUL is, ki különben (Principien der Sprachgeschichte² 1886. 99. l.)
a képzetek összekötésének nevezi a mondatot, azt mondja, hogy a
tagadó mondatban inkább szétválasztás, nem összekötés történik
(107. l.). Ha minden bővítést felbontással magyarázunk, a tagadó
mondat igen jól beleillik az elméletbe: az állító mondat a szem-
léletből kibont valamit, a tagadó egészen messzire vet belőle egy
részt. Mint látni fogjuk, a szemlélt körülmények kölcsönös közel,
vagy távol helyzete igen nagy szerepet játszik a nyelvben. Egy-
előre csak a közelre vagy távolra mutató névmások éles megkülön-
böztetésére hivatkozom.

Az élő látás alapján a mondat annyit tesz ki, a mennyit
szemünk tovább mozdítása, vagy a jelenet eltűnése nélkül egy-
szerre szemlélhetünk. «A mókus leesik a fáról a földre»: ezt főkép
kellő távolságból szemünk mozdítása nélkül szemlélhetjük végig,
azért ez egy mondat. «A mókus leesik a fáról és egy ágon meg-
akad»: itt az első jelenet eltűnik a szemünk elől, azért ez két
mondat. Az egyes szemléleteknek azonban lehetnek többeseik:
az összetett mondatok, midőn oly áttekintésünk van a jelenetek
fölött, hogy ezeket egy nagyobb egységbe foglalhatjuk össze; de

törtjeik is vannak a beszéd egyedeinek, ezek a hiányos mondatok. A teljes egyed, az ideális egyszerű bővített mondat az volna, melyben minden mondatrész megvolna, még pedig a határozók teljes csoportjukkal, mind a három irányú hely-, mind a három irányú idő- s minden körülményhatározó előfordulna. De valamint fa nincsen úgy, hogy egyszerre minden alkatrésze, virága és gyümölcse megvolna, állatot nem látunk úgy, hogy külsejét s belsejét is szemlélhessük, úgy mondat sem lehet olyan, melyben az eseménynek minden körülménye érdekelne bennünket. Tehát mondataink mindig többé-kevésbé hiányosak. A kihagyott körülményeket vagy odaérthetjük s ekkor nyelvtanilag is hiányosnak hívjuk a mondatot, vagy annyira nem érdekelnek, hogy ki sem tudnók tenni a mondatban, ha valaki megkérdezne felőlük. E körülményeknek a hiányát a nyelvtan nem veszi figyelembe s ezek felől teljesnek, hiánytalanok lehet venni a mondatot. Tehát az alanytalan és tagolatlan mondatokat, mikor a bennök levő hiányt nem is tudnók pótolni, pl. az ilyenekben: *nyilallik a szivemben*, ezeket mondom, nem szükséges a hiányos, csonka mondatok közé sorolni.

A «szakasz», az «egység», az «egyén» szók csak alakilag magyaráznak, de csak az alak közös valamennyi mondat között, a mondat forma (vö. BALOGH P. Nyr. 17: 296 k. l.), melynek tartalmát a beszéd meghatározása tünteti előnkbe. A mondatnak tartalma szerinti nemei az értesítés, kérdés, felszólítás, illetőleg a kijelentés, feltételezés stb.

Lehet, hogy a szemlélet, melyet a mondat kifejez, nincs szemünk előtt, hanem a hátunk megett, vagy talán épen csak a lelünkben van meg, de képzeletünk mindig az előttünk játszó jelenetek analogiáját követi, ezek szerint alakul, s így a mondat tagoldása mindig egyforma.

2. A mondatrészek száma.

A régiebb nyelvtanok tulajdonképen csak két mondatrészt ismertek: az alanyt és az állítmányt; minden egyebet nem közvetlenül a mondat részéül, hanem az egyes beszédrészek kiegészítésének tekintettek, s ezek közt a jelző, értelmező, tárgy neve fordult elő alkalomadtán következetesebben. De az önállóan képzett határozószók, adverbiumok, idővel a határozó mondatrész külön

választására vezettek s BECKER KÁR. FERDINÁND, *Der Organism. der Sprache* cz. munkájának megjelenése óta (1827) megkülönböztetünk határozó mondatrészeket is.

Nálunk pl. SZVORÉNYI nyelvtana és abban az időben (a hatvanas években) a többiek is a következő öt mondatrészt különböztették meg: 1. alany, 2. állítmány, 3. jelző, 4. kiegészítő (*kít? kinek?* stb. kérdésre) 5. határozó. SIMONYI (1876.) más öt mondatrészt állít fel: 1. alany, 2. állítmány, 3. tárgy (egyedül *kít?* kérdésre), 4. határozó, 5. jelző. Ezekhez rendszeres Magyar Nyelvtanában (1879) hatodikul az 'állítmánykiegészítő alanyeset' járult, a melyet később 'állítmányi névszó'-nak nevezett. SZINNYEI-nél ugyanezek a mondatrészek; az 'állítmánykiegészítő alanyeset' nála előbb (1884) ezen a néven, később 'kiegészítő alanyeset', 1888 óta pedig egyszerűen 'kiegészítő' néven szerepel. (Én is bevettem iskolai nyelvtanom második kiadásába, 1897.)

Az *ausztriai* nyelvtanok öt mondatrészt különböztetnek meg: 1. alany, 2. állítmány (ezek főrészek) s aztán mellékrészeket: 3. jelző, 4. tárgy («Objekt» még pedig Accusativ-, Dativ-, Genetiv-, Propositional-Object), 5. határozó (hely-, idő-, mód-, okhatározó), (F. KUMMER: *Deutsche Schulgrammatik*², Prag 1886. 108—140. l.).

Hasonlóak a *németországi* nyelvtanok: alany, állítmány, kiegészítők, határozók, jelző. (O. LYON: *Handbuch der Deutschen Sprache*⁶, Leipzig, 1897. 88—98. l.).

A *franciaországi* nyelvtanok három főrésztől beszélnek: 1. alany, 2. ige, 3. állítmány (ez a mi állítmánykiegészítő névszónknak felel meg) «Troute proposition renferme trois termes: le sujet, le verbe et l'attribut»; de megkülönböztetnek egy negyedik részt is: a kiegészítőt (complément), mely az alanyhoz, vagy állítmányhoz járul, hogy ennek értelmét kiegészítse. (BRACHET et DUSSOUCHET: *Grammaire française, cours supérieur*², Paris, 1889. 277. l.). LAROUSSE (Gramm. sup.¹⁴ 232., 242., 244. l.) külön tárgyalja az értelmezőt (apposition) és a megszólítást (apostrophe) is.

Angolországban ipariskolákban használnak még olyan nyelvtant is, mely mondatrészeket nem különböztet meg, csak igét és eseteket, meg elüljárókat. (W. COBBET, *A Grammar of the English language in a series of letters*, London). SWEET nyelvtanának (*A new English Grammar, Part I. Oxford 1892.*) mondattani része még nincsen meg, azért szám szerint nem állapíthatom meg, hány

mondatrészt különböztet meg. Ugy látszik a németországi rendszeren alapúl, van nála az alanyon és állítmányon kívül *direct* és *indirect object case* (accus. dative), *adverb case* (instrumental, locative), *adjective case* (genit.) (50. k. l.). *assumptive* és *predicative adjective* (jelzői és állítmányi melléknév) (68. l.), *prepositional complement*: *think of that* (rá gondol) (91. l.). De előfordul azonkívül *sentence case* (vocativus) (50. l.), *adverbial objects*: *to run a mile* «egy mértföldet futni» *cognate object*: *sleep the sleep of the just* «az igazak álmát aluszsza», belső tárgy (91. l.), *inverted object* (a passivum nominativusa) *inverted subject* (a passivum határozója), *retained object*: *three questions were asked me by the examiner* «me» accus. a pass. ige mellett retained obj. (a vizsgáló három kérdést kértett tőlem) (113. l.) v. ö. *pacem te poscimus*; *object complement*: *királylyá tették* (*king* accus.) (96. l.).

Az amerikai *Egyesült-Államokból* MAXWELL angol nyelvtana van kezemben. (Advanced Lessons in English Grammar. New-York. Cincinnati. Chicago. 1891.). Megkülönböztet nyolcz mondatrészt (222. l. táblázat), 1. alany, 2. állítmány, «predicate» («minden mondatban»); nem minden mondatban: 3. kiegészítő («complements», ide tartozik a névszó-állítmány: «predicate» és a tárgy: «objective»), 4. pótlék («supplements», péld.: erőssé tesz), 5. jelző («adjective modifiers»), 6. határozó («adverbial modifiers»), 7. független elemek (megszólítás, indulatszó, közbeszúrt szók és mondatok), 8. kapcsoló részek («connectives»). Igy a funkció szerep («office») tekintetében, szerkezet (structure) tekintetében a mondatban szók, kitételek és mellékmondatok vannak.

3. Az állítmány.

Vélemények az állítmányról.

Az állítmánynak tulajdonképen igen kevés magyarázata van, a tudomány alapját bolygatta volna, a ki a hagyománytól eltérően fejezte volna ki nézetét. Azért most, midőn a logikai alap helyett mondattani és szemléleti alapon kell az állítmány mivoltát megmagyaráznom, élenken érzem vállalatom nehézségeit s a régi biztos talaj elvesz lábaim alatt.

Pedig az állítmány logikai, vagy logikain épülő lélektani meghatározása a nyelvtudományban többé fönn nem tartható. Már

számtalan sokan hangoztatták, hogy az állítmány a mondat legfontosabb része, hogy állítmány nélkül nincs mondat; s ha ez igaz, akkor hogyan lehetne helyes az a meghatározás, hogy *az állítmány az, a mit az alanyról mondunk*, mikor így az alany tűnik föl legfontosabb mondatrésznek.

Ennek a meghatározásnak vannak ugyan különféle fogalmazásai, de alapjában mindenik csak ugyanazt az egyet fejezi ki. Így PAUL (Principen stb. 100. l.) szerint a nyelvtani alany és állítmány ugyan nem esik mindig egybe a lélektanival, de azért mégis csak a lélektani alanyon alapúl a nyelvtani. A lélektani állítmány pedig az, a mi a beszélő lelkében már meglevő képzettömeghez (vorstellungsmasse), vagyis a lélektani alanyhoz hozzájárúl, az az alany a felfogó, az állítmány a felfogott, még pedig a hallgató szempontjából.

Hasonlókép WEGENER szerint a körülmények leírása és a helyzet megvilágítása (expositio) arra szolgál, hogy a «logikai» állítmányt megérthessük (21. l.). A logikai állítmány tartalmazza az újat, az érdekest, vagy még jobban mondva az értékest a közlésben, s ezt a hangsúlyozzással fejezzük ki, de szeretjük nyelvtani állítmánnyá is tenni az illető részt (29—31. l.).

GABELENTZ-nél (*Die Sprachwissenschaft*, Leipzig, 1891.) az állítmány az, a mi a dologhoz hozzájárúl (434. l.).

Ilyen állásponton van KICSKA EMIL is, ki «Alany és állítmány» cz. dolgozatában (Nyr. XXV. 109. 433.) nyolcz jelét sorolja el az állítmánynak: hogy 1. személyben és 2. számban alkalmazkodik az alanyhoz, hogy 3. az a tagja a mondatnak, a mit az alanyról mondunk, hogy 4. az igét foglalja magában, hogy 5. határozó (mert hangsúlyos) tagja a mondatnak*), hogy 6. vagy általános, vagy különös kérdésre felel (mije van a gyermeknek? van-e könyve a gyermeknek?), hogy 7. állítóvá, vagy tagadóvá teszi a mondatot, hogy 8. tágabb fogalom az alanynál. — KICSKA kimutatja, hogy az állítmány nem lehet egyszerűen az, a mit az alanyról mondunk, mert sokszor az, a mit valamiről megmondunk, a nyelvtannak nem

*) Ugyanis minden mondat határozandó (alany) és határozó (állítmány) részre oszlik, minden rész újra meg újra erre a két részre bontható fel az utolsó ragos szóig, melyben a tő és a rag teszi ezt a két részt, mint PAULnál is 236. l.

állítmány, se nem állítmánykiegészítő alanyeset, hanem bármely más mondatrész formájában is megjelenhet, sőt néha épen a nyelvtani alany az, pl. Jánost | a légy csípte meg; Hanem a tört | én adtam neki (Arany). Ennél fogva arra a végeredményre jut, hogy az állítmány, vagyis az, a mit az alanyról mondunk, nem az egyetlen igében van, hanem az egész mondatfélben, melyet erősebb hangsúlylyal ejtünk.

Ez az eredmény a legjobb úton van arra, hogy elfogadják és elterjedjen. «Újabban a nyelvtanban a teljes állítmány nem csak egy szó, hanem mindaz, a mit az alanyról mondunk, az igét is ebbe a részbe értve bele, ha van», mondja ERDÉLYI LAJOS (Ny. K. 27 : 304.). Azonban e magyarázat kettős okból elégtelen a mondatrészek megkülönböztetésére.

Először, mert ha akárhány szóból áll is az a rész, a mit az alanyról mondunk, végelemzésben az állítmánynak mégis csak az egyik szóban kell gyökereznie. KICSKA maga tanítja, hogy az igében van az állítmány-alkotó elem, a «vis prædicativa» (Nyr. 25 : 247.). «A grammatikai ige ahhoz a szóláshoz csatlakozik, melyet igésíteni, állítmánynyá akarunk tenni», a névszónak épen erre a predikátum-alkotó elemre van szüksége, hogy predikátummá lehessen» s «e miatt vonja magához a grammatikai igét» (248. l.). A nyelvtani elemzés mindig legalább is a legutolsó szóig nyomul be a mondatba, le kell tehát fejteti az állítmányi résztől a kevésbé lényeges szokat s addig haladni, míg az «állítmányi erejű» szóig jutottunk s ekkor meg kell tudni mondani, hogy honnan van ez az állítmány-alkotó erő. Ezt pedig a KICSKA magyarázata meg nem engedti, de meg sem bírja.

Másodszor így az alanyon és állítmányon kívül semmi mondatrész sincsen, és a nyelvtani alakokat sem az igén, sem a többi szókon sehogy sem tudjuk megmagyarázni, mert az alakok különbözők akkor is, midőn a szók szerepe egyenlő. KICSKA csupán «az illető nyelv szellemét» meri erre nézve odavetni. Hisz épen ezt az illető nyelv sajátos szellemét kikutatni feladata a nyelvtudománynak ellentétben a logikával, mely csak a beszéddel, nem ennek különféle alakjaival törődik. A logikai állítmány a nyelvtudománynak fényűzési czikk, melyet czélszerűen semmire sem használhat fel.

Különben végzetes lépés volt a hangsúlyos állítmány sorsát

még az igéhez is hozzákötöni. Így még a logikai állítmánynyal sem esik össze mindig az ilyen «logikai» állítmány. Az ige néha a gyengébben hangsúlyozott, vagyis alanyi, a lelkünkben már meglevő dolgot tartalmazó részben van, «Voltam én már | *kocsis* is». («Örvendsz, hogy ilyen nagy urat vittél?») Vittem én már | *nagyobb* urat is».

Van egy másik felfogás is az állítmány felől, mely hol az előbbenihez simul, hol élesebben elválik tőle. Ez az elmélet *egyszerűen az igét teszi a mondat főrészévé*, mint pl. a régi nyelvtanok, midőn az igéből indulnak ki a vonzatok magyarázatára és a mostanig *ama régi alapon maradt francziaországi nyelvtanok*, melyekben, mint láttuk, a mondatnak három főrésze van: alany, állítmány és ige. Az a mondatrész tehát, melylyel én itt foglalkozni akarok, náluk egyszerűen *igének* van nevezve, ámbár ők a másik elméletet is ugyancsak nagy buzgalommal szolgálják, mert minden igét tulajdonkép állítmányra (*attribut*) és *être* igére bontanak fel, hogy a három rész mindig kikerüljön (BRACHET i. m. 563. §.). Úgy, hogy náluk az «ige» tulajdonkép csak kötőige («Il n'y a qu'un verbe, le verbe *être*» u. o.).

Nagy nehézséget okozhat a tanulókkal begyakorolni, hogy minden józan értelmű igét ilyen értelmetlen szerkezetre bontsanak fel, továbbá megszoktatni őket, hogy a mit a szótanban *igének* neveztek, azt most ne tekintsék *igének*, s a mit a szótanban az ige *vonzott* (BRACHET 353—354. §.), azt a mondattanban a *participium* vonzza (564. §.). Így tulajdonképen a melléknevet is *igének* lehetne nevezni, csak az lenne a különbség, hogy ez már fel is van bontva *attribut-re* és *être* igére a mondatban. Inkább a következetességen ejtenék erőszakot, mint a nyelven, de elkerülhetetlen az ilyen összeütközés, ha a logikát és a nyelvtudományt is szolgálni akarjuk.

Az igés elmélethez csatlakozik SIMONYI is. «A mondat egyik lényeges része az ige, mely magát az eseményt, vagy cselekvést fejezi ki» s melyet «állítmánynak nevezünk» (A magyar nyelv 1889. II. 299. l.). «A szorosabb értelemben vett állítmány mindig ige (Rövid magyar mondattan 1897. 9. l.).

Jobban elszakad az állítmányos elmélettől BRASSAI, ki azt mondja «a mondat igéből és hozzája tartozó igehatározókból áll». (A magyar mondat. 1860. Akad. ért. 332. l.) és KERN, ki szerint

az ige nem mondatrész, legalább nem olyan, mint a tárgy, vagy az alany, hanem az ige maga a mondat legegyszerűbb alakjában, melyhez minden egyéb határozóképp csatlakozik (i. m. 65. l.). A hogy a fatörzshöz csatlakoznak a fő- és mellékágak és levelek, úgy fűződik minden rész a mondatban a határozott igehez (101). Állítmánynak csak a határozott igét szabad tekinteni, nem pedig ezt bővüléseivel együtt (104. l.).

A nyelvtani állítmány.

Ha csak a két elmélet között lehetne választani, én is az igés elméletet találnám jobbnak a logikainál. A nyelvtani szabályokat világosabban meg lehet magyarázni az ige alapján, mint a mondás segítségével. De azért ez is elégtelen az egyes mondatrészek végleges megkülönböztetésére. Nem csak az igének, hanem az ige-neveknek és igéből származó főneveknek is van alanyuk, helyhatározójuk s mindenféle más mondatrészük. Ezeknek alanya talán néha más alakú, mint az igéké (pl. az «ablativus absolutus»-ban), de a helyhatározó mindenütt egyforma: *A fán függ a gyümölcs, A fán függő gyümölcs érik.*

Egyébiránt sem helyes az egyik mondatrészt a beszédrészek alapján határozni meg, a többit valamely másféle jelentés alapján. Nem lehet azt mondani, hogy az állítmány ige, az alany nevező (alak), vagy cselekvő, illetőleg szenvedő (személy) stb. Az osztó alapnak közösnek kell lennie, tehát ha az állítmányt egyszerűen igének nevezzük, akkor helyesen az alanyt is csak főnévnek, a határozót csak határozószónak kell mondanunk. Mivel pedig ez utóbbi elnevezések elégtelenek és rosszak volnának, az első is az.

De nem csak a többi mondatrészek megkülönböztetésére elégtelen, ha az állítmányt igének nevezzük, hanem magát a mondat legfőbb részét sem meríti ki az ige fogalma. A mi van, annak része is kell, hogy legyen; a hol mondat van, ottan mondatrésznek is kell lenni, s ha jól vettük észre, hogy az állítmány a mondatnak legfontosabb része, mely nélkül nincs mondat, akkor a legegyszerűbb indulatszóban és felkiáltásban is a meglevő mondatrésznek állítmánynak kell lennie, mert semmi sincs kihagyva belőlük, hogy az ige lappanghatna. Pedig ezeket a szókat a beszédből ki nem tagadhatjuk, tehát a mondatok közül sem rekeszthetjük ki s mondatrészüktől sem foszthatjuk meg.

Azzal sem elégedhetünk meg, a mivel PAUL elüti a nyelvtani állítmány kérdését, hogy t. i. a nyelvtani és lélektani állítmány nem esnek ugyan egybe, de a nyelvtani állítmánynak a lélektanin kell alapulnia. Meg kell találni akkor is a nyelvtani állítmány értelmét és a különbözős okát, mikor nem esik egybe a másikkal. Valami különbségnek kell lenni a kettő közt, ha el tudnak válni egymástól.

Ha a beszédet jól magyaráztuk meg azzal, hogy lelki működéseinknek hangunkkal való közlése, és ha ennek természetes folyamánya az, hogy a mondat egy egységes lelki mozzanatot, a beszédben egymásután sorakozó lelki hullámoknak egyik egyede, akkor az állítmány sem jelenthet, vagy tartalmazhat többet, mint a mondat, sőt inkább kevesebbet, mert hisz az állítmány csak egy része a mondatnak.

Vegyük föl e mondatokat: *Ahol fojtogatja a medve a tehenet! Jaj, épen oda tart a medve!* A mondat az első helyen csak 6 szó után lesz érthető, a másodikban határozatlanul már az első szó után, de határozott értelméhez a többi 5 szó is mind szükséges. Melyik ezek közül az állítmány? Ezt az egyet sem a logika, sem a pusztá belső lelki esemény ki nem választja, csak a *látástani szemlélet*. Láthatnám én a jelenetet úgy, hogy nem tudnám, fojtogatja-e a tehenet a medve, vagy marczangolia, vagy nem látnám, hogy a tehenet fojtogatja-e, vagy más állatot, illetőleg, hogy a medve fojtogatja-e, vagy a farkas. Mind ez esetekben nem volnék alkalmas néző ponton. Minden jelenetnek meg van a maga veleje, mit csak alkalmas néző pontról lehet észlelni; a ki nincsen alkalmas helyütt, az inkább más részleteket lát, nem a dolog velejét. Az ilyen nehezebben érti meg a dolog lényegét. A szobor is, mely egy jelenetet ábrázol, bizonyos néző pontról ábrázolja ezt legvilágosabban; egy szobor, vagy egy festmény csak alakokat ad, mégis eseményt rajzol, sőt mindig az esemény a legfő dolog bennük, de az eseményt csak ki kell látni, ki kell olvasni belőlük. Az esemény tehát ezen alakoknak ha nem középpontja (mert most az ilyen egyarányos festőiskola idejét multa), de minden esetre főpontjuk.

Az állítmány is a szemlélt jelenet főpontja.

Mikor oly alkalmas helyről látjuk a jelenetet, hogy épen az eseményt látjuk és azt közöljük, akkor az állítmány hangsúlyos és főszó; mikor más tényező esik jobban szemünk elé, akár hely-

zetünk, akár érdeklődésünk következtében, ez lesz hangsúlyos és közlendő. A beszédbeli esemény azonban nem csak főpontja a jelenetnek, hanem a teljes bővített mondatban igazi középpontja is; a mondatbéli jelenet nincs alávetve a festőiskolák divatjának. Ha szabad azt mondanunk, hogy a mondat annyit tartalmaz, a mennyit egy tekintettel tovább, vagy félrepillantás nélkül áttekinthetünk, vagyis egy egyede a szemléletek sokaságának, a jelenetek csoportjainak, akkor az állítmány egy ily szemlélet középpontja, az egyének szíve, vérkeringésének fészke. A jelenet szemünk vonalába esik. Ha sok tényezője van, a közepén az esemény játszik, de lehet oly jelenet is, hogy csak egyetlenegy tényezője van, akkor szemvonalam ezen a tényezőn megyen át, ez egyuttal középpontja is a szemléletnek. Csak ne felejtjük el, hogy ha egy tényezőt úgy látok, hogy a helyzetét is szemlelhetem, akkor már két dolgot látok, mert az esemény körülményei a viszonyoknak megfelelő helyzetben esnek a szemlélet elé, s a helyzetből következtethetem a cselekvést is. Ha azt mondom: *ide-ide!* ez nem okvetlenül állítmány, vagy középpont, mert a hallgató a mutatott helyen kívül azt is megérti, hogy oda kell mennie, tehát ezt is «látja», a «jó napot» mellett a «kívánok» épen azért nincs kitéve, mert így is bizonyosan tudja a hallgató, hogy ez is lelki szemem előtt van, rámutat erre a -t rag.

Hanem van olyan eset, mikor igazán csak egy tényezőt fog fel a hallgató, sőt a beszélő is. Ha ijedten azt kiáltom *brum-brum!* a hangomon megértik, hogy lelkem eseménye az ijedség s a szótöven, mondhatni a szó testén, hogy az esemény külső okozója a medve, csak az marad határozatlan, hogy mit csinál a medve, jön-e, vagy már pusztít, minden esetre bajt csinál. Ha már várjuk a medvét, mert többször járt felénk, akkor ez a *brum-brum* nem azt jelenti, hogy «medve», hanem azt, hogy *jön*, vagy pusztít. Ez a szó és a belőle álló mondat valóban határozatlan, egyszer egyet, más-kor mást jelenthet. Ha a *brum-brum* helyett azt kiáltom ugyanolyan ijedten: *medve!* a beszédem mindössze abban fog különbözni az előbbi felkiáltástól, hogy csak a lelki eseményt érti meg minden ember, a külsőt csak az, ki magyarul tud (ámbar az előbbi hangutánzó szót sem igen értené meg az, a kinek nyelvében nem szokásos). Az ily mondatokban határozott a név, határozatlan a cselekvés még a jelenlevőkre és a beszélőre nézve is, ha pl. nem

érek rá, vagy nem tudom megfigyelni azt. Tekintetem és figyelmem ebben az esetben oly tökéletlen, hogy csak egy tényezőt fog fel, természetes, hogy ez magában hordja a középpontot. Tehát állítmány.

Ha viszont azt kiáltom, hogy *ég!* a mondatom semmivel sem lesz tökéletesebb az előbbinél; a szóhoz határozottabb cselekvés képe fűződik ugyan, de viszont határozatlanabb az égő tárgy. Valami ég a messzeségben, vagy közel, nem érek rá, vagy nem bírom megtudni, hogy mi az; de megértenek, tehát beszédek egész, mondat, a szó magában hordja középpontját, ámbár határozatlan állítmány. Szükségesnek tartom a határozatlan mondat és állítmány megkülönböztetését a határozottaktól. Ha a névszók közt oly fontos a határozatlanság, hogy külön névmást alkotott rá a nyelv, a mondat középpontjából sem lehet az végkép kizárva. Mindegy, hogy mi határozatlan, egy név, vagy egy cselekvés, vannak az észleletnek embriói, csirái úgy az egyiktől, mint a másiktól, ha ezek különválnak a többi beszéd-től, mondatok s mivel középpontiaknak tekinthetjük, állítmányok. KERN (45. l.) azt mondja, hogy nem ismerünk dolgot, melyről valami cselekvést ne mondhatnánk, de ismerünk sokszor cselekvést, melynek dolgát, a mihez fűződik (an dem sie haften), azaz alanyát nem tudjuk; ennél fogva a mondatunk sokszor lesz főnév nélkül, de soha ige nélkül. Pedig hányszor kérdezzük, hogy mint csinál X? pld. hány mesterembernek tudjuk a nevét, címét, de nem tudjuk, mit szokott dolgozni, hány szerszámról nem tudjuk, mit csinálnak vele. Így a mondatban is lehet, mint láttuk, egy név a felkiáltásban, ha nem tudjuk még, mit csinál az illető észrevett dolog.

Nem szükséges tehát, hogy mindig okvetlenül cselekvés, ige legyen az állítmány, lehet ez főnév, indulatszó, hangutánzó szó, vagy bármiféle szó is ily korlátolt szemléletek alkalmával. Bővült szemléletnek persze mindig a cselekvés szolgál középpontjául, azért az állítmány ilyenkor mindig ige, a cselekvés körül részvevő tényezők az ige bővítmenyei: alanyok, határozók stb. Ha pedig egy ily bővítmeny igéből származó főnév, igenév stb. és ennek is vannak határozói, ezt úgy magyarázhatjuk meg, hogy ez a főnévi cselekvés ugyan főpontja a maga határozóinak, de melléktényezője a mondat középpontjának. Az állítmány a *mondat középpontja*, a főnév és igenév egy kifejezése.

Azt hiszem, a bővítmények fejtegetése mind jobban igazolni fogja, hogy ebben van az állítmány lényege, mely egyfelől a mondatról, másfelől a többi mondatrésztől is élesen megkülönbözteti; sem a logika szabálya, sem a lélektan másnemű észleletei nem találják el olyan helyesen az állítmány mivoltát. A kifejezést lehet változtatni, tagolatlan mondatban a beszélő szemléletének középpontja, teljes mondatban a szemlélt jelenet középpontja, hiányos mondatban, hol egyik-másik szélső tényezővel nem törődünk s a cselekvés mintegy legszélről esik, a jelenet főpontja az állítmány, de mindez tulajdonképen egyre megy s azt jelenti, hogy nyelvtanilag az állítmány a mondat közép-, vagy főpontja.

Bizonyára ez lebegett azoknak szeme előtt is, kik azt mondták, hogy az állítmány a mondat mikrokozmosza, állítmány nélkül nincs mondat, ahány állítmány van, annyi a mondat s főkép BRASSAI előtt, ki úgy fejezte ki magát, hogy az állítmány a mondat lelke.

Ezt a meghatározást az iskola számára is könnyű értékesíteni, csak kissé szokottabb alakba kell öltöztetni. A nyelvészetben lélekről, vagy középpontról nem szoktunk beszélni; a középpontot könnyű volna ugyan használatba fogni, de lehet helyette azt mondani, hogy az állítmány a mondat lényege, a mondat töve, vagy olyan alsó osztályokban, hol még a szók tövéről nem tanulhattak, azt, hogy az állítmány teszi a mondatot mondatná, mert hisz ez teszi beszédünket, helyesebben annak egy szakaszát különálló egyénné. A fáról vett hasonlatot folytathatjuk is, de nem kétágú fáról beszélénk, mint KERN, hanem csak egy egy-tövűről, melyből több ág nyúlik szét.

WEGENER (54. l.) igen szépen fejti ki, hogy előbb volt meg a nyelvben a «logikai» állítmány, mint a logikai alany, de a tárgyalásban ő mégis az alanyból indul ki. Szerintem ez az eljárás nem felel meg a természetességnek, mert az állítmány nem fejlődött az alanyból, hanem megfordítva, az alany az állítmányból. WEGENER azt mondja, hogy az alany meg van a lelkünkben és ehhez járul az állítmány. T. i. meg van az alany azokban, a miket látunk, a mikre visszaemlékezünk, a mit tudunk, a mi hangulatunkban, a világnézetben, a közéletben foglaltatik; ezekből kivesszünk valamit és állítmányt mondunk róla, még pedig úgy, hogy a rövid beszédben ki sem teszszük az illető dolog nevét, hanem csak az állítmányt mondjuk ki.

De én azt hiszem, ez az alany épen csak az állítmány által lesz azzá; az állítmány irányozza rá a figyelmet, ez emeli ki a lelkünkben szunnyadozó millió dolog közül, a kimondott szó rántja fel a beszédbe a külső világot; míg az állítmányt ki nem mondtuk, addig a lelkünkben meglevő dolgok közül még egyik sem alany. Ha a legrövidebb beszédben is megmaradó szót teszszük is állítmánynyá, akkor is ez a kimondott szó a legeredetibb tényezője a beszédnek, nem az «alanya». De sokszor nemcsak az alanyt lehet elhallgatni, hanem az állítmányt is, ha a helyzet világos. Mint WEGENER mondja, a némajátékos minden beszéd nélkül is tud előadni. Már pedig ez nem játszhatik csupa alanyokat, hanem állítmányokat is ad értésünkre, különben nem érdekelne a játéka. Ámde mivel ő ezeket is elhallgatja, nem is keletkezik oly beszéde, mely nyelvi alakot öltene s a nyelvtudomány tárgya lehetne. Szóval a ki nem mondott dolgok, bármily erősen vannak is meg lelkünkben, nem tényezői a beszédnek, míg egy kimondott szó be nem vezeti őket ebbe s így a beszéd legelső, legősibb tényezője ezen a lélektani és logikai alapon is az állítmány.

Egyébiránt a WEGENER eljárását csupán annak tulajdonítom, hogy nem tudott, vagy nem kívánt megszabadulni a szokásos nyelvtanok sorrendjétől, mert pl. a szót is előbb tárgyalja, mint a mondatot, ámbár kimondja, hogy előbb volt mondat és ebből származott a szó; továbbá hasonlóképen a nyelvtanok példájára előbb tárgyalja az állítmányi kiegészítőt és azután a többi határozókat (114—118. l.), holott nagyon helyesen a határozóknak is csak olyan szerepet tulajdonít, mint a kiegészítőnek, mert a határozókról is épen úgy hirdeti, mint az alanyról, és kiegészítőről, hogy felkeltik a várakozást az állítmány iránt.

Az én felfogásom mellett, hogy t. i. az állítmány vonja maga után a logikai alany észrevevődését, igen természetes lesz az, a mit WEGENER csodálkozva tapasztal, hogy az értelmezőben (appositio), relativ mellékmondatban, a ragos igében (hol a rag az alanyt fejezi ki) az «expositio», vagyis alany, az állítmány után következik. WEGENER szerint ez ellenmondásnak látszik, hisz az expositióból indul ki az állítmány, azt kellene előbb előterjeszteni; szerintem pedig épen természetes, hogy az állítmány, mint a horog, mely a halat kirántja a vízből, előbb jár, mint a mit kihúz.

KALMÁR ELEK.

A vogul nyelv idegen elemei.

I. Török jövevényszók a vogulban.

Ismeretes dolog, hogy a vogulok több ízben is érintkeztek törökfajú népekkel, s ezek az érintkezések természetesen nem mehettek végbe a nélkül, hogy a nyelvben is nyomokat ne hagytak volna. A vogul nyelv török elemei két ilyen érintkezésről tanúskodnak: az első nagyon régi időkbe, valószínűleg még a vogulosztják nyelvégység korába esik. Hatása leginkább a halászat, vadászat, tehát a kezdetlegesebb műveltségi fokon álló nép foglalkozásainak műszavain látszik meg. A második érintkezés a XV. század vége felé történt. Az oroszok szibériai hódításai előtt körülbelül egy századdal (1480 körül) tatárok telepedtek le a Tavda folyó vidékén, s azt a nagy hatást, a melyet ez a nép a vogulokra gyakorolt, leginkább a tavadai nyelvjárás mutatja, mely telve van tatár elemekkel, sőt ugyancsak tatár hatás alatt eredeti hangsúlyát is elvesztette s hanganyaga is részben megváltozott (l. MUNKÁCSI B. A tavadai nyelvj. Ugor füz. 11.). Az átvett szó hangalakja legtöbb esetben arra mutat, hogy a közvetlen átvevő a tavadai nyelvjárás volt (mely egyszersmind leghívebben megőrizte a tatár szó eredeti alakját), s azután közvetítőként szerepelt a többi nyelvjárásokkal szemben.

E második érintkezés korában átvett szavak szorosabban az u. n. kultúrsvavak közé tartoznak, s közülök nem egy a tatárban is arab vagy perzsa jövevényszó. A főbb csoportok, a melyekbe ezeket a szavakat osztani lehet:

I. Hit, vallás: *šajtan sátán*; *äsrä'il'* ördög, sárkány; *oxér-sómeŋ* végítélet; *okhešem* imádság stb.

II. Család, társadalom: *χqn* fejedelem; *qtém* ember; *aki* nagyatya; *palts* sógorasszony; *pōs* sógor stb.

III. Kereskedés, ipar: *äsätku* kölcsön; *oxsä* pénz; *älten* arany; *japäk* selyem; *namét* nemez stb.

IV. Földmívelés, termények: *puti* búza; *qšlëx*

árpa; *küpäñ* kepe; asztag; *čalkıhan* répa; *khumlax* komló; *kuošm* retek stb.

V. Ételek, italok: *itmäx* kenyér; *nañ* kenyér; *sara* sör; *qraqhwe* pálinka; *pusä* sör; *šaj* téa stb.

VI. Házi szerek: *älék* szita; *čamši* ostor; *maltax* fegyver; *čiläx* kád; *čumläx* fazék; *qraq* szekér; *taxtultap* tiló stb.

VII. Házi állatok: *kurka* tyúk; *pučqn* bika; *mišäx* macska stb.

VIII. Öltözet: *pašmäk* faczipő; *čupräk* rongy; *taxlä* sipka stb.

IX. Írás: *khqt* papiros; *nēpek* írás stb.

Az ilyen átvételek természetesen hangtani tekintetben nem olyan fontosak; egyik nép átadja őket a másiknak, a szükséglet vagy a műveltség terjedése szerint, a nélkül hogy az illető nyelv szervezetében mélyebb nyomokat hagynának.

Az alább közölt táblázat feltünteti az eredeti tatár szavak és a vogul nyelvbeli alakjuk magánhangzóinak megfelelését (a tőszótag hangzójára szorítkozva):

Tatár	Tavdai	Kondai	Eszaki
<i>a</i>	<i>q</i>	<i>o</i> (ritk. <i>q</i>)	<i>q</i>
<i>ä</i>	<i>ä, a</i>	<i>o, q</i>	<i>a</i>
<i>e</i>	<i>e, i</i>	<i>ä, ö</i>	<i>e, a</i>
<i>i</i>	<i>a</i>	<i>q</i>	
<i>i</i>	<i>i, e</i>	<i>e, a</i>	<i>a, q</i>
<i>o</i>	<i>o</i>	<i>u</i>	<i>u</i>

A mássalhangzóknál természetesen végbementek mindazok a változások, a melyeket a speciális vogul hangviszonyok megköveteltek.

Tudvalévő dolog, hogy a vogulban nincsenek zöngés explosívák, ennél fogva a tatár *d, b* hangokat a vogul a megfelelő zöngétlenekkel helyettesítette, pl. tat. *ädäm* > vog. *qtem, ätäm*; tat. *ambar* > vog. *ampër*.

Tatár szókezdő *k* mélyhangok (*a, o, u, i*) előtt *č*-vá változott a vogulban, különösen a régi átvételekben, a miből arra lehet következtetni, hogy az első átvételek ideje abba a korba esik, a mikor a *k > č* hangváltozás a vogulban még nem szűnt meg; pl. csuv. *karš* > vog. *čars*; tat. *kajin* > vog. *čäl', khöl'*; tat. *karak* > vog. *čāreč-si*; csag. tat. *kirkaul* > vog. *qrxei*; — de magas hangok előtt megmaradt a *k*, pl. alt. *kep* > vog. *kép(-él)*; tat. *kesä* > vog. *käs*.

A tatár *č*-ből a vogulban *š* vagy *ś* lett, csak a tavidai nyelv-járás tartotta meg a *č*-t.

Az egyes különösebb esetekben maga a szójegyzék nyújt felvilágosítást.

A szójegyzékbe fel vannak véve azok a szavak is, a melyeknek török eredetére már mások is rámutattak (vö. különösen MUNKÁCSI B. A fémnevek őstörténeti vallomásai. A magyar népies halászat műnyelve (Ethn. IV., V.).

A szójegyzékben használt rövidítések a következők: f.: finn (suomi) | lp.: lapp | md. M.: moksa mordvin; md. E.: erza mordvin; md. Pšen.: moksa mordvin Pšenevo faluból | votj.: votják | zürj.: zürjén | osztj.: osztják; É.: északi, Irt.: irtisi, Szurg.: szurguti, D.: déli | vog.: vogul; É.: északi, AL.: alsólozvai, KL.: középlozvai, P.: pelimi, T.: tavidai nyelvjárás | magy.: magyar || kaz. tat.: kazáni tatár | csuv.: csuvas | miš.: mišeri tatár | kirg.: kirgiz | kojb. kar.: kojbál-karagasz | krm.: krimi | leb.: lebediai | tel.: teleuti | tar.: taranči | bask.: baskir | azerb.: azerbajdsáni | csag.: csagataj | sag.: sagai | bar.: baraba nyelvjárás | oszm.: oszmanli | alt.: altai | soj.: sojoni tatár | tob. tat.: tobolszki tatár | jak.: jakut || ar.: arab || mong.: mongol | burj.: burját || szam.: szamojéd | szam. K.: kamaszini szamojéd | szam. O.: osztják szamojéd || or.: orosz.

A vogul példa után következő egyszerű szám az illető nyelv-járás nyelvtanára vonatkozik; a római szám MUNKÁCSI «*Vogul népköltési gyűjtemény*»-ének illető kötetét jelöli. AHLQV. Wog. W. = Wogulisches Wörterverzeichnis von AUGUST AHLQVIST 1891 (Suomalais-ugrilaisen seuran toimituksia II.) | AHLQV. Nord. O. = Ueber die Sprache der Nord-Ostjaken, von AUGUST AHLQVIST. 1880 | PAAS. = Die türkischen Lehnwörter im Mordwinischen, von H. PAASONEN. 1897. (Journal de la Société Finno-Ougrienne XV.) | GENETZ Ostperm. Spr. = Ostpermissche Sprachstudien von ARVID GENETZ 1897. | BÁL. II. vagy III. = Kazáni tatár nyelvtanulmányok. II. Kazáni tatár szótár. III. Kazáni tatár nyelvtan. Irta SZENTKATOLNAI BÁLINT GÁBOR. Budapest 1876. | OSTR. = Н. Остроумова Татарско-русский словарь. Казань 1892. | ZOL. = Корневой чувашско-русский словарь, stb. составленъ н. и. Золотницкимъ. Казань. 1875. | Altgr. = Грамматика алтайскаго языка составлена членами алтайской миссии. Казань 1869. |

RADL. Ph. = Phonetik der nördlichen Türksprachen von Dr. W. RADLOFF. Leipzig 1882. | RADL. W. = Versuch eines Wörterbuches der türk. Dialekte von Dr. W. RADLOFF. 1888. St. Petersburg. | CASTR. Sam. W. = ALEXANDER CASTRÉN'S Wörterverzeichnis aus den samojedischen Sprachen. Bearbeitet von ANTON SCHIEFNER. St. Petersburg 1855. | BUDAG. = Сравнительный словарь турецко-татарскихъ нарѣчій, составилъ Лазарь Будаговъ. Санктпетербургъ 1871. | BÖHTL. = Ueber die Sprache der Jakuten von OTTO BÖHTLINGK. St. Petersburg 1851. | Bl. = Dictionnaire turc-français par T. X. BIANCHI ET J. D. KIEFFER. Paris 1850. | ZENK. = Dictionnaire turc-arab-persan par J. TH. ZENKER. Leipzig 1876.

1. vog.: É. *a'ir* örvény; wasserstrudel II. 391.

vö. csag. *ägir* drehen, wenden | *ägrik*, *ägrim* wasserwirbel (RADL. W. 705.) | tar. *agir* drehen | azerb. *ägir* id. | oszm. *ägir* id. (RADL. W. 705.)

Talán ide tartozik osztj.: D. *eghërne* язь (jászkeszeg) | *ägerna* id. (NyK. 26 : 16.)

2. vog.: AL. *azšerix* pók; spinne | *oauk-šerix* id. (AHLQV. Wog. W. 35.)

A vogul szó első elemével nyilván azonos sor. *agži* наукъ; spinne | sor. leb. sag. *ag* háló; netz (RADL. W. 141.) *agči* hálócsináló | leb. *agžibak* spinne (RADL. W. 182.)

3. vog.: É. *akër* házi eb; haushund | L. *qkër* id. | P. *oqkër* id. (Ethn. 5 : 73.) | É. *qri* agár; windspiel III. 259. | szigvai *qri* nőstény eb (Ethn. 5 : 73.)

vö. kirk. *igär* (VÁMB.) | bar. *igär* jagdhund (RADL. W. 1425.) tel. *änär* jagdhund, hühnerhund (RADL.) — osszét *igär*, *yegar* jagdhund | avar *eger* id. (Ethn. 5 : 73.)

osztj.: É. *akar* russischer hund mit langen ohren (AHLQV. Nord. O. 64.) | magy. *agár*.

MUNKÁCSI (Ethn. 5 : 73.) a vogul *akër* szót ősiráni átvételnek tartja, nem véve figyelembe VÁMBÉRY adatát (kirk. *igär*), mert nincsen meg BUDAGOV szótárában. De RADLOFF más két nyelvből is közli, s így a vogul *akër* mégis csak török jövevényszó lesz.

4. vog.: É. *aki* nagyatya; grossvater I. 34. bácsi; vetter II. 127. | K. *āk* nagyapó.

kaz. tat. *arai* brüderchen, onkelchen (anrede). (RADL. W. 445.) (*ara* deminutivuma) | tel. *arai* onkel (RADL. W. 145.), *akki* älterer bruder (PAAS. 27.) | alt. *akki* id. | csuv. *akka* старшая сестра, néne (ZOL. 3.).

osztj.: É. *aki*, *agi* onkel, oheim (AHLQV. Nord. O. 64.) | md. *aka* ältere schwester (a csuvasból) (PAAS. 27.) Talán ősrégi egyezés?

5. vog.: K. *amel* 1 mód, kép; art u. weise, bild. 2. dolog; sache. 3. tehetség, bölcsesség, csuda; talent, weisheit, wunder; 4. példabeszéd; gleichniss (NyK. 9 : 17. AHLQV. Wog. W. 2.); *amelin* gondos, álnok (NyK. 10 : 262.); *ogmel* mód I. 168. | P. *ogmel* id. 21. II. 225. — Deminutiv utóképzővel: K. *ogmelés* találós mese; räthsel IV. 395. | *ämälés* id. 153. *omälis* mese; märchen IV. 401. *omälci-omälci* mese-mese-meskete IV. 401. | É. *amis* találós mese (NyK. 24 : 153.) (AHLQV.-nál *ames*, *oames*, *ämils* räthsel 2.). — É. *ämpsi* valamiről találós mesét mondani IV. 393. *ämpsi* találós mesét megfejteni (AHLQV. Wog. W. *ämés*lam räthsel aufgeben). — P. *qmilti* megmond; sagen 19. | KL. *qmilti* beszél; reden 18. | T. *qmältäli* szól; sprechen IV. 351. *puru-qmältilem* kiengesztelem (tkp. visszabeszélem), versöhnen. 308. *amältqxtqlep* beszélő IV. 408.

kaz. tat. *ämäl* mód, eszköz, ravaszság; mittel, art u. weise, arglist (BÁL. II. 16.) | tar. krm. azerb. *ämäl* id. (RADL. W. 950.) | csuv. *amal* mittel, hülfsmittel (средство) heilmittel (лекарство) (ZOL. 4.) | kirk. *amal* hülfsmittel, list, schlaueit (RADL. W. 546.) | oszm. *amäl* oeuvre, action (az arabból) (Br. I. 132.).

osztj.: É. *omal* eszköz, csuda (NyK. 11 : 23.), *omalin* erstaunlich, sonderbar (AHLQV. Nord. O. 115.) | votj. *amal* list, klugheit, verblünte rede, gleichniss; *amalo* listig, schlau (NyK. 18 : 126.) | cser. *amäl* példa, minta (NyK. IV. 338.).

Érdekes példa a fokozatos jelentésfejlődésre. MUNKÁCSI (NyK. 25 : 274. Ethn. 4 : 254.) a vogul *amis* szót a magyar *mesé*-vel egyezteteti. A török eredetet, azt hiszem, nem lehet kétségbe vonni.

6. vog.: É. *ämpér* hombár; kornboden.

kaz. tat. *ambar* id. (BÁL. II. 9.) | vö. csag. *ambar* id. (RADL. W. 653.) | leb. *anmar* id. | alt. *anbar* id. | krm. *ambar* id. (RADL. W. 652.) | oszm. *ambar*, *hambar*, reservoir, magasin, grenier (ZENK. 99. b.).

osztj.: É. *ambar* id. (NyK. 11 : 179.) | cser. *ambar* id. (NyK.

IV. 338.) | votj. *ambar* id. (NyK. 18 : 135.) | magy. *hambár* id. Megvan az oroszban is (амбаръ), s esetleg onnan kerülhetett a vogulba.

7. vog.: É. *as* nyílás, rés; öfönung, spalt. I. 12. lyuk; loch. vö. sor. leb. *ags* (wenn keine vocalisch anlautende endung an dieses wort tritt, so wird meist *ās* gesprochen) mund, öfönung (RADL. W. 178.) | csag. *agz* mund, mündung, öfönung (RADL. W. 179.) | oszm. *agz* id. | vö. még a köztörök *as- ac-* 'kinyitni' igét.

8. vog.: T. *ašätku* kölesön (tatár dativ. *-ka -kä* raggal). kaz. tat. *äžät* anleihe, darlehen; *äžätkä* almak auf schuld nehmen, leihen (RADL. W. 866.) < arab حاجت

9. vog.: É. *āsek* vérsavó hurka; eine art blutwurst IV. 402. kaz. tat. *ecäge, iček* bélhurka; darm. (BÁL. II. 18.) | csag. *ičäk* eingeweide, darm. | krm. *ičägä* id. (RADL. W. 1515.)

10. vog.: K. *asraj* ördög; teufel (NyK. 9 : 13.), *asrai* id. (AHLQV. Wog. W. 3.) | T. *äsrä'il* sárkány; drache IV. 352., 353., 355.

vö. kirg. *äzrä'il* der todesengel (RADL. W. 899.) | jak. *ažarai* kleiner teufel (BÖHTL. 6.).

11. vog.: P. (*pel-*)*ošiti* megsavanyodik; sauer werden | T. *āšte* id. 307.

kaz. tat. *äce* savanyú, csípös; sauer, beissend; *äce* savanyodni; sauer werden (BÁL. II. 15.) | vö. krm. *aci* sauer, sauer werden (RADL. W. 503.) | jak. *asi* sauer, bitter *asii* sauer werden (BÖHTL. 12.) | alt. tel. krm. *acit* durchsäuern, säuern (RADL. W. 508.).

12. vog.: É. *atēm* ember; mensch I. 203. III. 231. | T. *ätäm, äitäm* id. 107., 166. | É. *qtom* Ádám | K. *oqtēm, oätēm* id. II. 223., 376.

kaz. tat. *ädäm* ember; mensch (BÁL. II. 16.) *ädäm* id. (OSTR. 3.) | vö. csuv. *adam* id. | krm. *adam* | azerb. *adam* id. | tob. *adam* id. (RADL. W. 486.) | kirg. *ädäm* id. (RADL. W. 853.) | tar. *adäm* id. (RADL. W. 486.) | oszm. *ādam, adem* homme (ZENK. 21. a.) | (az arabból).

cser. *edem, ajdeme* id. (NyK. 3 : 398.) | votj. *ađami* id. (NyK. 18 : 125.)

13. vog.: KL. *älék* szita; sieb IV. 398. *mokē-älextäzw* liszt-szitalás (*äléxti* szitalni) | K. *elëj* szita. 377.

kaz. tat. *iläk* szita, rosta, kosár; sieb, reuter, korb (BÁL. II. 26.) | vö. tob. *iläk* szita (RADL. W. 1479.) | csag. krm. sor. *äläk* id. (RADL. W. 811.).

14. vog.: T. *är* minden; jeder IV. 344. *är-üt* minden éjjel; *är-pom* mindig; immer 317. *är-khar* (subst.) minden 167.

kaz. tat. *är* minden; jeder (BÁL. II. 16.) | vö. kirk. *är* jeder, ein jeder (RADL. W. 754.) | alt. *ar* id. (ZOL. 91.) | tel. *ar* id. (RADL. W. 243.) | csuv. *zar-ber* каждый (ZOL. 91.) | oszm. *her*, *her-bir* chaque, chacun (ZENK. 939b.) (a perzsából).

md. M. *är*, jár E. *er-vejke* jeder, *er-ki* jedermann (PAAS. 32.) | votj. *är*, *ar* id. (NyK. 18 : 135.)

15. vog.: T. *äricäx* karó; stange, pfahl.

Talán összefügg vele a kirk. *äris*, *äriš* die obere seitenstange am wagenkorbe, feinerstange | alt. tel. sor. leb. *ariš* id. (RADL. W. 278.); vagy talán or. рыцарь emelő-rúd.

16. vog.: KL. *äres-wüt* kvász; kwass.

? vö. kaz. tat. *ariš* rozs; rogen (BÁL. II. 10.) | alt. tel. sor. *ariš* rozs. (RADL. W. 278.); kojb.-kar. sag. *aris* id. (Radl. W. 277.)

17. vog.: K. *äcel* halál; tod (NyK. 9 : 11) *äcel*, *oäsel* id. (AHLQV. Wog. W. 3.) | P. *oäsel* halál 15. | T. *äcäl* id. 330. IV. 351.

kaz. tat. *äzel* halál, tod | vö. krm. *äžäl* todesstunde (RADL. W. 865.) | azerb. *äžäl* id. | oszm. *ežel* bestimmte zeit, stunde, todesstunde (ZENK.) *äžäl* causes, motifs, raisons, terme fatal, mort (Bl. I. 21.).

votj. *ezel* schicksal, geschick, tod, todesstunde (NyK. 18 : 129.).

18. vog.: T. *äsi*, *äci* nagyatya; grossvater 156. 164.

vö. jak. *äsä* grossvater, oheim (BÖHTL. 19.) | csag. *asi* älterer bruder, grossmutter (RADL. W. 509.); — a jelentsfejlödésre nézve v. ö. tel. *akki* älterer bruder ~ csuv. *akka* старшая сестра | seld. *äsi* besitzer, wirth, herr (RADL. W. 875.).

szam.: B. *äca* jüngerer oheim (CASTR. Sam. W. 258.).

19. vog.: É. *ëlëm* enyv; leim | AL. *jilem* id. | KL. *ülem* id. P. *olëm* id. | K. *elëm* id. (Ethn. 4 : 198.) | T. *ülëm* id. *elëmti* ragaszt 308.

kaz. tat. *jilem* enyv; leim (BÁL. II. 84.) | tob. *jälém*, *jilim* id. (BUDAG. II. 364.) | csuv. *silem* id. (Ethn. IV. 198.) | jak. *silim* leim (BÖHTL. 168.) | oszm. *jelim* harz, fischleim, vogelleim.

osztj.: É. *aïjim* id. | Irt. *ājem* id. | Szurg. *ējem* id. (Ethn. 6 : 137.) | cser. *silem* (a csuvasból) (Ethn. 4 : 198.).

20. vog.: K. *in̄k* sógorasszony; schwägerin II. 225. *īnki* szolgáló, komorna; dienstmädchen, zofe. | É. *enykaj* id. I. 62. 165. | Talán ide tartozik még P. *jengi* szolgáló; diener 8.

kaz. tat. *jin̄ä* ángy, a bátyának a felesége; schwägerin (BÁL. II. 82.) | vö. csuv. *inge* idősbik meny (NyK. 3 : 404.).

cser. *iengä* amita (NyK. 3 : 404.).

21. vog.: É. *ēri* ének; gesang I. 4. *ēryi* énekel; singen | K. *ēri* id. | T. *ēru* id. 319. | KL. *jēri* ének III. 202. *jērri* énekel 45.

? vö. kaz. tat. *jir* dal, ének; lied, gesang (BÁL. II. 81.) | csag. *jir* id. (BUDAG. II. 388.) | kirg. *žir* lied (BUDAGOV II. 388.) | koib. kar. *ēr* id. | csuv. *jora* id. (ZOL. 17.) | oszm. *ir* id. (ZENK. 22b.)

votj. *jirēi* sänger.

Kétségesse teszi az egyeztetést az, hogy a vogul alakok világosan kitetsző töve *ēr̄y-*, a mi tatár **jirek*-nek felelne meg; vö. 22.

22. vog.: É. *ēri* kell; sollen, müssen | alkalmasnak lenni; geeignet sein. II. 6. *nan̄ ērkēn* a te kedvedért; dir zu liebe | K. *ērkelqwe* kényszerítették; gezwungen werden 398. | tő: **erk-*.

kaz. tat. *irek* kény, akarat, szabadság, jog; wille, freiheit, recht | *irekser-* kényszerült (BÁL. II. 26.) | vö. csag. *ārik* kraft, gewalt (RADL. W. 762.) | kirg. *erik* kraft, gewalt, wille, freier wille (RADL. W. 763.).

cser. *erik* akarat, szabadság (NyK. 4 : 341.) | votj. *erik*, *irek* id. (NyK. 18 : 103.)

23. vog.: K. *āš* dolog, munka; arbeit, beschäftigung; *āšēlti* dolgozik; arbeiten | KL. *ēšēlti* id. 17. | AL. *ēšēltetti* id. | T. *ēšēl* dolog; arbeit IV : 364. *išlāti* dolgozni; arbeiten 325.

kaz. tat. *ēš* dolog, ügy, munka; sache, arbeit, beschäftigung. *ēšlā-* dolgozni (BÁL. II. 19.) | alt. krm. *iš-* arbeit (RADL. W. 1546.) | bar. *āš* id. (RADL. W. 905.) | azerb. *išlā-* dolgozni (RADL. W. 1557.) | tar. *išlā* id. | oszm. *išlemek* travailler (Br. I. 107.).

24. vog.: K. *esep* gondolat, vélemény; gedanke, meinung | T. *isäp* helyett, gyanánt (mintegy valakinek a számába) 322. *säptel* mód nélkül, szerfölött; ausserordentlich (tatár *isäb*+*täl* vogul fosztó képző) (MUNKÁCSI) 322.

kaz. tat. *isäb* szám, számolás, czél, tanács, szándék; zahl, rechnung, absicht, rat (BÁL. II. 24.) (RADL. W. 1525.) | kirk. *isäp* id. | tel. *äzäp* meinung, rechnung, zahl (RADL. W. 894.) | bask. *eseble* emlékezni; sich erinnern (NyK. 17 : 372.) | csuv. *χizeb* время, благовременность (ZOL. 92.) | oszm. *hisäb* action de calculer, calcul, compte (Zenk. 387a.) (az arabból).

cser. *ežaplaš* tisztelni; ehren; *žep* számadás; rechnung (NyK. 3 : 400.) | votj. *esep* rechnung (NyK. 18 : 128.).

25. vog.: É. *χāηχei* sás; rietgras II. 320. III. 205. | KL. *khōηkh* id. (Ethn. 4 : 298.) | T. *khokhq* nád (MUNKÁCSI).

vö. kaz. tat. *kaki*, *kuki* ribiszkefaj; eine art johannisbeere (BÁL. II. 68.) | alt. *kogo* káka | kirk. *koga* id. (BUDAG. II. 85.) | csuv. *χoχ* káka (BUDAG. II. 85.) | oszm. *kova* binsen (ZENK.).

magy. *káka* id.

26. vog.: É. *χar* tér; platz.

kaz. tat. *kir* mezőség, fennsík (BÁL. II. 54.) | vö. csuv. *χir* feld, steppe (ZOL. 93.).

osztj.: É. *χar* mező, üres hely (NyK. 17 : 44.) (AHLQV. Nord. O. 70.).

27. vog.: É. *χar*: *χarēs takwēs* vékony havú ősz; die herbstzeit, wenn der schnee noch dünn liegt II. 46. *χariy sās* téli nyírhéj; die birkenrinde in winterszeit II. 52.

kaz. tat. *kar* hó; schnee (BÁL. II. 45.) | vö. jak. *χār* schnee (BÖHTL. 80.) | csuv. *jur* id. (RADL. Ph. 137.).

28. vog.: É. *χars* haris; wachtelkönig.

csuv. *karš*: дергачь (ZOL. 32.) *karš* id. (NyK. 20 : 473.) | esag. *karča*, *karčan* eine gattung kleiner schwarzer falcken птица (BUDAG. II. 9.) | kaz. tat. *karačaj* bizonyos fajta madár (BÁL. II. 45.).

cser. *kārš*, *kārīč* дергачь (ZOL. 32.) | magy. *haris* wachtelkönig. A vogul *χars* úgy látszik a csuvasból került, legalább hangalakilag ehhez áll legközelebb. Vö. még 38.

29. vog.: É. *χiñ*, *laj-χiñ* alvilági vész; die unterwelts-pest II. 282. 350. *pit-χiñ* járványvész; pest II. 282.

csag. *kin* kín, baj (NyK. 10 : 85.).

osztj.: É. *χèn* scheuche, pest. D. *kin*, *ette-kin* himlő; blattern (NyK. 26 : 23.). Feltűnő a vogulban az *n* palatalizálása.

30. vog.: É. *χāl'* nyírfa; birke II. 381. | KL. *khōl'* id. III. 483. | AL. *khōl'* id. 77. | P. *khōl'* id. 17. | T. *khōl'* id. 161. | É. *χālūsi* nyírfa-erdő; birkenwald II. 381.

kaz. tat. *kajin* nyírfa; birke (BÁL. II. 40.) | vö. alt. *kauin* bepeza; birke (Altgr. 3.).

A tatár *kajin* úgy viszonylik kopott végű vogul másához, mint vog.: L. *kuosm* ~ csuv. *kušman* rettig, K. (*oχer*)-*som* ~ arab *âχer-zemân* (világ vége). — vö. még szam. K. *küjü* birke (CASTR. Sam. W. 182.).

31. vog.: K. *χoloχ* nép; volk (NyK. 9 : 62.) *khōlēχ* id. 322. | T. *khālēχ* nép IV. 408.

kaz. tat. *kalik* nép; volk (BÁL. II. 47.) | kirg. *kalk* nép (BUDAG. I. 537.). Több török nyelvben előfordul. Oszm. *χalk* menschen, erschaffung, das erschaffene (ZENK.) (az arabból).

cses. *χalak* nép; volk | votj. *kalik* id. (NyK. 18 : 130.)

32. vog.: É. *khømer* természet; der männliche samen. II. 223.

? kaz. tat. *χumer* élet; leben (BÁL. II. 71.) | oszm. *ømr* âge, la vie (ZENK.) (az arabból).

votj. *gumir* id. (NyK. 18 : 129.)

33. vog.: É. *χamsi* ostor; peitsche I. 16. II. 318. | P. *khøm-sèmti* ütöget; schlagen III. 539.

kaz. tat. *kamçi* hasított, lapos szíjú rövid korbács; kurze peitsche mit gespaltenen enden (BÁL. II. 44.) | jak. *kimni* peitsche (BÖHTL. 64.).

osztj.: É. *χomsa*, *χomsi* peitsche (AHLQV. Nord. O. 72.) | D. *ñur-kamçif* szíjostor, melylyel a lovat hajtják (NyK. 26 : 21.) — vö. még szam. K. *kamđu* peitsche (CASTR. Szam. W. 258.).

34. vog.: É. *χan* fejedelem; fürst I. 8. IV. 338.

kaz. tat. *zan* id. (BÁL. II. 72.) | jak. *zan* gross, bedeutend, prinz (BÖHTL. 77.). Sok török nyelvben előfordul.

md. *kan* id. (PAAS. 36.) | votj. *kun* herr, regent (NyK. 18 : 83.) | zürj. *kan* császár | osztj. : D. *kan* id. (NyK. 26 : 21.) — szam. K. *kan* kaiser (CASTR. Sam. W. 239.).

35. vog. : É. *χῆρεῖσι* rabló; räuber. Tatár -*či* képzővel. *χοροῦς* räuber (AHLQV. Wog. W. 13.).

kaz. tat. *karak* rablás; raub, räuberei. *karakči* rabló; räuber (BÁL. II. 177.) | kirg. *karakši* räuber (NyK. 18 : 106.) | csag. *karak* räubern, plündern (VÁMB. Cag. Sprachstud.)

osztj. : É. *χαραῖσι* räuber (AHLQV. Nord. O. 70.) | votj. *kurok* id. (NyK. 18 : 106.)

36. vog. : *χῆρχει* harkály; specht III. 293. | *qōrqī* specht (AHLQV. Wog. W. 22.).

vö. csag. tat. *kirkaul* фазанъ. (BUDAĞ. II. 102.)

magy. *harkály* specht. — vö. kaz. tat. *kirgi* karvaly (BÁL. II. 54.).

37. vog. : T. *kharaqte* néz; schauen 160., 309. *kharaquläte* ör-ködik; wachen 316., 331. *kharaúle* ör; wache.

kaz. tat. *kara-* néz, schauen | *karquilla* őrizni, bewachen *karauil* őrizet; wache (BÁL. II. 45.) | vö. jak. *kör*, *köröbün* sehen, die aufsicht über jemand haben (BÖHTL. 59.).

osztj. : É. *karaul* őrizés (NyK. 11 : 185.) | zürj. *karaol*, *karaul* wache (NyK. 18 : 109.) | votj. *karaul* id. | cser. *uroul*, *orol* (NyK. 4 : 346.).

38. vog. : T. *karšún* ölyv; habicht IV. 403.

vö. kaz. tat. *karčiga* id. (BÁL. II. 46.) | krm. tel. *karčiga* id. (PAAS. 36.) | csuv. *χορέκα* id. (ZOL. 97.)

md. M. *karšagan*, md. E. *karšagan* id. (PAAS. 36.) — vö. még mongol *χαραγaj* ölyv, héja (NyK. 21 : 316.).

Ha idetartozik, mindenesetre régibb átvétel vog. : É. *χῆρτῆρον* II. 42. *χῆρτῆρén* I. 7. ölyv, habicht. | K. *khartkhän* id. II. 224.

39. vog. : K. *kösnés* ablak; fenster III. 126. | P. *kušnäs* 18. | K. *kwösnés* id. I. 231.

?vö. alt. *közinek* око (Altgr. 69.).

szam. K. *közenäk* fenster (CASTR. Sam. W. 181.).

40. vog.: T. *khq̄s̄x* szék, eng.

v. ö. alt. *kizik* eng (СЕЛЬДЬ) (Altgr. 202.).

csér. *küçük* rövid; brevis (NyK. 4 : 366.) | votj. *kisik* eng.

41. vog.: K. *χosnä* kincstár, schatzkammer (NyK. 11 : 50.).

kaz. tat. *kazna* id. (BÁL. II. 43.) | csuv. *χisna* id. (ZOL. 100.)

oszm. *χazna* schatz < arab *χazīne* (ZENK. 407b.).

osztj. *χosna* (NyK. 11 : 50.), *χasna* schatz, schatzkammer, krone, regierung (AHLQV. Nord. O. 70.) | zürj. votj. *kazna* id. kasse (NyK. 18 : 137.) | md. *kazna* vergrabener schatz (PAAS. 36.).

Megvan az oroszban is (казна); esetleg innen került a vogulba.

42. vog.: T. *khq̄t* papiros (308.) írás; schrift 159. | *khac̄i* írástudó; schriftgelehrte 159., IV. 403.

kaz. tat. *kat* levél; brief (BÁL. II. 41.) | csuv. *χot* id. (ZOL. 97.) | csag. *χatt* brief, schrift (VÁMB. Čag. Sprachstud.) | kirg. *kat* schrift, zeichen (BUDAG. I. 534.) | alt. *kat* papiros (ZOL. 97.) | oszm. *χatt* linie, strich (ZENK. 409a.) (az arabból).

votj. *kat* recht, gesetz (NyK. 18.).

43. vog.: É. *χq̄t̄ay* hattyú; schwan | T. *khut̄ay* id. (Ethn. 4 : 294.).

vö. csag. *kotan* storch, pelikan (BUDAG. II. 85.) | jak. *küt̄än* ein besonderer landvogel von der grösse des kranichs (BÖHTL. 73.) | oszm. *kotan* storch || mandzsú *kutan* pelikán (NyK. 20 : 152.) | mong. *χutan* pelikan (NyK. 20 : 152.).

osztj.: É. *χotan*, *χot̄en* | Szurg. *kott̄en* | Irt. *χot̄en* (NyK. 20 : 152) hattyú | magy. *hattyú*.

44. vog.: P. *khōtu* szeg; nagel | K. *khotou* id. | T. *khq̄t̄ay* id. (Ethn. 4 : 175.)

kaz. tat. *kadak* szeg, font; nagel, pfund (BÁL. II. 42.) | csag. *kadag* id. szajon. tat. *kadaç* id. (Ethn. 4 : 174.) | alt. *khadu* id.

magy. *katka* több horog, vasmacska alakba kötve (MUNKÁCSI Ethn. IV : 174.); — vö. még szam. K. *kata* nagel, huf, klaue (CASTR. Sam. W. 178.).

45. vog.: T. *khuml̄q̄x* komló, hopfen 315.

kaz. tat. *kulmak*, *kumlak*, *kolmak* id. (BÁL. II. 61.) | csuv. *χumla* id. (ZOL. 98.) | alt. *kumdak* ХМЪЛЬ (Altgr. 200.).

md. M. *komlä*, md. Sel. *komblä*, md. E. *komla* id. (PAAS. 37.) | cser. *umala* id. (NyK. 3 : 406.) | f. *humala* id. | lp. *hombel* | — vö. még or. *хмбл* id.

46. vog.: É. *χüntél* hód; bieber IV. 207. *χüntél* vakondok; maulwurf IV. 428. | AL. *khuntél* hód (Ethn. 4 : 293.) | T. *khontel* id.

vö. kaz. tat. *kondiz* hód; bieber (BÁL. II. 60.) | alt. *kumduš* id. (Altgr. 200.)

osztj.: É. *χundél* maulwurf | magy. *hód*.

47. vog.: É. *χuri* félénk; furchtsam II. 223. | *χurayli* félni; sich fürchten.

kaz. tat. *kurik-*, *kurk-* félni, sich fürchten, *kurkiu* félés, félelem; furcht (BÁL. II. 66.).

48. vog.: K. *iél* év, jahr; idő, zeit I. 166.

vö. kaz. tat. *jil* év; jahr (BÁL. II : 82.) | oszm. *ijil* année, *jyl* année (ZENK. 155c.).

49. vog.: T. *ikáli* lovat befogni; pferde einspannen IV. 347.

vö. kaz. tat. *jik-* befogni a lovat (BÁL. II. 82.).

50. vog.: É. *iy* még, már; noch, schon II. 103. csak most; nur jetzt I. 20. *iy* fokozó értelemben: *iy χajteläsét*, *iy šqipiläsét* a leánykérést tárgyalták, nagyban rendezkedtek II. 95.

kaz. tat. *iy* sehr, höchst (RADL. 1431.) | vö. kirg. *ey* id. (PAAS. 33.)

md. M. *in* superlativusképző particula (PAAS. 33.).

51. vog.: É. *inär* nyereg; sattel I. 45.

csuv. *inér* id. (NyK. 3 : 402.) | vö. kaz. tat. *ijär* sattel (RADL. W. 1579.); *ijirčak* hámpárna, kummetpolster (BÁL. II. 20.) | tar. *ägär* sattel (RADL. W. 695.). Hangmegfelelésre l. 3.

cser. *enér* id. (NyK. 3 : 340.) | votj. *ener* id. (NyK. 18 : 80.) | osztj. *inar* id.

A vogul szó, mint a nasalis mutatja, valószínűleg a csuvasból került.

52. vog.: AL. *jēs* ész, verstand 77. | KL. *ūs* id. 19. | T. *īs* id. 159.

kaz. tat. *is* emlékezet, ész; gedächtniss, sinn, verstand (BÁL.

II. 23.) | csag. *es* verstand (VÁMB. Čag. Sprachstud.) | oszm. *is esprit, intelligence* (ZENK. 35. c.).

magy. *ész*. Talán ősrégi egyezés? (vö. MUSz. 801.)

53. vog.: T. *itmäx* kenyér; brod.

kaz. tat. *ikmäk* kenyér (BÁL. II. 22.) | krm. *ütmäk* id. | oszm. *etmek* id. (RADL. W. 847.)

54. vog.: É. *jakän* gyékénytakaró; *jakän-pum* gyékénykása (Ethn. IV. 298.).

kaz. tat. *jikän* gyékénykása (BÁL. II. 82.) | csag. *jeken, jiken* rohmatte, die binsen, aus welchen matten gemacht werden (VÁMB. Čag. Sprachstud.).

osztj.: Irt. *jegan* schilfmatte | votj. *jelgin* id. schilf (NyK. 18 : 115.) | magy. *gyékény*.

55. vog.: É. *janäs* külön; zur seite.

kaz. tat. *jan* oldal; seite (BÁL. II. 55.) | csag. *jan* id. (PAAS. 34.) | oszm. *jan* id. (ZENK. 955b.)

votj. *pallan* (< *pal-jan*) bal; link (MUNKÁCSI Votj. Sz.) | md. *E. jan* seite (PAAS. 34.).

56. vog.: É. *jarmak* selyem; seide.

? vö. csag. *jarmag* silber, geld (VÁMB.) | oszm. *jarmak* argent, or (ZENK. 949. a.).

md. *jarmak* geld, münze (PAAS. 34.) | osztj. *E. jermög, jermak* seide (AHLQV. Nord. O. 80.) | D. *jermak* selyem (NyK. 26 : 29.). Az átmeneti fogalom esetleg a «fényes szövet» lehetett.

57. vog.: É. *japäk* selyem; seide I. 96. | KL. *jäpek* id. III. 203. | K. *jöpök* szoknya; weiberrock.

kaz. tat. *jepäk* selyem; seide (BÁL. II. 36.) | csag. *jipek* id. (NyK. 17 : 375.) | bask. *žifek, jifek* selyem (NyK. 17 : 375., 379.) | oszm. *ipek* soie (Bi. I. 10.).

58. vog.: T. 309. *jimläti* gyógyít; heilen | *jimlätehti* gyógyul; geheilt werden 309.

kaz. tat. *im* orvosság; arznei (BÁL. II. 25.); *imlä* mit sym-
pathie heilen, eine krankheit besprechen (RADL. W. 1577.) | csag. *ämlä* heilen (RADL. W. 963. | uig. *ämlä* лечить; heilen (RADL. W. 963.) — mongol *em* orvosság, *emči* orvos (NyK. 21 : 313.).

votj. *emjal* zärtlich behandeln (NyK. 18 : 79.).

59. vog.: É. *jis* kor; zeitraum; *ti jist* ezen korban, mai világban; in der heutigen welt; 2. őskor; urzeit.

?kaz. tat. *jäs* kor; zeitraum (BÁL. II. 79.).

60. vog.: K. *jol* haszon; nutzen 13.

kaz. tat. *jal* bér, fizetés; lohn, belohnung (BÁL. II. 78.).

61. vog.: K. *jqlém* gyalom (Ethn. IV. 198.) | T. *jqlém* id. 259.

kaz. tat. *jilim* gyalom (259.).

osztj. D. *jadam* нѣвод (Ethn. 4 : 198.) | magy. *gyalom*.

62. vog.: K. *jqrli* alkalmas, geeignet.

kaz. tat. *jarauli* alkalmas, tetsző, kedves; gut, tauglich, lieb (BÁL. II. 77.) | csuv. *joralla*, *joralle* alkalmas vmire (NyK. III. 412.).

md. M. *jarastems* taugen, tauglich sein (PAAS. 34.) | cser. *jorem* érnei, valamire való lenni; *jorale* valamire való (NyK. 4 : 371.).

63. vog.: K. *jorli* szegény, arm I. 166. *jqrli* árva, waise; *jorlilax* szegénység, armuth (tatár *-lek*, *-lik* főnévképzővel; lásd BÁL. Kazáni tat. nyelvt. 29.) | T. *jqrlo* szegény, arm IV. 369. *jqlé-jörli* leszegényedik, verarmen 311., 375.

kaz. tat. *jarli* szegény, nyomorult, gyarló; arm, armselig; *jorlilan* elszegényedni; verarmen (BÁL. II. 77.).

cser. *'orluk* nyomorúság; miseria (NyK. 4 : 346.).

64. vog.: K. *jqrli* tisztel; ehren 396. | 2. áldoz, opfern; megvendégel, bewirthen.

Talán összefügg vele kaz. tat. *jara*-jónak, alkalmasnak, használhatónak lenni, tetszeni; taugen, gefallen; *jarat*-kedvelni, szeretni; lieben, gern haben (BÁL. II. 77.).

vö. cser. *joratem* szerelem; liebe (NyK. 4 : 371.).

65. vog.: T. (*kučä*)-*jqrma* darabos dara; grober gries. IV. 322.

kaz. tat. *jarma* korpa, kása; kleie, grütze, *dögö-jarmasi* rizskása, reis; *jarma-kar* hódara, schneegrütze (BÁL. II. 77.).

66. vog.: É. *juri* szándékosan, absichtlich (NyK. 24 : 21.) | P. *jörél* id. | T. *jörél* szándékosan 320.

kaz. tat. *juri* нарочно, нарочито, напрасно akarva, szánt-

szándékkal, készakarva (ZOL. 18.) | tob. tat. *jurli* id. | csuv. *jori* id. (ZOL. 18.)

cser. *jori'* különösen, épen azért (NyK. 4 : 371.).

67. vog.: É. *jurt* társ; genosse III. 379. barát; freund II. 47. | K. *jort* id. II. 223. | T. *jort* id.

kaz. tat. *jort*, *šort* ház, gazdaság; haus, haushalt (BÁL. II. 86.) | vö. oszm. *jurt* wohnung.

md. M. *jurt* md. E. *jur^ata* wohnplatz.

68. vog.: É. *kaxér* kebel, vágy; busen, verlangen III. 55. *kakér* kebel, méh; busen, gebärmutter | KL. *kuxr* kebel III. 487. | K. *käxr* has, bauch II. 235. méh; gebärmutter II. 226. | T. *kixr* has 160.

? vö. kaz. tat. *kükrák* mell, Brust (BÁL. II. 167.). — BUDENZ (MUSz. 874.) ugor eredetűnek tartja, s a magyar *üres*-sel egyeztetli.

69. vog.: T. *ti'p-käpän* gabona-asztag; getreide-schober.

kaz. tat. *kaban* heuschober (Ethn. 4 : 177.); *kübä* kis rakás széna; kleiner heu-haufen (BÁL. II. 69.).

osztj. *keban* heuschober (Ethn. 4 : 177.) | cser. *kavan*, *kävän* asztag; *šurno kavan* gabonaasztag | magy. *kepe*, *kéve* — vö. még or. *kona* haufen, schober.

70. vog.: K. *käs* zseb; tasche I. 169.

kaz. tat. *kesä* zseb; tasche (BÁL. II. 49.) | oszm. *kese*, *kise*beutel) ZENK. 75c.).

cser. *küse* zseb (NyK. 4 : 366.) | votj. *kisě* id. (Ethn. 4 : 199.)

71. vog.: É. *kēm* mód, mennyiség; art u. weise, quantität; *kēmel* módon, formán (NyK. 21 : 329.) | *kemij* elmés II. 170. *kēm-jeli* elmélkedik; sinnen II. 170.

vö. jak. *kām* maas, zeit (BÖHTL. 53.) | oszm. *kem* combien, (subst.) la quantité (Br. II. 633.) (az arabból).

72. vog.: P. *kēgēs* ügy, tanács; sache, rat III. 521. *kēgēsti* tanácskozik; sich beratschlagen. | K. *keneš* tanács; rat (NyK. 9 : 45.).

kaz. tat. *kijās* tanács; rat (BÁL. II. 55.) | csag. *kenges* rat (NyK. 18 : 100.) | csuv. *kanaš* договоръ, условіе, соглаше; szer-

zödés, egyezkedés, föltétel, értekezés (ZOL. 31.) | kirg. *kenes* совѣтъ, совѣщаніе, tanács, tanácskozás (ZOL. 31.).

cser. *kängäš* tanács, rat | votj. *keyeš* id. (NyK. 18 : 100.)

73. vog.: B. *kēpēl* képen, -ként; gleich 346. | *χulax kēpēl* holló alakjában II. 295. *kēpēl—kēpēl* úgy — mint; so — wie I. 151. vö. alt. *kep* Vorbild, muster, modell (NyK. 18 : 116.). | jak. *kiāb* form, gestalt (BÖHTL. 66.) | ujjg. *keb* bild, form (Kud. B. 215.) | oszm. *gibi* -ként.

magy. *kép* bild; -*képpen*.

74. vog.: T. *kērpis* téglá; ziegel.

kaz. tat. *kirpič*, *kirbeč* téglá, cserép; ziegel, backstein (BÁL. II. 58.) (a perzsából).

osztj.: É. *kirpis* backstein (АНЛQV. Nord. O. 90.). Megvan az oroszban is, mint tatár jövevényyszó (кирпичъ), de nem valószínű, hogy onnan került a vogulba.

75. vog.: É. *vīt-keš* vizi manó (tkp. vizi ember); wasserfex III. 337.

kaz. tat. *keši*, *kiši* ember, más, idegen | mann, anderer, fremder (BÁL. II. 49.).

osztj.: D. *kāssi*, *kesi* ember (человѣкъ); *khanta-kesi* osztják ember (NyK. 26 : 21.) — vö. még szam. K. *kuza* mensch (CASTR. Sam. W. 182.).

76. vog.: É. *koqrēx* kell; sollen, müssen I. 169. *nē-koqrēx* mi végezt; um was, warum | AL. *mār-kāqrēx* id. 62. | K. *koqrkāi jēmti* szükséges, es ist nöthig | P. *mān-kāqrēx* mi czélből, wozu 23. | T. *kerāx* kell, es ist nöthig IV. 363.

kaz. tat. *kirāk* kell, szükséges | nöthig (BÁL. II. 57.) — vö. mongol *kerek* szükség, ügy, dolog (NyK. 21 : 315.).

cser. *kerä'l* kellő, szükséges (NyK. 4 : 356.) — vö. kam. szam. *kherä'* szükséges, nothwendig (CASTR. Sam. W. 257.).

77. vog.: T. *kuipūx* hab; schaum IV. 403.

kaz. tat. *kübek* hab, tajték, buborék; schaum, wasserblase (BÁL. II. 69.) | oszm. *köpük* der schaum.

78. vog.: K. *kuorēn* könyv, buch (Ethn. 4 : 33.).

arab *korān* könyv. Mindenesetre tatár közvetítéssel (MUNKÁCSI).

79. vog.: L. *kuošm*, *kašm* zwiebel, waldknoblauch (*allium ursinum*) (NyK. 20 : 474.). P. *khāšēm* hagyma 9. Az alakra nézve vö. 31.

vö. csuv. *kušman* рѣдька; retek (ZOL. 38.).

md. M. *kušma'ni* (AHLQVIST), *kušma* meerrettig хренъ. md. E. *kšumañ* rettich рѣдька (РААС. 39.) | zürj. votj. *kušman* retek (NyK. 20 : 474.) | cser. *ušman*, *ušmen* retek; *jokšar-ušman* vörös répa (NyK. 4 : 349.).

80. vog.: É. *kurka-ńol* bárka; barke (tkp. = tyúkorr; vö. «a tyúkorru jeles hajót vissza irányítom») (Ethn. 4 : 36.).

kaz. tat. *kurka* pulyka, truthuhn (BÁL. II. 66.) | csag. *kurk* bruthenne | csuv. *kurka* индюшка (ZOL. 38.).

votj. *kureg*, *kurega* henne, *nemič k.* truthenne (NyK. 18 : 118.) | zürj. *kurok* henne (WIEDEM. Syrj. W. 128.) | permi *kuróg* henne (GENETZ Ostperm. Sp. 22.) | md. *kurka*, *gólya* (NyK. 5 : 182.). — Megvan az oroszban is *курка* (dem.), *куръ* hahn, *курокъ* flintenhahn.

81. vog.: KL. *kuš* merőkanál; schöpfkelle 14.

Úgy látszik, a kaz. tat. *kašik* kanál; löffel kopott mása. A végzetre nézve vö. 44. Vagy talán orosz *ковшъ*-sal függ össze?

82. vog.: É. *kūsáj* gazda (AHLQV. Wog. W. 17. *kosäin* hauswirth = or. *хозяинъ* id.).

vö. kaz. tat. *çoza* gazda; wirth BÁL. II. 72. | csuv. *çoza* kaufmann, wirth | csag. *koža*, *koča* alt, gross, überreif, wirth | oszm. *çoza* meister, herr (a perzsából).

osztj.: É. *kušai* hausherr, hauswirth (AHLQV. Nord. O. 92.) | cser. *çoza* gazdag, reich; *oza* kereskedő, házigazda NyK. 4 : 344. | md. *kožä* id.

83. vog.: K. *khwōreχ* csóka, dohle. Talán ide tartozik É. *χulax* holló, rabe K. *khwōlēχ* id. II. 226.

vö. csuv. *korak* воронъ (*corvus corax*) | alt. kirg. *karia* ворона | jak. *turax* id. (ZOL. 36.)

cser. *korak*, *karak* varjú, krähe (NyK. 4 : 360.).

84. vog.: É. *lē'in*, *lēn*, *līn* evet, pénz.

kaz. tat. *tejen* evet, kopéka | eichhörnchen, kopeke (BÁL. II. 111.) | ujj. *tejiy* io. | koib. kar. *tīn* id. | alt. *tiy*, *tīn* id.

85. vog. : É. *maišik* rén farka; schweif des rennthiers II. 52.
 vö. jak. *mančik* vagy *mančik taba*, ein solches zahmes renn-
 thier, das schwer von einem wilden zu unterscheiden ist und
 daher auf der jagd als anlocker gebraucht wird (BÖHTL. 147.) (? a
 tunguzból, vö. Kow. 1975b.).

86. vog. : T. *mišäx* macska; katze IV. 351. | K. *mäsëx* id.
 vö. kaz. tat. *mäče* macska, katze (BÁL. II. 169.) | csag.
mösük id.

87. vog. : É. *moxsëy* moksun lazacz; moksun lachs I. 134.;
moxsun id. (Ethn. 4 : 182.) | P. *müksën* id.

vö. jak. *müksun* varietas salmonis eperlani (BÖHTL. 150.) |
 oszm. *müksun* id. (Ethn. 4 : 182.)

osztj. : É. *moxsan*, *moxsey* coregonus moksun (halfaj) (Ethn.
 4 : 182.) — vö. or. *мюкунъ* id.

88. vog. : T. *maltax* fegyver; waffe | *moltëx* id. 159. IV. 359.
 kaz. tat. *miltik* puska; flinte | *miltikçi* vadász, jäger (BÁL.
 II. 171.).

osztj. D. *mattax* fegyver; waffe (NyK. 26 : 60.). *pistonnoj*
matax puska, flinte (NyK. 26 : 51.) — vö. kam. szam. K. *maltak*
 flinte (CASTR. Sam. W. 192.).

89. vog. : É. *nañ* kenyér; brod II. 87. | KL. *nañ* id. 6. | K.
nañ (NyK. 9 : 109.) *noqn*, *nañ* kenyér, tészta, teig IV. 420. | *nañ*,
nañ, *nän* (AHLQV. Wog. W. 31.) id.

kaz. tat. *nan* pfannkuchen | kurg. *nan* id. (BUDAG. II. 279.) |
 oszm. *nan* pain (Br. II. 1089.) (a perzsából).

osztj. : É. *nañ* kenyér (NyK. 11 : 95.) | D. *nañ* id. (NyK. 26 :
 45.) *ter-neñ* лепешка, lepény (NyK. 26 : 36) | votj. *nañ* id. — jur.
 szam. *nän* brot (CASTR. Sam. W. 19.).

90. vog. : É. *nëpek* irás; schrift | KL. *nëpek* papiros, papier
 3. | K. *nëpëx* levél, papiros; brief, papier IV. 396.

vö. oszm. *nebk*, *nybk*, *nebyk* fruit de lotus; 2. écriture (ZENK.
 906. b. Br. II. 1081.) (arab-perzsa).

osztj. : É. *nepäk*, *nepëk* papier, buch | *nepäkîn* papierner
 (AHLQV. Nord. O. 109.); *kitta-nepëk* brief (gesandtes papier) id.
 90. | D. *nipix* papier; *nëbek*, *nëbak* | S. *nëpek* id. (NyK. 26 : 44.) |
 zürj. *nebög* id. (AHLQV. N. O. 109.)

91. vog.: É. *ńamét* nemez harisnya (Ethn. 5 : 9.) | K. *nément* id. (Ethn. 5 : 139.) | T. *ńiment* nemez; filz IV. 402.

vö. oszm. *nemed* vêtement d'étoffe grossière, feutre (Br. II. 1137.) < perzsa *nemed* feutre, étoffe grossière, tapis (ZENK. 919c.)
osztj.: É. *nāmīl* filz (AHLQV. Nord. O. 107.) | magy. *nemez* filz.

92. vog.: É. *ńis* tejes hal | KL. *ńińs* id. | AL. *ńis* id. | P. *ńińs* id. | K. *ńińs* id. | T. *ńāńsi* id.

tob. tat. *jinèi* id. (BUDAG. II. 360.) (MUNKÁCSI.)

93. vog.: T. *q̄yél* ész; vernunft 158. | Talán ide tartozik *ākél'* kegyes, fromm IV. 121.

kaz. tat. *akīl* verstand, geist, geistige anlage rath, rathschlag (RADL. W. 102.) | vö. krm. *akīl* id. | kirg. *akīl* id. | oszm. 'akl esprit, intelligence (Br. II. 272.) < arab *hakīl* (RADL. W. 102.).

94. vog.: K. *ozer-sómey* végitélet napja, tag des jüngsten gerichtes (Ethn. 4 : 33.) | *ozer-som* világ vége (Máté Ev. 13 : 40.).

vö. arab *āẓer zemān* az idők vége. Mindenesetre tatár közvetítéssel (MUNKÁCSI) (ZENK. 481b.).

md. Pšen. *akər* schlecht, verdorben (PAAS. 28.) md. Pšen. *samana* zeit (PAAS. 45.).

95. vog.: K. *ōkherti* megátkoz, verfluchen III. 129.

kaz. tat. *akīr* brüllen, schreien, zanken, schimpfen; kiabálni, ordítani, veszekedni, szidni (RADL. : W. 100.) | kirg. *akīr* id. | krm. *akīr* id. (RADL. W. 100.)

A vogul ige *-ti* végzetére vö. köz. tör. *alda* ~ vog.: T. *q̄ltq̄tè* | kaz. tat. *imlā* ~ vog.: T. *jimlāti* (59.).

96. vog.: T. *ōkhēsēm* imádság; gebet 259.

kaz. tat. *aẓšam* die zeit des abendgebetes (RADL. W. 139.); *aẓšam namāzi* esti ima; abendgebet (BÁL.) | csag. *aẓšam* zeit des abendgebetes | oszm. *aẓšam* abend, nacht (ZENK. 18c.) *aẓšam namāzi* quatrième prière, faite vingt minutes après le coucher du soleil (Br. II. 1135.) (az arabból).

97. vog.: K. *oẓšes* kulcs; schlüssel (NyK. 9 : 28.) | T. *q̄šyès* kulcs, schlüssel 162.; *q̄škhūs* id. IV. 349. | ? *ošmes* schlüssel (AHLQV. Wog. W. 36.).

kaz. tat. *ačkīč* kulcs, schlüssel (BÁL. II. 5.) | krm. *ačkīč* id.

(RADL. W. 513.) | bar. kom. *ažkiž* ключь (RADL. W. 529). Alapszava a köz. tör. *ač-*, *as-* nyitni, öffnen ige (l. RADL. W. 497.).

98. vog.: P. *oḡsá* pénz; geld 10. | K. *oḡsá* id. 365. *okhsé* id. 373. | T. *akhsá* pénz IV. 345. — Valószínűleg idetartozik É. *oḡsá* darab; stück, mely jelentés a pénz fogalmából nagyon könnyen keletkezhetett. BUD. (MUSz. 843.) ugor eredetűnek tartja s a magyar *oszol-* családjához veszi.

kaz. tat. *akča* pénz; münze, geld (BÁL. II. 2.) | leb. sag. kirg. *akča* id. (RADL. W. 121.) | alt. *akča* id. (RADL. Ph. 141.) | krm. *akča* id. | oszm. *akča* id.

cser. *oksa* pénz (NyK. III.) | votj. *ukso* geld (NyK. 18 : 86.) | md. M. *akša* md. E. *ašo* id. (PAAS. 38.) | magy. *akcsa* (Münc. C. 21 : 158.) «kis pénz». A mordvin alakra nézve l. PAASONEN fejtegetését (38. l.) — vö. még kam. szam. *akta* geld, münze (CASTR. Sam. W. 253.).

99. vog.: É. *ālā* szín; farbe.

? vö. kaz. tat. *ala* tarka, bunt | csuv. *ola* пестрый (ZOL. 19.). Nagyon sok török nyelvben előfordúl. Kétséggé teszi az egyeztetést a jésített *l.* — Vö. még kam. szam. *ala* scheckig (vom Pferde) (CASTR. Sam. W. 270.).

100. *ōliš* wallach (AHLQV. Wog. W. 35.).

kaz. tat. *alaša* herélt ló; castrirtes pferd (BÁL.).

krm. *alaša* wallach (RADL. W. 366.) | oszm. *alaša* ein pferd oder ein anderes lastthier, das an den sattel oder packsattel gewöhnt ist (RADL.), dos, cheval de fatigue (ZENK.).

cser. *olaša* equus castratus (NyK. 4 : 347.) | votj. *ulašo* wallach, eunuch (NyK. 18.) — tat. *aloša at*: herélt ló átment az oroszba is лошадь alakban.

101. vog.: T. *ālp* 159. *ālep* IV. 363. hős; held.

kaz. tat. *alīb* óriás; riese (BÁL. II. 13.) | csag. *alp* der held (RADL. W. 430.) | alt. tel. leb. sor. soj. sag. kojb.-kar. kirg. *alip* held (RADL. W. 384.) | oszm. *alp* brave, fort, courageux (ZENK. 85. c.).

vö. kam. szam. *ālap* held (CASTR. Sam. W. 178.).

102. vog.: T. *āltatē* csalogat 326.

kaz. tat. *alda-* megcsal (BÁL.) *aldat* betrügen lassen (RADL.

W. 416.) | krm. *aldat* id. | kirg. *aldat* (RADL. W. 416.) | oszm. *aldat* betrügen | csuv. *oldalas* csalás (ZOL. 19.). A *-té* végzetre nézve vö. 59, 95.

votj. *oldalaš* megcsal; betrügen (NyK. 18.).

103. vog.: É. *āltén* arany; gold | T. *āttén* id. IV. 354.

kaz. tat. *altin* arany; gold (BÁL. II. 13.) | jak. *altan* kupfer, gold (BÖHTL. 41.). Nagyon sok nyelvben előfordul, oszm. *altun*, *altən* or, or pur (ZENK. 87b.) — mong. *altan* (SCHMIDT 13.); burját *altey*, *altan* (CASTR.).

votj. *altin* arany; *altinnat-* megaranyozni; vergolden (NyK. 18 : 70.) — kam. szam. *althen*, *alten*, *altan* gold (CASTR. Sam. W. 178.) vö. még or. АЛТЫНЪ három kopéka értékű pénz, АЛТЫННИКЪ régi pénz. RADLOFF szerint (Wört. 408.) алтын nem arany, hanem алты тин hat evet, hat félkopéka összevonása. Átment a finnbe is *altina* régi három kopékás pénz.

104. vog.: É. *ōpi-nāj* nénédasszony III. 204. *ūp* nagynéne, *ūpukwé* dem. II. 20. III. 84.

csuv. *appaj*, *appa* néne | kaz. tat. *aba* néne | kirg. *apa*, *āpe* id. (ZOL. 133.)

osztj.: É. *ōpi* schwester (ältere) tante (АНЛQV. Nord. O. 115.) | votj. *apaj* nagynéne; tante (NyK. 18 : 94.).

105. vog.: KL. *qraqhwé* pálinka, branntwein 5. | P. *qraqhw* id. 8. | K. *ōrokh*, *ōrékh* II. 234. id. | T. *qraq* 320.

kaz. tat. *araki* pálinka; branntwein | kirg. *arak* id. | alt. *araki* id. | oszm. *raki* < arab *araki* eau de vie (ZENK. 23. b.).

votj. *arak*, *araki* id. (NyK. 18 : 126.) | cser. *araka* id. (NyK. III : 403.) — vö. szam. K. *arga*, *araga* branntwein (CASTR. Sam. W. 178.) | or. аракъ.

106. vog.: T. *qraṃ* haszontalanúl, hiába; nutzlos, umsonst (322.).

kaz. tat. *ārām* haszontalanság (BÁL.) | kirg. *haram* von schlechter abstammung | < arab *haram* gesetzlich verboten (ZENK.).

votj. *aram-* umkommen, zugrunde gehen.

107. vog.: T. *qraqp* szekér, terhesszekér; lastwagen (308.).

kaz. tat. *arba* szekér; wagen (BÁL. II. 11.) | vö. kirg. *arba*

id. | krm. *arba* id. (RADL. W. 355.) | oszm. *araba roue, chaise roulante, voiture* (ZENK. 23a.).

votj. *urobo szekér; wagen* | cser. *araba, arava szekér, wagen* (NyK. 18 : 135.) — vö. or. *ap6a id.*

108. vog.: K. *as, ase* hiába, czéltalanul; nutzlos, umsonst, ohne zweck 384.

vö. *as, az* wenig, unbedeutend, gering. Csaknem minden török nyelvben megvan (RADL. W. 531., 555.).

109. vog.: KL. *asä, takwi asä* ő maga; er selbst 9.

vö. tar. kirm. *öz* selbst; maga | ujj. *ös* maga, selbst: persönlichkeit (RADL. W. 1290., 1298.).

zürj. *ácim* ich selbst (Genetz Ostperm. Sp. 8.). Vö. MUSz. 596. *maga.*

110. vog.: É. *osäl-ñaurém* fattyu gyerek; uneheliches kind.

? kaz. tat. *osal* schlecht, elend, böse (BÁL. II. 34.). Feltűnő a vogul *s* a tatár *s*-szel szemben.

md. M. *osal* schlecht, elend (PAAS. 41.) | cser. *osal* id.

111. vog.: AL. *qšéx* kedves; lieb, lieblich.

vö. krm. *ásik* szerelem; liebe; szenvedély; Leidenschaft | *ásik* szerelmes; verliebt (RADL. W. 592.) | tar. *ásik* szerelmes, szerelemre gyuladt; verliebt, von liebe entbrannt | csag. *ásik* id. | oszm. *ásik* id. (RADL. W. 596.) (az arabból).

112. vog.: K. *osí* harag; zorn 387. | É. *qšti* haragszik, zürnen II. 81. | P. *ošiti* id. III. 539. | T. *qšte* id. 325. | AL. *ošetqlenti* id. 77.

kaz. tat. *ačū* 1. savanyú, keserű, sós; sauer, bitter, salzig; 2. nehéz, heves, schwer, heftig; 3. sértő, haragos, izgatott; beleidend, zornig, erregt; 4. gond, fájdalom; kummer, das leiden; 5. harag; zorn (RADL. W. 511.) | alt. tel. kirm. *ačū* id. | krm. *ači* savanyú; sauer, gond, fájdalom; kummer, schmerz (RADL. W. 504.) | tar. csag. *ačik (ači-k)* zorn, zornig; ГНѢВЪ СЕРДИТЫЙ (RADL. W. 510.) | oszm. azerb. *aži* bitter; herb; schmerz. — De vö. MUSz. 715.

113. vog.: *ošitos* alaun; timsó (AHLQV. Wog. W. 36.).

kaz. tat. *aču taš* timsó; alaun (BÁL. II. 5.).

114. vog.: AL. *ašlëx* árpa; gerste.

kaz. tat. *ašlik* getreide | tob. *ašlik* árpa; gerste | krm. *ašlik* getreide, gerste (RADL. W. 603.).

115. vog.: T. *atlam* lépés; schritt 162.

kaz. tat. *atla* lépni; schreiten | *atlam* lépés; schritt, *adim* id. (BÁL. II. 7.) | csag. *atim* id.

116. vog.: É. *pāši* rénborjú; rennkalb | KL. *pāši* rénborjú | *daši*, *pasiq* id. (AHLQV. Wog. W.)

kaz. tat. *bizau* borjú; kalb (BÁL. II. 159.) | csuv. *poro* (Ethn. 5 : 22.) | alt. *puza* id. | csag. *bozagu* id. | oszm. *buzagu*, *buzagi* kalb, lamm, junges von rothwild; veau (Br. I. 1401.).

osztj.: É. *peži*, *pažox* borju (NyK. 11 : 140., 144.). Meg vannak megfelelői az iráni nyelvekben is (vö. MUNK. Ethn. 5 : 22.).

117. vog.: KL. *pārēs* jégtörő vas; IV. 395.

kaz. tat. *bār* verni; schlagen. A vogul szó egy kaz. tat. **bār-eč* deverbális főnévre («verő») mutat (vö. BÁL. III. 26.).

118. vog.†: T. *pëx* nagyon, erősen; sehr, stark.

kaz. tat. *bik* nagyon, erősen; sehr, stark (BÁL. II. 160.) | csag. *bik*, *bek* id. | oszm. *pek* id.

md. M. *päk* | md. E. *pëk* id. (PAAS.)

119. vog.: T. 160. *piški* átfúr; durchbohren.

? vö. kaz. tat. *pički* fűrés; säge.

120. vog.: T. *poçmor* mámor; rausch 160. | *paçmér* id. 321.

vö. miš. *makmîr* unwohlsein nach vielem essen (PAAS.) | csuv. *muçmur* ПОХМѢЛЪ (ZOL. 44.) | alt. *pakpîr* id. (ZOL. 44.) < arab *maçmûr* grisé, enivré; *maçmurluk* étourdissement résultant de l'ivresse (ZENK. 829a.).

md. M. *maçmara* rausch (PAAS.) | votj. *makmîr* katzenjammer (NyK. 18 : 132.) | cser. *mokmur*, *maçmur* id. (ZOL. 44.) | magy. *mámor* rausch (délszláv közvetítéssel).

121. vog.: KL. *poj* gazdag; reich | K. *poj* id. III. 353., II. 376. | *pojlach* gazdagság, reichthum (NyK. 9 : 166.).

kaz. tat. *baj* gazdag, gazda; reich, wirth, hausherr (BÁL. II. 151.) | jak. *bāj* id. (BÖHTL. 126.) | kirg. ujj. csag. oszm. *baj* reich | csuv. *pojan* id.

votj. *baj reich* (NyK. 18 : 86.) | cser. *pojan id.* (NyK. 4 : 408.) —
szam. K. *bai reich* (CASTR. Sam. W. 121.).

122. vog. : *poirim* feiertag, fest, ostern (AHLQV. Wog. W. 43.).
tat. *bajram* bajramünnep.

123. vog. : *poitel, poital* stute (AHLQV. Wog. W. 43.).
kaz. tat. *bajtal* kancaza ; stute (BÁL. II. 152.).

124. vog. : L. *poll, pql* méz, honig (NyK. 16 : 481.).
kaz. tat. *bal* méz ; honig (BÁL. II. 155.) | oszm. *bal id.*

125. vog. : T. *palts* sógorasszony ; schwägerin 162.
kaz. tat. *baldiz id.* (BÁL. II. 155.) | vö. csuv. *poldir* меньмиѣ
шуринѣ (ZOL. 50.) | oszm. *baldiz* schwägerin.

votj. *bultir* sógorasszony (csuvasos alak) (Votj. Szót. 635.) |
md. E. *baldus, balduz* | md. M. *paldes id.* (PAAS.)

126. vog. : É. *por-nē* boszorkány ; hexe II. 307.

vö. kaz. tat. *pārej* rossz szellem (BÁL. II. 148.) < perzsa *perī*.
votj. *peri* böser geist (NyK. 18 : 141.).

127. vog. : *poriš* bors, pfeffer (AHLQV. Wog. W. 44.).

kaz. tat. *boroč* bors, pfeffer (BÁL. II. 162.) | csuv. *purš* перець
(ZOL. 53.) | alt. *purč, murs* (ZOL. 53.).

AHLQVIST a vogul *poriš*-t orosz átvételnek tartja ; azonban a
tatár alak közelebb áll.

128. vog. : K. *pōš* sógor ; schwager II. 228.

kaz. tat. *baža* sógor : schwager (BÁL. II. 152.) | miš. *baža*
sógor (PAAS.) | csuv. *pošana* своякъ (ZOL. 49.).

md. *pašā, bašā id.* (PAAS.) | cser. *posana* sógor. NyK. IV. 409.

129. vog. : T. (*il*)-*pošatē* kiürít ; ausleeren 307.

kaz. tat. *buš* leer, üres ; *bušat-* kiürít, ausleeren (BÁL. II.
166.) | kirg. *bos id.* | csag. *boš id.*

votj. *buš* leer, geräumig ; üres, tágas (NyK. 18.).

130. vog. : É. *pqšmäk* czipő, schuh III. 396. | K. *posmēz id.*

kaz. tat. *bašmak id.* (BÁL. III. 153.) | oszm. *bašmak* sandale,
pantoffel.

osztj. É. *pušmek* faczipő (NyK. 11 : 214.) | md. *bašmak id.*
(PAAS.) | zürj. *bašmak id.* (WIED.)

131. vog.: K. *poser* vásár, markt (NyK. 9 : 168.).

kaz. tat. *bazar* vásártér, piac; markt, marktplatz (BÁL. II. 154.) | kirg. csag. *bazar* id. | jak. *basār* id. (BÖHTL. 131.) | oszm. *bāzār*, *pazar* markt (ZENK. 162b.) (a perzsából).

votj. *bazar* markt (NyK. 18 : 136.) | cser. *pazar* id. (ZOL. 46.) | osztj. *pozar* id. (NyK. 11 : 149.) | magy. *vásár*. Megvan az oroszban is: базаръ.

132. vog. *poter* stark; erős (AHLQV. Wog. W. 44.).

kaz. tat. *batır* hős, bátor, held, muthig (BÁL. II. 152.) | kirg. *butur* held | tel. *patty* id. | alt. *matyr* id. (RADL. Ph. 152.)

osztj. D. *mator* hős, held; *katten mator* tatár (NyK. 26 : 22.) | cser. *motor* bátor (NyK. 4 : 421.) | magy. *bátor* id.

Valószínűleg ugyanezen szócsaládba tartozik még kaz. tat. *matur* szép, kitünő; schön, vortrefflich (BÁL. II. 169.) | bask. *matur* szép (NyK. 18 : 119.) — md. Pšen. *mator* hübsches aussehen (PAAS. 40.) | zürj. *bedor* id. (GENETZ Ostp. Sp.) | votj. *motor* schön, lieblich (NyK. 18 : 119.) vö. RADLOFF, Phon. 152. l.

AHLQVIST feltevése (vog. *poter* < or. бодрый) nem valószínű.

133. vog. T. *pūḡan* bika; stier 311.

vö. csuv. *buka*, *buga* id. (NyK. 10 : 78.) | koib. kar. *puga* stier (RADL. Ph. 131.) | oszm. *buk* id.

md. *bika*, *buka* id. (NyK. 16 : 404.) | magy. *bika* (délszláv közvetítéssel) stier; *buga* (egyenesen a törökségből) kisszarvu marha, szarvatlan kos, vagy tehén (Nyr. 13 : 259.). Megvan számos szláv nyelvben is (or. бѣкъ).

134. vog.: K. *pujou* festő-fű IV : 291.

kaz. tat. *bujā* festeni, malen; *bujau* festék, festés; farbe, das malen | csag. *bojag* szín, festék NyK. 17 : 374. | bask. *bojao* szín, festék (NyK. 17 : 374.).

votj. *bujol* festék, máz (Votj. Szót. 631.).

135. vog.: T. *purä* ár; pfriemen.

csuv. *purá* fűró | kaz. tat. *borou* fűró; bohrer (BÁL. II. 162.); *bureau* id. (MUSz. 543.)

osztj. *por*, *par* fűró | cser. *puró* fűró (NyK. 4 : 412.) | f. *pura* fűró, nagy ár (vö. MUSz. 543.).

136. vog.: K. *puršekén* borsós | *puršej*, *puršag*, *poršej* erbsen (AHLQV. Wog. W. 45.).

kaz. tat. *borčak*, *burčak* borsó, erbsen (BÁL. II. 163.) | vö. csag. *burčak*, *buržak* id. (NyK. 10 : 78.) | csuv. *purža* id. (ZOL. 53.) | alt. *mircak* id. (ZOL. 53.)

cser. *pursa* (ZOL. 53.) id. | magy. *borsó* id.

137. vog.: É. *pusä* sűrű sör; dickes bier | AL. *pusa* id. 55. | K. *posé* id.

kaz. tat. *busa* (МАСНУДОВ 38.) родъ кваса. | vö. oszm. *buza*, *boza* ein getränk, das aus hirse bereitet wird, in manchen gegenden auch aus mais, buchwaizen od. hafermehl ZENK. 217c.) | csag. *boza* ital tevetejből (PAAS. 45.).

md. *poza* halbbier; квасъ, брага (PAAS. 44.) | magy. *boza*.

138. vog.: K. *puti* buza; waizen (NyK. 9 : 173.) *püti* id. (AHLQV. Wog. W. 46.)

kaz. tat. *bodaj* buza (BÁL. II. 162.) | oszm. *bogdaj* id.

139. vog.: É. *šaj* tea, thee I : 15.; IV. 327. | K. *šoj* id.

kaz. tat. *čaj* tea, thee (BÁL. II. 90.) | vö. jak. *cai* thee (BÖHTL. 119.) < perzsa *čāj* tea (ZENK. 347a.).

osztj.: É. *šaj* tea (NyK. 11 : 115. AHLQV. Nord. O. 138.) Meg van az oroszban is чай thee, grüner thee.

140. vog.: É. *šajik* fagyos, hűvös; frostig, kühl III. 256.

kaz. tat. *sauik* hideg; kalt; die kälte (BÁL. II. 130.) | ? vö. perzsa-oszm. *sāje* schatten, schutz (ZENK.).

votj. *šaj* schatten, kühlung (NyK. 18 : 141.)

141. vog.: É. *šajtan* sátán, teuffel IV : 204.

kaz. tat. *šajtan* teufel (BÁL. II. 100.) | csuv. *šajtan* id. | oszm. *šejtān* satan, teufel, dämon (ZENK. 556a.) (az arabból).

md. M. *šajtan* | md. E. *šajtan* id. (PAAS.) | votj. *šajtan* teufel (NyK. 18 : 134.) | cser. *šajtan* id. | magy. *sátán*.

142. vog.: É. *šāk* sulyok; hammer III : 500. | K. *šakhi* kalapál; hammern 396.

kaz. tat. *čak*, *ut čak* tüzet ütni (BÁL. II. 89.) *čükeč* kalapács; hammer (BÁL. II. 98.) | oszm. *čakmak* frapper, *čak* battoir; schläger, klopper (ZENK. 349b.).

osztj.: É. *šāk* hammer (AHLQV. Nord. O. 129.) | D. *čekáč* kalapács (deverbális képzés).

143. vog.: É. *saküti* megront; verderben III. 397.

kaz. tat. *čak* hitvány, rossz; schlecht, übel (OSTR. 223.).

144. vog.: É. *sakwalix* szarka; *elster II. 111. | K. *sakwelläx* id. I. 172.

kaz. tat. *čäüka* elster; szarka (NyK. 18 : 113.) | tob. tat. *čöngä* id. | csuv. *čana* id. (ZOL. 101.)

145. vog.: K. *čam* gyertya, kertze (NyK. 9 : 116.) | T. *šäm* id. IV. 366. | *šam* licht (AHLQV. Wog. W. 48.).

kaz. tat. *šäm* gyertya; kertze (BÁL. II. 101.) | < arab-perzsa *šäm* cire, bougie, chandelle, flambeau lumière (ZENK. 550c.).

146. vog.: E. *sān* csésze; schale II. 300. nyírhéjdoboz; schachtel aus birkenrinde II. 53. | *sānkwe* (dem.) II. 79.

kaz. tat. *čan* kád, nagyobb dézsa; wanne, grössere balge (BÁL. II. 90.) | vö. jak. *čan* ein grossmächtiger kessel (BÖHTL. 119.).
osztj.: É. *šan* kád, véka, köböl (NyK. 11 : 113.)

147. vog.: É. *sānkwēlti* penget (húrt); die saite schlagen III. 380. | *sānkwēltēp* hármonika (deverb. főnév) NyK. 24 : 331. | T. *čäyēltap* id. 331.

vö. oszm. *čenk* harpon, espèce de harpe persane (Bt. I. 652.)
< perzsa *čenk* sorte de harpe, courbé, crochu; *čengi* joueur ou joueuse de harpe (ZENK. 368b.); *čengel*, *žengel* croc, crochet (ZENK. 368b.). E szerint *sānkwēlti* már denominális ige. (-elti képzővel.)

MUNKÁCSI (Nyr. 19 : 149.) finn-ugor eredetűnek tartja s a magyar *hegedű*-vel egyezteti.

148. vog.: T. *santal* szék; stuhl 314.

kaz. tat. *sandal* üllő; amboss (BÁL. II. 132.) | kirg. *sandal* id. | csuv. *sondal* amboss (ZOL. 62.) < arab *sandal* szék.

cser. *sandale* üllővas; amboss (Ethn. V : 5.).

149. vog.: É. *saptāy pāl* gyékényes ágy; bett mit bastmatte III. 528. | *sapta* teppich von schilf (AHLQV. Wog. W. 48.).

kaz. tat. *čiptä* gyékény, matte (BÁL. II. 178.).

150. vog. *siper* besen, egge; seprű, borona; *sipertam* eggen boronálni (AHLQV. Wog. W. 52.) | K. *siperti* boronál | P. *siperti* id.

kaz. tat. *seber-* seperni ; kehren ; *seberke* seprű ; besen (BÁL. II. 135.).

151. vog. *sis*a weberschiffchen (AHLQV. Wog. W. 52.).

kaz. tat. *susa* vetélő ; weberschiffchen (BÁL. II. 143.). (AHLQV.)

152. vog. : *sōpen* seife ; szappan (AHLQV. Wog. W. 53.).

kaz. tat. *sapīn* szappan (BÁL. II. 143.).

magy. *szappan* (iráni eredetű?).

153. vog. : É. *sor-vit* pálinka ; branntwein | AL. *sara* ritka sör : dünnbier 55. IV. 59. | *sore* bier (AHLQV. Wog. W.).

kaz. tat. *sīrā* sör (BÁL. II. 138.) | kajb. *sera* id. | alt. *sīra* id. (iráni átvétel?)

cser. *sera* id. | votj. *sur* id. | zürj. *sur* id. (GEN. Ostp. Sp. 22.) | magy. *sör*.

154. vog. : T. *šāika* veder ; eimer IV. 401.

tob. tat. *šaiğa* wassergeschirr um wasser zu schöpfen, milch-eimer (BUDAG. I. 664.) | oszm. *šajka* schaike, eine art fahrzeug (ZENK.).

magy. *sajka* (dél-szláv réven) — or. *шајка* wassergeschirr um wasser zu schöpfen oder tragen. Megvan még több szláv nyelveben is, bolgárban, szerbben, uj-szlovénban (MIKL.).

155. vog. : AL. *sāir* tehén, kuh 78. *sair* id. | K. *saor* id. II. 378., 300. | P. *sā'ir* id. 15. | T. *saor* id. (NyK. 24 : 27.) *saor-voqut* tehén-csorda IV. 377.

kaz. tat. *siĵir* tehén ; kuh (BÁL. II. 137.) | azerb. *siĵir* bika ; stier (NyK. 24 : 207.) | oszm. *siĵir* bœuf (B. II. 108.).

magy. *sőre* | osztj. : Irt. *sāgar* kuh | votj. *sikal*, *iskal* | cser. *uškal* tehén (MUNK. NyK. 24 : 407.) — vö. még szam. K. *sygar* | *syr* kuh (CASTR. Sam. W. 244.).

156. vog. : L. *šākwän* kannamosó zsurló | K. *soxwënt* id. (Ethn. 4 : 298.).

A tatár *jikän* (gyékény) szó csuvasos alakjára mutat vissza. votj. *šakan* bastmatte (NyK. 18 : 121.).

157. vog. : É. *sānsi* veréb ; sperling II. 187. | T. *cānci* id.

? vö. kaz. tat. *čäpčäk* kis póling ; *čipčik* veréb, sperling (BÁL. II. 94.).

158. vog. : É. *sép* zseb ; tasche I. 17.
 vö. oszm. *žeb* poche, sac, bourse (ZENK. 347b.). < arab *žejb*,
 vulg. *žeb* busen des kleides (ZENK. 377c.) | vö. kaz. tat. *čabu* az
 öltöny egymásra boruló részei ; die schösse des kleides.
 osztj. *sep*, *sēp* (NyK. 11 : 103.; AHLQV. Nord. O. 132.) id. |
 md. M. *šépä*, *čépä* (gen. -*əñ*) | md. E. *šēpe*, *žēpe* id. (PAAS. 46.) |
 zürj. *žep* id. | votj. *žep* id. (NyK. 18.) | magy. *zseb*. — Vö. még
 jur. szam. *seap* tasche, O. *sēp* id. NP. *sepa* id. MO. *seppa* id. (CASTR.
 Sam. W. 31. 289.)
159. vog. : P. *šēten* kerítés ; zaun, geländer 22. | T. *citän* id.
 163. IV. 401.
 kaz. tat. *citän* font kerítés ; geflochtener zaun (BÁL. II. 96.) |
 bašk. *četen* sövény, kerítés (NyK. 17 : 375.).
 vö. még kam. szam. *šeden* stelle, hof ; *šedenertun* umzäunen
 (CASTR. Sam. W. 183.).
160. vog. : K. *šélēx* hordó ; fass 377. | T. *čiläx* kádacska, ve-
 der ; kleine wanne, eimer 155., 388.
 kaz. tat. *čiläk* veder, eimer (BÁL. II. 96.).
 osztj. : D. *tetek* kádacska (NyK. 26 : 39.).
161. vog. : É. *širä* sirály ; möve II. 53. *sirrä* II. 85. id. | K.
šorē, *šorē* id. | T. *čara* sirály (Ethn. IV. 295.).
 kaz. tat. *čarлак* sirály ; möve (BÁL. II. 91.) | csuv. *čarlan* gém
 (ZOL. 102.).
 zürj. *čirak* sirály (Ethn. 4 : 295.) | cser. *čarlan* id. (ZOL.
 102.) | magy. *sirály*.
162. vog. : T. *šujäli* szeret ; lieben 326. *šujälēxtle* id. 165.
 kaz. tat. *šöj-* szeretni ; lieben (BÁL. II. 140.).
163. vog. : KL. *šalem* szalma, szalmaszár ; stroh IV. 100.
 kaz. tat. *šalam* szalma, szalmaszár ; stroh, strohhahn (BÁL.
 II. 134.).
164. vog. : T. *čalkħan* répa ; rübe 333.
 kaz. tat. *šalkan* répa ; rübe (BÁL. II. 100.). MUNKÁCSI szerint
 (Ethn. 4 : 174.) idetartozik a magy. *csalán* is.
165. vog. : T. *čalyo* kasza ; sense 163.
 kaz. tat. *čalyi* kasza ; sense (BÁL. II. 91.).

166. vog. : É. *šqlwé* kasza; sense IV. 417.

? vö. csuv. *šava* kasza | cser. *sava* id. (NyK. III. 417.)

167. vog. : É. *šān* eszmélet; besinnung; *šānēñ nē šānēmne ti jojtāsēm* eszméletes nő im eszméletemre jutottam III. 425. | P. *sonēti* észrevesz; wahrnehmen 21.

vö. oszm. *žan* áme, vie (Bt. I. 594.) < perzsa *žan* áme, esprit (ZENK. 345c.).

cser. *čon* lélek; anima, *šonem* gondolni, denken (NyK. IV.).

168. vog. : FL. *saḡli* csendül; klirren IV. 39. *saḡka* harang; glocke IV. 68. | T. *čay* harang, glocke IV. 403. *čoyi* zúg, sausen 313. *čonti* csörget, klirren machen 327.

kaz. tat. *čay* harang; glocke *čay kakmak* harangozni, láuten (BÁL. II. 90.) | csuv. *čan* harang; колоколъ (ZOL. 101.) | alt. *žay* id. (ZOL. 101.) | oszm. *čāy* cloche (Bt. I. 587.).

osztj. : É. *šaykan* glocke; *šaykan-žot* glockthurm (AHLQV. Nord. O. 138.) | cser. *čang* harang, glocke *čankarem* harangozni, láuten (NyK. IV. 373.) | zürj. *žynjan* id. (AHLQV. 138.)

169. vog. : KL. *suntēx* láda; kisten 46. | T. *šantax* láda, szek-rény; kisten, kasten IV. 362. *šantaxk* IV. 361. id.

kaz. tat. *sandik* (BÁL. II. 132.) láda; kiste, koffer | csuv. *sonday* id. (ZOL. 62.) | oszm. *sandik* id. (az arabból.)

cser. *sindik* (NyK. 4 : 381.) | md. *sunduk* | zürj. *sunduk* id. | votj. *sandik* (NyK. 18 : 134.). — Megvan az oroszban is: сундукъ id.

170. vog. : AL. *šqrt* csuka; hecht | *sart*, *sārt*, *sōrt* (AHLQV. Wog. W. 49.). A végzetre nézve vö. 31, 79, 94.

kaz. tat. *čurtan* csuka; hecht (BÁL. II. 99.) | csuv. *šurtan* id. (Ethn. 4 : 181.) | jak. *sordon* id.

osztj. : É. *sōrt* D. *šqrt* id. (NyK. 26 : 40.) | votj. *čurtan* (Votj. Szót. 330.) — vö. még szam. K. *šortan* hecht (AHLQV. Sam. W. 183.).

171. vog. : L. *šortä* fenyő-szilánk, gyertya | K. *šārte* (*šoarta* AHLQV.) id. (Ethn. 4 : 175.) | T. *čqrtq* id.

csuv. *šorda* gyertya (Ethn. 4 : 175.).

cser. *sorta*, *sarta* (NyK. IV.) | magy. *gyertya*.

172. vog.: T. *šqu*, *šqu* egészséges, ép; gesund | AT. *šqlen qlantén* egészséges vagy (köszönési forma); bist gesund 321.

kaz. tat. *sau* ép, egészséges, gesund (BÁL. II. 130.) | bask. *sav* egészséges (NyK. 17 : 376.) | oszm. *sag*, *saa* id.

173. vog.: É. *sqwét* bödöny; bottig III. 21. | KL. *saut* id. III. 485.

kaz. tat. *sauit* edény, tartó; geschirr, hälter (BÁL. II. 130.) | csag. *saut* gefäss.

votj. *savit* id. (NyK. 18 : 120.)

174. vog.: É. *sül*, *süli* ősz; grau II. 325. | *süliti* II. 299. megőszül: grau werden | T. *cöl* ősz; *cölné ujusem* megőszültem 321.

kaz. tat. *čala* őszbe csavarodott; gräulich (BÁL. II. 91.) | baks *sal* szürke, fehéres szürke (NyK. 17 : 376.) | oszm. *čal tête grise*, *grisâtre*, *vieillard* (ZENK. 343b.).

cser. *čal* ősz; grau (NyK. IV.).

175. vog.: T. *čumláx* fazék; topf IV. 356. *čumláx* 258. id. | ? É. *sümjéx* éléskamra, pajta; speisekammer III. 299. *sömjéx* III. 80. *sümléx* II. 397. id. | K. *šomlěx* id. *šomlěx* I. 166.

kaz. tat. *čümläk* fazék; topf (BÁL. II. 98.) | azerb. *čömläk* id. A metathesisre nézve vö. 45.

176. vog. É. *sun* szán; schlitten | L. *šun* id. | K. *šon*, *šun* id. | T. *šun* id.

kaz. tat. *čāna* szán (BÁL. II. 90.).

magy. *szán* id.

177. vog.: T. *čuprāk* rongy; fetzen 309.

kaz. tat. *čüprāk* id. (BÁL. II. 98.)

178. vog.: T. *čuraxai* kis csuka; kleiner hecht (Ethn. 4 : 176. alt. *čaraxan* хариҫъ (salmo thymallus) tomolykó-hal; aesche (Altgr. 289.) — mong. *caraxaj* csuka (Ethn. 4 : 176.) | tunguz *curukai* (NyK. 21 : 125.) id. | burj. *surxai*, *curxai* id. (NyK. 21 : 125.)

votj. *čorig*, *šorig* (hal) | magy. *sőreg*.

179. vog.: T. *čuškhq* disznó; schwein IV. 403.

kaz. tat. *čučka* disznó; schwein (BÁL. II. 97.).

koib. kaz. *šoišqa* (RADL. Ph. 131.) | csuv. *sisna* id. (Ethn. 4 : 179.).

cser. *sisna* id. (NyK. 4 : 398.) — vö. szam. K. *šoška* schwein (CASTR. Sam. W. 183.).

180. vog.: É. *tāmpēx* tabak; dohány (AHLQV. Wog. W. 57.) | K. *tāmpēx* burnót IV. 291.

vö. oszm. *tumbeki* sorte de tabac à fumer, que l'on fume dans le narguilé (Br. I. 546.) < perzsa *tembagu* (ZENK.) | kaz. tat. *tāmāke* dohány (BÁL. II. 110.).

osztj. D. *tanibak* id. (NyK. 26 : 34.)

181. vog.: *tār, toar* schiesspulver (AHLQV. Wog. W. 57.).

kaz. tat. *dari* lőpor (a perzsából).

votj. *dari* (NyK. 18 : 137.) | cser. tar. id.

182. vog.: K. *tās* tál; schüssel III. 357. *toqs* id. II. 229.

kaz. tat. *tas* mosdómedence; waschbecken (BÁL. II. 106.) | oszm. *tās coupe, tasse* (ZENK. 246a.) < arab-perzsa *tās* écuelle, coupe, vase, tasse (ZENK. 389c.).

183. vog.: T. *tārās* ablak, fenster 309.

kaz. tat. *tārāzā* ablak (BÁL. II. 110.) | vö. bask. *tereze* ablak (NyK. 17 : 374.) (a perzsából).

osztj. D. *terede* оконница (ablakráma, ablak) (NyK. 26.).

184. vog. É. (*majt-*)*tērpi* (máj)-pép IV. 419.

vö. oszm. *terbije* lé, mártás; sauce.

185. vog.: T. *tikēs* egyenesen; gerade 322.

kaz. tat. *tigez* egyenlő, gleichmässig, gleich (BÁL. II. 115.) | csag. *tiges* id. | csuv. *tigis* eben, gleich, glatt (РОВНЫЙ) (ZOL. 81.).

votj. *tegis* steil, gerade, gleichmässig (NyK. 18 : 108.).

186. vog.: T. *txl̄q̄* mütze; sapka 321.

mis. tat. *takja* kappchen (PAAS. 53.) | kaz. tat. *takja* vállszalag; a vereshagymának magot termő dudvás szára; achselband; rohrstengel des zwiebels (BÁL. II. 104. МАСНМ. 41.) | csuv. *toxja* дѣвичья шапочка | oszm. *takije* haube, mütze (ZENK. 247b.) < arab *tākiat* vulg. *takja* kleine mütze (ZENK. 592a.).

md. Sel. *takjä* mütze (PAAS. 53.).

187. vog.: T. *tqlyúltqp* tiló; flachsbrecher IV. 402.
kaz. tat. *talki* tiló; hanfbrecher; *talki* tilolni, hanf brechen
(BÁL. II. 109.) | csuv. *tíli* tiló (Ethn. 5 : 32.).
magy. *tiló, tilolni*.
188. vog.: É. *tānyx*: *jamés lūw-tānyxpānēl* jeles lópatás voltában
I. 63. | K. *lō-tānykh-pāt-sōpékēt* lópata-patkók.
kaz. tat. *tįjak, tojak* lókörom, pata (BÁL. II. 118.) | csag.
tujnak, tįjak BUDAG. I. 410. | alt. *tujgak* id. (NyK. 18 : 85.) | jak.
tyjax (körülbelül *tuńax*; *j* = orron keresztül ejtett *j*) hufen
(BÖHTL. 108.) | oszm. *tįnak* huf; klaue.
votj. *įįjak* huf (NyK. 18 : 85.).
189. vog. *tonux, tonuq* (AHLQV. Wog. W. 60.) tanú; zeuge.
kaz. tat. *tanik, tanikēi* tanú; zeuge (BÁL. II. 106.) | csag.
tanuk id.
osztj. D. *tana* tanú (NyK. 26 : 34.) | votj. *tanis* tanú (Votj.
Sz. 343.) | cser. *tanik* id. (NyK. IV.) | magy. *tanú*.
190. vog.: E. *tāri'* darú; kranich | KL. *tōri* id. | T. *tāru* id.
szoj. tat. *tura* id. | jak. *turuja* darú (BÖHTL. 109.).
osztj. É. *tāra* kranich (AHLQV. Nord. O. 146.) | D. *tarax, tarēx*
id. (NyK. 26 : 35.) | votj. *tari* id. | magy. *darú*.
szam. K. *turna, tura* id. (CASTR. Sam. W. 181.)
Úgy látszik ugyanazon szónak más korbeltől átvétele vog.:
É. *turuj* sas, turuj; eine art adler II. 299. | KL. IV. 315. *turi* id. |
P. *turi* III. 533. | vö. magy. *turul*.
191. vog.: KL. *tōs* tisztá; rein 18.
kaz. tat. *taza* tisztá (BÁL. II. 106.) | csuv. *taza* id. (ZOL. 79.)
< perzsa *tāze* frisch, grün, jung (ZENK. 245c.).
md. M. *taza* rein (PAAS. 54.) | cser. *taza* id. | votj. *tazar* sich
reinigen (NyK. 18.).
192. vog.: T. *tas* tar, kopasz.
kaz. tat. *taz* id. (BÁL. II. 106.) | oszm. *taz* chauve (ZENK.
589 c.).
md. *taz* id. (PAAS. 54.) | votj. *taz* (NyK. 18.) | magy. *tar*.
193. vog.: É. *tōtēr* tatár IV. 425.
kaz. tat. *tatar* tatár (BÁL. II. 105.).

194. vog. : T. *tquɣ* tyúk, huhn ; *tquɣ-pou* csirke 308.

kaz. tat. *tauik* tyúk (BÁL. II. 104.) | oszm. *tauik*.

magy. *tyúk*.

195. vog. : É. *tumrä* tambura IV. 153. *tumranli* tamburázik III. 379.

kaz. tat. *dumbra* három hangú czitere ; dreisaitige zither (BÁL. II. 130.). (? az oroszról.)

196. vog. : P. (*jel-*) *türti* kifog (lovat).

kaz. tat. *tuar-* kifogni (befogott marhát) ; ausspannen, losspannen (BÁL. II. 125.) | csuv. *tuvaras* id.

cser. *torta* rúd, szekérrúd ; *tuaraš* kifogni a lovat (NyK. 4 : 411.).

197. vog. : K. *tuselaht* sózódik (NyK. 11 : 307.).

Alapszava a kaz. tat. *toz* só ; salz (BÁL. II. 118.) | jak. *tüs* salz (BÖHTL. 110.) | oszm. *tus* id.

szam. K. *thus* salz (CASTR. Sam. W. 187.).

198. vog. : T. *tus* egyenesen, jól, biztosan ; gerade, gut, sicher adv.) 322. (*il-*)*tusäti* kiegyenget, egyenlővé tesz, tapos ; glatt machen, gleich machen 310.

kaz. tat. *töz* egyenes, igaz, becsületes, függőleges derék ; gerade, senkrecht, gerecht, rechtschaffen | *töz-*, *tözä-* egyenesíteni, igazítani, rendezni, szerkeszteni ; gerade machen, zurecht machen, in ordnung bringen, ordnen (BÁL. II. 122.) | ujj. *tüz*, *töz* sima, sík ; glatt, eben | csag. *töz*, *tüz* id. | csuv. *türe* sima, egyenes | oszm. *döz*, *düz* sík, sima.

cser. *tör*, *török*, *török* egyenes, igaz (NyK. 4 : 392.) (a csuvasból) | votj. *tözö* : *tözötem* ohne ordnung, uneingerichtet, ungeordnet (NyK. 18 : 107.).

199. vog. : P. *tusjéɟ* por ; staub 13. | AL. *tusjéɟ* id. 77. (Talán tátár *-lek* képzővel?)

Alapszava oszm. azerb. *toz* staub.

votj. *tuzon* staub (NyK. 18 : 125.).

200. vog. : K. *tušmën* ellenség ; feind IV. 117.

kaz. tat. *došman* ellenség ; feund (BÁL. II. 129.) | csuv. *tušman* id. (ZOL. 87.) | kirk. *dušpan* (ZOL. 87.) | alt. *tušman* (Altgr. 276.) | oszm. *düšmen*, *düšmān* id. (ZENK. 429. b.) (a perzsából).

md. *dušman* böser zauberer, hexenmeister (PAAS. 57.) | votj. *dušmon, tušmon, tišmon* hass feindschaft (NyK. 18 : 138.) | cser. *tušman* rossz szellem; böser geist (NyK. 3 : 399.).

201. vog. : T. *uilaqlép* gondolkozó; denker.

kaz. tat. *ajla-* gondolkozni, eszmélni; denken, sinnen (BÁL. II. 33.).

202. vog. : L. *uli* előfogat; подвода | K. *volow* id. | P. *vulu* id. (Ethn. 5 : 166.) (MUNKÁCSI.)

köz. tör. *olak, ulak, ulau* teherhordó állat, fogat, előfogat (VÁMB.). — cser. *úla* előfogat, fris ló (NyK. 4 : 351.)

203. vog. : É. *ūr* tolvaj; dieb II. 70.

vö. kaz. tat. *urla-* lopni, stehlen (BÁL. II. 35.).

magy. *or-* (*orozni*) id. — de vö. or. *воръ* tolvaj.

204. vog. : T. *urgle* arat; mähen 167. *vqrlayti* aratni | *urelenä* ernte; aratás; *urelap* schnitter; arató (AHLQV. 63.) *vorex* sarló K. 352.

kaz. tat. *ur-* aratni, ernten; *urqala-* aratgatni, öfters (hie u. da) ernten (BÁL. II. 35.); *urak* sarló; sense.

? magy. *arat-* (MUSz. 751.).

205. vog. : T. *učax* tűzhely; herd.

kaz. tat. *učak* tűzhely; herd (BÁL. II. 33.) | csag. *učak* id. (VÁMB. Stud.) | esuv. *vočax* горнь (ZOL. 28.) | krm. leb. *ożak*, kamin, ofen, herd (RADL. W. 1136.) | bask. *osag* tűzhely (NyK. 17 : 373.).

cser. *vacak* id. (NyK. 4 : 417.), *vozak, vocak* id. (ZOL. 28.)
votj. *učog, ucog* herd (NyK. 18 : 93.).

206. vog. : T. *usakhel* lassan, langsam.

kaz. tat. *ozak* sokáig tartó, huzamos; langwährend, andauernd. A vog. szó *-l* módhatározó ragot mutat.

207. vog. : T. *uteš* : *ūtšēsēn jūtšēm* olcsón vásároltam; ich habe billig gekauft.

kaz. tat. *ożoz* olcsó | billig, wohlfeil (BÁL. II. 28.).

208. vog. : *vōntēr* vidra; otter, flussotter; *vqntért* id. 191. | P. *vqntért* id. III. 521. *vandért* id. (NyK. 23 : 424.) | T. *vqntérqat*

id. 162. — osztj.: É. *vondir, ondir* otter (AHLQV. Nord. O. 157.);
D. *vqnter* vidra (NyK. 26 : 56.).

A vogul és osztják alakok alkalmasan csuvas jövevényszóknak vehetők fel; vö. csuv. *udur xundur* боберъ (ZOL. 22 : 99.) (vö. 194.). Evvel szemben vog. *xuntél* (l. 47.) más török nyelvből került volna (vö. NyK. 23 : 434.; 24 : 77.; 24 : 498.; 24 : 207.; 25 : 57. Ethn. 4 : 178.).

GOMBOCZ ZOLTÁN.

Minta. Tudvalevő dolog, hogy ezt a lapp eredetű szavunkat SAJNOVICSNAK köszönhetjük. «Nuper — írja Demonstratiójában (Tyrn. 80. 83) — dum Posonii apud R. Patrem FALUDI versarer, eique mea manuscripta obiter inspicienda porrigerem, primo intuitu in vocem latinam *forma, exemplar, modulus* incidit. Ungari id vocant, a latinis mutuato vocabulo *Forma*, sed Lappones dicunt *Minta*, magis certe Ungarice quam nos, *modulus* enim ab Ungaris rectissime diceretur *Minta*, seu: *sicut illud* . . . Hæc et similia in augmentum linguæ patriæ insigniter servient». És a lapp *minta* szó csakugyan meghonosodott a magyarban. De még érdekesebbé teszi a dolgot az, hogy a lapp *minta*, *mynta* szónak nem is «muster», hanem «moneta, münze» a jelentése (l. FRIIS szót.); előfordul *münt* alakban is (l. QVIGSTAD, Nord. Lehnw. 236), és nem egyéb mint a svéd-norvég *mynt* (= ném. *münze*, lat. *moneta*) szó átvétele. A tévedésért azonban nem SAJNOVICST kell okolnunk; ő a szót valószínűleg a saját hallowása után jegyezte föl, de a jelentését nem tudván, LEEEM szótárából kereste ki. Ebben pedig (1 : 843) ezt találta: «*Mynt, Ebben at giöre noget effer, en Model, forma, exemplar.*» Ez az értelmezés pedig hibás, s a hiba úgy eshetett meg, hogy a szótár szedője a *mynt* előtt álló «muster» jelentésű *myntstar* (*münstar, minstar*) értelmezését találta a *mynt* mellé szedni, amazt a szót pedig kihagyta. (Erre az vezetett rá, hogy FRIIS szótárában *minta* előtt közvetlenül *minstar*.) Ez a mi *minta* szavunk története. Sz. J.

Mondattani tanulmányok.*)

II.

2. Az olyan, többszörösen összetett mondatok, a melyekben több egyenrangú mellékmondat áll egy főmondat mellett; vagy megfordítva: egy mellékmondat több mellérendelt főmondathoz tartozik közösen.

Régebben az efféle mondatokat is összevont mondatoknak érzékeltették. Azt mondták, hogy pl. ez a mondat: *Hogy elutazását halogatta, önöknek kedves volt, nekünk azonban kellemetlen összevont, ezekből a mondatokból (illetőleg ezek helyett): Hogy elutazását halogatta, önöknek kedves volt; hogy elutazását halogatta, nekünk kellemetlen volt.* (HEYSE). Viszont, hogy pl. ez: *Félre kell ismerned minket, mivel barátaidnak semmit, ellenségeidnek mindent hiszel* e két ítélet összekapcsolásából állott elé: *Félre kell ismerned minket, mivel barátaidnak semmit sem hiszel, és Félre kell ismerned minket, mivel ellenségeidnek mindent hiszel.* (HEYSE gr., 1827.)

Mint a kifejezésből is láthatjuk, formális logikai elemzésen alapul e mondatok ilyen érzékeltetése is. Olyan, mint I. és II. csoportbeli mondatainké volt. Csak az a különbség, hogy itt az a közös rész, illetőleg az a két v. több mellérendelt fogalomnév ítéletek, alárendelt ítéletek alakjában, prädikativ formában van kifejezve. Nyelvtanilag szólva: az a közös rész, illetőleg a mellérendelt mondatrészek mondatok alakjában jelennek meg.

De már a csoport rokonsága következtében sem hagyható szó nélkül az összevonas tana itt sem abban a formában; nemcsak logikailag, de nyelvtanilag sem.

Az az első példa maga HEYSE szerint annyi mint ez: *Utazásának halogatása önöknek kedves vala, nekünk pedig kellemetlen.* Azaz, hogy ha a mellékmondatot ú. n. rövidítéssel be-

*) V. ö. e közleményt is szerzőnek az *Összevont mondat* cím alatt megjelent értekezésével, a melynek ez itt befejező folytatásaként tekintendő.

olvasztjuk: az így létre jött mondattal egyértékű az a többszörösen összetett mondat. Így pl. HALÁSZ szerint is: *Ha nézlek és ha hallak, szívem elvész bánatában* = *Szívem nézésedben és hallásodban elvész bánatában.* (Nyr. VI.) E rövidített mondatok, ha megfigyeljük, I. és II. csoportunkba vehetők s mint ilyeneknél az a közös rész (HEYSE példájában: *utazásának halogatása... vala*, a HALÁSZ-éban: *szívem... elvész bánatában*) csak furcsán vagy csak nyomatékosabb szerkezetben volna ismétélhető. Így természetesen mellékmondatos alakjában is, tehát a többszörösen összetett változatban is. — S valóban pl. az a mondat: *Hogy elutazását halogatta*, stb. állhatna-e e helyett is: *Hogy elutazását halogatta. önöknek örömet szerzett; nekünk pedig nem lehetett kellemes, hogy elutazását halogatta?! Bizony csak furcsán!* Mert nemde egyebet várnánk a második mondatban?! Viszont ez is: *Hogy a hold világit, de (hogy a hold) nem melegít, azt mindenki tudja* [GYURITS] olyan kiegészített változatban nem lenne-e furcsa? Bizony! Hát pl. SCHILLER e mondata: *Der Mensch ist nicht dazu bestimmt, einzelnne sittliche Handlungen zu verrichten, sondern ein sittliches Wesen zu sein* úgy kiegészítve mint HEYSE-nél látható: *sondern er ist dazu bestimmt, ein sittliches Wesen zu sein* ugyanolyan árnyalatú maradna-e vagy legalább kissé nem lenne nyomatékosabb? Talán! V. ö. minél több példánál e kétféle szerkezetet! Azután az efféle szerkezetek: *ha léteszik is, sir; ha felveszik is, sir*, itt is nem összevonatlanok, hanem szétvontak, költői parallelismusok, szemléltetés meg más okból. Épen úgy, mint a mellékmondatok beolvasztásával odaállítható változatok (itt: *letételekor is sir, felvételekor is sir*) azokkal a rövidebbekkel szemben, a melyek a mindennapi életben szokottabbak. (Itt: *letételekor is, felvételekor is sir*).

Igy lelki alapon az a bővebb szerkezet, ha adható, itt is szétvont; illetőleg ismétlése s nem annyira összevonatlan. A rövidebb szerkezet pedig itt is csak negative volna összevonatnak mondható, úgy t. i. hogy nem ismétlése, ha ugyan lehetne az.

És a dolog csak így állhat itt is a történeti nyelvre is, a melyre nálunk lásd már a HB. és KT. és az azután következő nyelvemlékeket. (Példák HALÁSZ id. értekezésében is.) És nem is állhat másként itt sem, mert e mondatok is azon az odaérthetesen épülnek föl. Annál fogva pedig előjöhethetnek a népies nyelvben is, és kettőnél több mondat is fűződhetik egyhez annak az egynek ismétlése nélkül is, kivált az írói nyelvben. (Lásd pl. BAJZA Apotheosisa 3, 4, 5. versszakát.) De sőt az is megtörténhetik, hogyha összetett vagy 'összevont' főmondat-hoz azonegy mellékmondat kétszer és kétféle függésben áll is, mint pl. ezekben: *azt akarom, és [azon] kérlek és [arra] intelek*

titeket, hogy az erősség megmaradjon. Virg. c. mi tartottunk [tőle] és gondolhattuk [azt], hogy itt is lehet zenebona. Mikes (v. ö. M. Köt. II. 25.) nemcsak hogy a mellékmondatot egyszer teszszük oda; sokszor a névmásnak sem kell olyan formálisan kiegészíthető más meg más változatát odatenni: elég csak egy alakját mondani. Történeti alapon még összebejtésre is érthetnők az összevonást itt is, hogy t. i. ezekben a mondatokban is összebejtés történhetett az idő folyamán. Meg itt arra is érthetnők, hogyha nyomaték vagy világosság okából nem szükséges egyik vagy másik mondatban a kötőszó, azt sem teszszük oda újból. (Tulajdonképen csak így, itt is, és nem úgy, hogy kihagyjuk!) Pl. már a H. B.-ben: *Es vimódjok mēnd szentököt, hogy legyenek . . . hogy Isten ű vimódságok miá bolcsássa ű bűnēt és () szabadáha ű t . . . és () vezessē űt . . . és () adjon . . .* Újabb odatevés csak nyomaték vagy világosság okából itt is, a formálisták szerint is. (V. ö. pl. HEYSET is.)

★

De így olyan formálisan egyáltalában nem érzékeltethetjük e mondatokat sem, és nem is szükséges az az erőltetett érzéket itt sem. Ezek a mondatok csak többszörösen összetett mondatoknak mondandók; azok közt érinthetők. És akkor is csak úgy különböztetve meg, ha külön is érintjük, mint pl. újabb nyelvtanainkban található. (Lásd pl. a HALÁSZ-ét.) Csak tudományos tárgyalásuknál férhetne még pár szó hozzájuk, a miről majd másutt.

3. A rövidített vagy kurtított mondat.

E néven, illetőleg az idevonatkozólag található más kifejezések alatt általában igeneves és értelmezős szerkezetek jönnek elé. Még pedig amazok közt általában mindháromféle, főnévi, melléknévi és határozó igeneves, emezek közt meg úgy főnévi, mint melléknévi értelmezős mondatok. Így a) a németben *zu, um — zu, ohne — zu* stb.-vel álló infinitivusos szerkezetek; nálunk meg effélék: *Maga a természet parancsolja könnyeznünk* (v. ö. hogy könnyezzünk) *az emberi nyomor felett. A jeles férfiak megérdemlik emlékek fennmaradását* (v. ö. hogy emlékek fennmaradjon). Aztán nálunk a *hogy* egyszerű kihagyásával álló példák is itt, minő: *Azt gondolom, (hogy) eső esik.* Nd. b) A németben elválasztatlan participiummal, a magyarban ennek megfelelőleg melléknévi és határozó igenéssel álló szerkezetek, minők pl. *α) A felkelő napot* (v. ö. A napot, midőn felkelt) *ájtatos imával fogadták őseink. A letűnt ifjuság* (v. ö. Az ifjuság, hogyha letűnt) *többé vissza nem tér. β) Imádkozván* (Midőn imádkozunk), *Istennel társalgunk. Tudva* (Ha előre tudnók) *sohasem vallanánk kárt.* c) Értel-

mezős szerkezetek: *Becsüld őt, az érted fáradozót* (v. ö. ki érted fáradoz). *Dávid megkímélte Saul, az ő halálos ellenségét* (v. ö. a ki az ő halálos ellensége vala). Mindezeknek régibb nyelvtanokban még többféle változata, s ott ezek mellett még számos szerkezet, — köztük az ú. n. független (absolut), önállóbb határozós mondatok is, — a melyekre nézve szintén inkább rövidítésről, illetőleg feloldhatásról van szó. (V. ö. mindezekre pl. a németeknél HEYSET és VERNALEKEN-t, nálunk pl. SZVORÉNYI nyelvtanait.) Aztán az újabb nyelvtanokban a, mellékmondatok rövidítése, „átalakítása” stb. kifejezés alatt még más mondatok is, mint: *Meg se állt estig*, v. ö. *meg se állt addig, míg este nem lett*. Azonban itt ezek egyszerűen csak mint emez adott és adható összetett mondatok meg-rövidíthetési, átalakíthatásai szerepelnek. Azért ezekről itt nem is kell szólnunk; hanem csak azokról az igeneves, illetőleg a „*hogy*” egyszerű kihagyásával álló, és az értelmezős szerkezetekről.

T. i. kivált régibb nyelvtanokban és főkép az igeneves szerkezetekre nézve, ha különböző fejezetek alatt és különböző menetű tárgyalásokban is (pl. a latin mondtanokban az inf., acc. c. inf. stb. név alatt), általában afféle összevonási elmélettel találkozhatni idevonatkozólag is. Pl. SZVORÉNYI szerint *az olyan mondat, a melyben részesülő s még egy állítmány van, két mondatból vagyon egybe-rövidítve, a melyeket a ki, mely, mi v. midőn, miután stb. szócskák-kal és határozott módú igével oldhatni fel*. Így a -*ván*, -*vén*, képzős határozóban is mindig valamely mellékmondat *lappang*, *a melyre azt feloldhatni*. (U. ö.) Stb. A participiális és az infinitívusos mondatok pl. GRIMM szerint is úgy látszik, olyan feloldható mondatokból folytak össze v. rövidültek. És ezért bonthatók fel gyakran olyanokra VERNALEKEN szerint is (v. ö. Deutsche Syntax 481. l.). A mult században pedig, legalább az első felében, úgy látszik, közönségesen azt hitték, hogy az inf. praesense és többi ideje a verbum finitum jelentő módú megfelelő idejétől származik, a mely helyett használják. Pl. PERIZONIUS szerint is a görögben épen így, a 3. személyű alakokból: τῶπται: τῶπταιν; τῆτοπε: τῆτοπέβαι; τῶψαι: τῶψαιν, etc. (Lásd SANCTIUS: Minerva, 1733, 107. l. jegyz.) Így a partic. praes. is az indicativi perfectumtól: *amabam — amans*, stb. (U. o. 741. l. jegyz.) Ehhez hasonlóan a régibb grammatikus iskola is az acc. és a nom. c. infinitívot így prolepsissel, illet. ellipsis-sel magyarázta, mellékmondatos szerkezetből. Sőt az újgrammatikus irány jeles syntaxistája ZIEMER, és nálunk PECZ VILMOS is olyanformán, szintén mellékmondatos szerkezetből indultak ki az efféle szerkezetek keletkezésének magyarázásánál. Csak kevesen szóltak helyesebben. A nagyobb rész, kivált egyes iskolai nyelvtan-írók, itt is félreértették a dolgot; a rövidített mondatot mai nyelv-érzékünkkel, a mely a mellékmondatos szerkezetet érzi természetesebbnek, szó szerinti értelemben vették, és olyan összevonást érzé-

keltettek, az egyszerűbb igeneves szerkezetekben, s az igenevekben magukban is. V. ö. pl. SZVORÉNYI-nél: *dicsekvő*, feloldva: *ki dicsekszik*. Stb. Inkább csak újabb nyelvtanírók értették e szerkezeteket is csak úgy egyszerűen, hogy velük adott összetett mondatok megrövidíthetők. És csak egyesek szóltak másként és megkülönböztetéssel. A németeknél KERN, és bizonyos szerkezetekre, az acc. és a nom. cum inf.-ra, az újgramm. iskola egyes tagjai, BRUGMANN és mások; nálunk INCZE BÉNI (Phil. K. XVII, XVIII.). Jobban eltalálta e csoport tárgyalását is BRASSAI az Ökszerű Vezérben.

KERN inkább az ellen a kifejezés ellen szól, a mely azokat az igeneves szókapcsolatokat is, bár nincs bennük *verbum finitum*, mondatként állítja oda.

Szerinte a «rövidített mondat» olyan kifejezés, a mely a grammatikai világosságot egészen elhomályosítja. Az u. n. rövidített mondatok nem is rövidítettek, de először is egyáltalában nem is mondatok, hanem csak határozók. (Bestimmungen, de itt tágabb értelemben — mondatrészek. Megjegyzendő, hogy ő mint mindjárt láthatni, nem is az egész mondatot látja rövidített mondatnak mondva, hanem már azokat az igeneves stb. szókapcsolatokat is, és ezekre értendő, a mit mond!). A ki e szavakat «um geld zu erwerben» (pénzt szerezni) mondatnak mondja, annak különös képzete lehet a mondatról . . . A *verbum finitum* nélkül álló szerkezetet, így a főnévi igenevet tiz határozóval is, valamint az ehhez hasonló többi szerkezeteket is, mondatnak nevezni, alaptalan összezavarás, mely az oktatásban a mondat fogalmára nézve csak szójátéokra vezetne. Ez is a grammatikai formának a gondolattartalommal való összezavarásából származik. Mivel egy határozó egyszerű mondatba fűzve történetesen ugyanazt jelenti, mint egy főmondathoz kapcsolt mellékmondat, a nagyon is felületes gondolkodás azt a határozót is mondatnak jelzi. . . . És hol volna itt a határ arra nézve, hogy mit jelölhetnénk rövidített mellékmondatnak. Ebben a mondatban: «A földnek nap körüli forgása ma minden tudományosan képzett ember előtt kétségbevonhatatlan igazságként áll» legalább is három olyan kérdéses jelenség volna megállapítható, pl. így: «Hogy a föld a nap körül forog, ma mindazok előtt, a kik tudományosan képzettek, olyan igazságként áll, a melyben senki sem kételkedik.» Igen, akkor ezeket a határozószókat is: «itt» és «most» rövidített mellékmondatnak vehetnők, a melyek ebből állottak elő: «a hol vagyunk» és «mialatt beszélünk».

Nagyobb joggal a mellékmondatokat nyújtott v. bővített határozóknak jelezhetjük; mert hát természetesebb is, hogy az összetett mondatot gondoljuk az egyszerűből előállottnak, mint hogy a fordított viszonyt vegyük fel. A fa a törzsből ágazik el, az egységes törzs nem az ágak összefogásából áll elő. . . .

Szavak, ha nincs köztük vagy nem pótolható közjük egészen bizonyosan *verbum finitum*, s ha így nincs bennük közlés, sohasem tekinthetők mondatnak, még nem teljesnek sem. — Hogy az oktatásban mellékmondatokat hasonló tartalmu mondatrészekké változtattatunk, és néha fordítva is, bizonyára czélszerű, hogy a tanulókat a gondolat vilá-

gos ismeretében és a beszédügyességben gyakoroljuk; de miért zavarnók össze a nyelvtani fogalmakat? . . .

Rövidített mellékmondatokról joggal csak ott beszélhetünk, a hol az előttünk levő szóhoz *verbum finitum* alak egészítendő ki, tehát pl. hasonlító mondatokban, mint «nagyobb vagyok, mint te». Erre azoknál az *um-zu-val* álló infinitivusoknál távolról sem kell gondolni. . . . (Satzl.² 120—124.)

A rövidített mondat kifejezés azért is szerencsétlen, mivel a tanulóban egészen felforgatott képzetet kelt fel a határozóknak a mellékmondatokhoz való viszonyára vonatkozólag. T. i. arra a hiedelemre vezérli, hogy egy eredetileg szavakban gazdagabb kifejezés a nyelv fejlődésében lassanként szűkebb alakra hozatott, holott tényleg a mellékmondatok állanak elő azáltal, hogy egy egyszerű mondat számára már igen nagy számú képzet csatlakozik a mondatalkotó részhez, a *verbum finitum*hoz (I. m. 155—156.)

Ilyen alapon KERN azokat az igeneves kapcsolatokat nyelvtani kézi könyvében (a *Grundriss d. d. Satzlehre*ben) csak *Satzbestimmung*oknak veszi; ezeket állítja oda, mint átváltoztathatókat s nem a mellékmondatos szerkezeteket (i. m.³ 35. l.), és a *zu, um-zu, ohne-zu-val* álló főnévi igeneves, meg a hátultett vagy az elválasztottabb participiumos kapcsolatokat csak mellékmondatértékűeknek jelzi (i. m. 62.), s nem mellékmondatoknak, és így nem mondatoknak.

Énszerintem a szóban levő szerkezeteknél ismét inkább lehet szó összevonásról és rövidítésről KERN-nel szemben is, mai nyelvérzékünk alapján, a mely mellék- vagy mellérendelt mondatos és így bővebb szerkezetet szeret. Azonban természetesen itt is csak olyan mondatokra érve ezt, a melyeket mondhatnánk bővebb szerkezettel is, sőt mai nyelvérzékünkkel közönségesen úgy mondanók. Aztán itt ismét csak abban az egyszerűbb értelemben szólva összevont, illetőleg rövidített mondatról, hogy a helyett, hogy úgy bővebb szerkezettel volna kifejezve a gondolat, így rövidebb alakban jut kifejezésre. De természetesen nem rövidítettben, és úgy bővebből rövidítettben, mint a hogy az érzékítésekből és a rövidített m. névből következnek. És megjegyzendő az is, hogy a gondolat önkénytelen kifejezését értem és nem a mondat formális gyártását vagy átalakítását a papíron.

Abban az egyszerűbb értelemben nemde itt már inkább mondhatnók összevontaknak az olyan igeneves szerkezeteket, melyek ma inkább idegenek vagy régiesek, minők: *Erzem enyhülni fájdalmam.* (V. ö. hogy enyhül fájdalmam.) *A parancsolgató rendszerint rosszul engedelmeskedő.* (V. ö. Az olyan, a ki parancsolgat.) *Hizelkedvén, hazug tükröt tartunk mások elé.* (Ha hizelgünk, v. Hogyha hizelgünk!) *Ki ne álmélkodnék az alkotó hatalmán, szemléltvén* (ha szemlélteti) *a csillagos eget? Sándor levétvén gyűrűjét* (levetette és) *Perdikkának adta. A mitsem tevő gyermek* (Az olyan gyermek, a ki mit sem tesz) *rosszat tanul.*

Mindenkinek érdekében áll tudni (hogy tudja) kötelességét. Előre tudva (Ha előre tudnók) *sohasem vallanánk kárt. Vevén botját, útnak eréd.* (SZVORÉNYI és mások nyelvtanából.) Aztán vesd össze az afféle mondatjelzős szerkezeteket, minők: Keze-megaszott ember stb. ZOLNAI Mt. buv.

Ezek helyett puhatolózásaim szerint a mai közönségesebb nyelvérzék olyan mellék- vagy mellérendelt szerkezetű mondatot használna, a minőket a zárójelekben jeleztem, és így ő is érez bennük bizonyos összevonást, különösen a hol hosszabb és nehezebb az igeneves kapcsolat.

Aztán, ha erőltettek is, nemde rövidítetteknek érezhetnők az efféléket is: *Mielőbb meg foglak keresni, teljesítendő kötelességemet. Heraklest a zsarnok halálós merényekre küldötte ki, veszély helyett örök dászt hozókra.* (SZVOR.) *Odament, megtudandó, vajjon úgy van-e. Lél, Tas fia, s Bulcsu, Bogát fia, az előcsapatban harczolandók, megindulának* (PÉTER J. Az igenevek használata). Vagy, ha más megfelelővel is, nem érezhetnők-e rövidítettnek esetleg az efféle mondatot is: *Az ártatlanul vádolt ember könnyen védi magát?* (Szvorényinél, e h.: Az ember, hogyha... Azonban nemde inkább e h.: Az olyan ember, a ki ártatlanul van vádolva...?!)

De hisz KERN szerint is az egyszerű mondatba fűzött határozó, illetőleg az egyszerűbb mondatrész, nem egyszer ugyanazt jelenti, mint egy mellékmondat. Így is, de meg a halmazás miatt is, épen nem mondhatnók-e összevontnak az efféle mondatot, melyet ő is elfogadna olyannak: *En tegnap fiutesvéremmel, nagy hidegben, rosszullétem daczára, vonaton Berlinbe utaztam, egy sürgős meghívásnak eleget teendő.* (Satzl.² 128.) V. ö. továbbá az efféléket is: *A falvakban a leányok és a legények mesemondás mellett vígan töltik el a télnek, különösen falun unalmas estéit. Csak durva kóró földi a kevéssel előbb bársonyos pázsítot.* (V. g. o. dolgozatokból.) Aztán különösen azokat a hivatalos és tudományos irányban előforduló igeneves és általában névszós szerkezeteket az igések helyett!

De tovább menve, mai, hogy' os nyelvérzékünkkel csakugyan nem érezünk-e valamelyes összevonást az ilyen, hogy' nélkül álló mondatokban is: *Úgy tetszik, (hogy) a szü öröl. Azt se tudja, (hogy) hová lesz buvában.*

Hát az értelmezős szerkezetek közt az effélékben is: *Sz. Istvánt, nemzetünk első királyát és apostolát, hálainnappal tiszteli a magyar.* V. ö. ezzel: Sz. Istvánt, a ki nemzetünk első királya és apostola volt... *Nem könyörölsz rajtam, az érted szenvedőn?* — ki éredt szenvedek. (SZVOR.) Aztán épen az effélékben: *Legszebb a versnek az ötödik szakasza; felkiáltás* (ma inkább: — a mely, v. ez felkiáltás. V. gymn. t. dolgozatából)!

Igy nemde nem érezünk e rövidítést némelykor a kettőspont-

nál és a pontosvesszőnél is, a melyek sokszor mintegy szóértékűek, pl. a kettőspont a latinban — idézeteknél. — Stb. Stb. Mindezek kivált az írói nyelvekben, főleg pl. a latinban és görögben nagy számmal!

A z o n b a n hangsúlyozom, az összevonást és rövidítést csak afféle mondatokra értem, a melyekre mintegy érezhetjük, és csak úgy értem, mint látok.

Mert érezhetnénk-e összevonást, rövidítést s így mai nyelvérzéssel is beszélhetnénk-e rövidített mondatról az effélékben: *Nehéz megfejtetni; könnyű kitalálni. Ki veszni indul. annak a szél is megárt. Zabolátlan lovat nehéz megtartani. Lelkem megpihenni nem tud. Bejárom a mezőt, a zugó patakot. Te vagy az, te szeretett leánya. Nyitva áll az ajtó; látszik a György ágya.* Stb. Sőt beszélhetnénk-e összevonásról efféléknél is: *A becsület megtakarított kincs a jövőendő vénségre.* (V. ö. ezzel: Olyan kincs, mely meg van takarítva a jövőendő vénségre.) *Az ifju szépsége jégre metszett kép.* (V. ö.: olyan kép, mely jégre van metszve.) *Hamar munka nem állandó.* (Nyelvtanokból és Péter érté.) Hát a v á n - o s szerkezetben mellékmondat l a p p a n g a n a - e mai nyelvérzéssel is az effélékben: *Te kénodban én ne legyenek megutálván.* RMK. Pedig — mint láttuk — legalább az igeneves szerkezeteket némelyek általában rövidített v. összevont mondatokként érzékeltették, jöllehet egyes nyelvtanok szerint is valamely mondatrészeknek csak úgy lehet pótlója mellékmondat, ha azt a mondatrészt ki akarjuk emelni (IHÁSZ-BARB.²⁹), és — tegyük hozzá — ha kiemelhetjük mellékmondatban. Mert ime itt sem minden mondat mondható mellékmondatos szerkezettel is. Ezekre nézve, ha bővebb szerkezetről nem szólhatunk, nemde rövidítésről sem beszélhetünk, s még kevésbbé feloldásról?! Az ilyenek tanítványaink nyelvérzéke szerint is csak egyszerű mondatok.

Ime, itt volna a határ arra nézve, hogy mit jelölhetnénk rövidített mellékmondatnak. (V. ö. KERN fennebbi nyilatkozatával!) Azokat az *itt* és *most* határozókat pedig ama nyelvtanírók tana szerint sem vehetnők rövidített mellékmondatnak, ezekből rövidülteknek: *a hol vagyunk* és *a mi alatt beszélünk.* Mert ezekben a KERN-től jelzett mellékmondatokban azok a határozók nem volnának benne. Már pedig a rövidítés ama nyelvtanírók érzékítése szerint is a lehetőleg abból a szókészletből történik.

Hanem igenis ismétlem, hogy — azt a rövidítést itt sem érthetnők abban az érzékibb értelemben, a mint a nyelvtanok e mondatok létrejövését érzékítik. Vagy pedig csak ritkább esetre, inkább az írói nyelvre, mondatátalakításnál vagy fordításnál. Mert adott és önkénytelenül képzett mondatra természetesen, itt sem beszélhetni úgy, mint pl. SÁRFFY ALADÁR, hogy *ebből a mondatból*: Miután a parancs kiadatott stb. *Livius így szerkeszt rövidébbet*: Editó

imperio... Az efféle csak félreérthető érzékités. Helyesebben tán: a helyett, hogy úgy bővebb szerkezettel mondaná azt a gondolatot, így mondja rövidebben!

Aztán itt is egyes mondatoknál arra a bővebb szerkezetre (ha ugyan lehetséges!) mint nyújtott v. bővített szerkezetről lehet szó mai nyelvézzel is. T. i. az a bővebb szerkezet sokszor itt is inkább nyomaték vagy világosság okából, vagy csak szokatlanabbul állhat: V. ö. pl. az efféleket: *Gondolkozva beszélj!* és: *Gondolkozzál és úgy beszélj! Jobb lett volna nekem otthon lakásom, mint idegen földön a vándorlásom.* (Nd.): *Jobb lett volna nekem, ha otthon laktam volna v. lakom. Kérlek, tedd meg értem: Arra kérlek, hogy tedd meg értem. Hol Mátyás, az igazságos?: a ki igazságos volt? Zrínyi, a költő, jeles hadvezér volt: (Az a) Zrínyi, a ki költő vala, jeles hadvezér volt. Adok érte száz jó forintot: Adok érte jó forintot, százat.* Itt az utolsó példákban és az effélékben nemde épen jól érezhető bővítés az az értelmezős szerkezet, benne nyomaték okából kerül hátra a jelző és ragozódik ő is.

És természetes logikai, meg nyelvtörténeti alapon a mellékmondatos szerkezeteknél épen nyújtott vagy bővített határozókról beszélhetünk nagyobb joggal. Az egyszerű mondatrészeknek a mellékmondatokhoz való viszonyára vonatkozólag csakugyan épen ellenkezőleg áll a dolog, mint a rövidített mondat kifejezés alapján gondolhatnók és, mint láttuk, gondolták is egyesek. T. i. történeti alapon nem azok a mondatos szerkezetek az eredetibbek, hanem a rövidebb, az igeneves szerkezetek; a mellék- vagy a mellérendelt mondatokkal állók a későbbiek és azok álltak elő az igeneves szerkezetek helyett, illetőleg mellett, abból az okból, a melyből KERN hangsúlyozta. Erre nézve v. ö. saját nyelvünk történetét is, melyben régen nagyobb számmal fordultak elő a főnévi igeneves szerkezetek, olyan helyt is, a hol ma inkább mellékmondatokkal élünk. Pl. a H. B. *Monda neki élnie.* Ma: *mondá neki, hogy éljen . . .!* hogy birságnap jutva mend ü szentii és önöttei közikön jou felől jokatnia íleszje út. Ma inkább: *hogy minden szentjei és önöttei között úgy éleszsze őt, hogy jobbfelől jusson.* Stb. (Lásd pl. IMRE S. nyt.⁴ 70. l. SÁRFFY értek. és ZOLNAI: Nyelveml.)

Az effélék latin vagy más idegen nyelvi szerkezetek szolgai fordítása következtében is; de más részről azok szerint sem csak ilyen okból, a kik egyszerűen rövidítésről szólnak. Mert szerintük sem állíthatni, hogy régi írástudóink ama kezdetleges fordításoknál is teljesen elvesztették volna nyelvézzüküket és mindig szolgai módon a latin mintájára fűzték volna mondataikat. Ezt tán épen hangsúlyozhatni az olyan igeneves kapcsolatoknál, melyeknek megfelelően a latinban mellékmondat állna, vagy ott épen az áll az eredetiben. Vagy ha olyan igenév is mint a

magyarban, az itt személyragos és nem esetben egyeztetett, mint a latinban. Vagy más szerkezetűs így más észjárásra vall. Pedig effélék is nagy számmal vannak. — Így melléknévi és határozó igeneves szerkezetek is. A melléknéviéik pl. IMRE S. szerint is (Ld. *A magyar ny. és nytud. tört.*) nem idegenesen, pedig ige helyett is, azaz olyan helyt is állnak, a hol ma határozott módu igés szerkezetet használnánk; és gyakran név nélkül is jönnek elé. Határozó igenévvel pedig effélék is: *bir-ságnop jut va* H. B. (= mikor a birság nap eljut, eljön); sőt ezek az igenevek is személyragozva és olyankor is, mikor a latin eredetiben mellékmondat állna. Pl. *Ti gonoszok valvátok* (az eredetiben: cum sitis mali = bár gonoszok vagytok) *tudtok jó adományokat adnotok* MünchC. Így, mint a latinban participium relativum és abl. absolutusként is (V. ö. IMRE i. m.), de egészen magyarosan is. Aztán, mint tudjuk, ilyen személyragos szerkezetek is: *Meglátjátok embernek fiát jövette* (= jönni, a mint jön) *mennynék ködiben*; *Ur anygala megörizett engemet innét elmenttem* (= elmentemben). — V. ö. különben a népnél ma is az ilyeneket: *úgy mondva* (= hogy úgy mondjam), *felelvé* (= felelnék, hogy) stb. Hszk; és általában a névszós kifejezéseket mellékmondat helyett, az irod. nyelvben is. (Mint pl. *jövet, menet, elmentemben*.)

Így mindezek a latin nélkül, a természetes nyelvfejlődésben is így nálunk is. És itt is, valamint különben a latinban megmásított is, egészen természetesen, mivel a primitív ember kevesebb szavu fordulattal fejezhetett ki többet is, és ez lehetséges volt itt is, annál az o d a é r t h e t é snél fogva, meg mivel a mondat a maga összefüggésében úgy, primitív alakban is érthető volt. Így mintegy még az ősbib. és izoláltabb nyelvállapotra emlékeztetve, egyszerűbb egymás mellé tehetéssel és csak igenévvel is természetesen mondhatta a magyar: *Mondá neki élnie*; meg természetesen használhatta ő is a melléknévi igeneves szerkezeteket is. Aztán míg pl. a latin mintegy utójelzővel úgy mondhatta: *a kakas álló alszik* (azaz, mint álló); addig ő így fejezhetette ki magát határozóval: *a kakas állva alszik*, a hol az *állva* eredetileg = *állással, állás mellett*; így az egész szerkezet = *a kakas állás mellett alszik* (azaz: *úgy alszik, hogy áll.*) — És így tovább.

De így ime e mondatok eredetileg egyszerűbb mondatrészekkel, igenevekkel álló mondatok, melyekben az igenevek eredetileg mintegy puszta mellérendeléssel, még pedig utójelző vagy egyszerűbb határozóként álltak, nálunk személyragozva is. És ez — mint tudjuk — többé kevésbé ma is így van pl. az ural-altaji nyelvcsaládba tartozó nyelvek nagyobb részében, a melyek későbbi fejlődésű stadiumon vannak, a melyekben a mellékmondatos szerkezet még nincs kifejlődve, vagy csak kevésbé. Így a mongol, mandsu, török-tatár stb. nyelvekben. (A mire v. ö. pl. BÁLINT G., BUDENZ, GABELENTZ, WINKLER és mások műveit.)

Ama igeneves szerkezetek helyett csak később az a mellék- v. mellérendelt, mondatos szerkezet, és így történeti alapon ez állott elé azok helyett és nem megfordítva. Persze a KERNTŐL hangsúlyozott képzetssaporaodon kívül nyomaték, világosság stb. okából. Mégpedig úgy, hogy az igenév helyébe fejlettebb, határozottabb ige fogalom, határozott igealak lépett és ezzel mellérendelt szerkezet alakult olyan helyt is, a hol ma mellékmondat áll; az aztán azon az uton, a melyet

a ,kihagyásos' mondatoknál *) láttunk, mellékmondatná vált. — Persze önkénytelenül és csak az alapszerkezetekben, mert aztán az analogia itt is nagy szerepet játszott.

Ilyen alapon az acc. és nom. cum infinitivos mondatok is csakugyan nem kihagyással magyarázhatók, hanem eredetileg is csak infinitivusszal álló mondatok, a melyek később váltak mintegy fő- és mellékmondat értékűvé. Persze ezek is csak öntudatlanul és nagyjából per analogiam. (V. ö. INCZE BÉNI: Nom. c. inf. és acc. c. inf. Thukydidesnél. Phil. K. 17:102.) A határozott módú igével álló mellékmondatos szerkezetek a nyelv későbbi korában keletkeztek (V. ö. u. o. 104.) És így INCZEVEL helyesen szólva, tulajdonképen nem úgy mondhatjuk, hogy ez és ez a kötőszó infinitivusszal áll némely esetben határozott módú igealak helyett, hanem megfordítva, hogy az inf. helyett állhatnának a határozott módú ige illettő alakjai. (V. ö. i. h. 106.) Illetőleg, ha úgy fejezzük ki magunkat, hogy az inf. mellékmondat helyett áll, akkor úgy beszéljünk, hogy a későbbi ilyen meg ilyen mellékm. helyett. (V. ö. INCZE: Nom. c. inf. és acc. c. inf. az Iliasban és Odys. Phil. K. 18: 138.) Igy mellesleg szólva, nem fogadhatnám el ama két tekintélynek, ZIEMERNEK és PECZ VILMOSNAK idevonatkozó fejtegetését sem, a kik új alapon és mellékmondatos szerkezetből magyarázták az acc. cum inf.-nak, illettőleg Pecz a nom. cum inf.-nak is a létrejövését, mégpedig meglehetősen komplikált fejlődéssel, a mi lelki alapon nézve már csak annál fogva sem lehetne valószínű úgy, a mint Pecz magyarázta a Phil. K. VI, 638—639. Ellenben helyesen szolt INCZE. BRASSAI pedig azért találta el inkább az efféle és a többi igeneves bővítések tárgyalását is, mert csak egyszerűen mint bővített mondatokat érintette és nem reflektált rövidített vagy nem rövidített voltokra, a mi, mint láttuk, a legtöbbször nyelvtörténeti anachroniára vezetett. T. i. a legtöbbször tévesen a mai fejlettebb nyelvallapotot vitték át a fejletlenebb multra is.

De így épen úgy állhat a dolog a főnévi értelmezés szerkezetekre nézve is. Ezek is annál a mondatbéli érthetésnél fogva alapjában pusztá odatehetéssel épülhettek föl. Annál fogva pl. a latinban effélék is: *Cicero consul* (Cicero — consul — azaz: mint consul) *Catilineae coniurationem oppressit. Cato senex . . . Hoc mihi puero . . .* stb. A bővített vagy épen mellékmondatos szerkezetek itt is csak később!

És ilyen alapon itt is a hogy egyszerű elhagyásánál is (mint pl. Ugy érzem, nem sokáig élek) tulajdonképen nem úgy szólhatunk, hogy a hogy ki van hagyva, hanem, hogy odatéve nincsen Hisz ez a hogy nélküli szerkezet a régi nyelvben szintén gyakori olyan helyt is, a hol ma a hogy-ot odatennők. V. ö. pl. a H. B. -ben *Látjátok, feleim, számtökökkel, () mik vagymok . . . gye monda i neki, () mérett nóm énnék.* Aztán v. ö. pl. azokat az állandó kifejezéseket a M. Köt. II. 128, 130 l., azokat a *hiszen, lám, hadd* stb. indulatszókkal és más szavakkal álló mondatokat, a melyek eredetileg szintén ilyen szerkezetek, mégpedig mintegy megkövültek. T. i. pl. ez: *hiszen az lehetetlenség!* ered. =

*) A II. csoportnál, az alárendelt szerkezetek fejlődésénél!

hiszem, az lehetetlenség! Mint látjuk h o g y nélkül. Ezek éppen igazolhatják állításomat. V. ö. különben az ám, talán, tudniillik, jöllehet stb. szókkal álló szerkezeteket is ZOLNAI Mt. buvárlataiban Ny. K. 23: 152—155. Aztán a gyermekbeszédben ma is: *Anyika mondta, () szabad.* (Ny. K. 23: 60.) Nyelvjárásokban is bár egyes más szerkezetekben több a h o g y mint a köznyelvben, effélék gyakran. (Pl. Hszken.) V. ö. azt is, hogy több idevehető szerkezet ma sem igen mondható h o g y-gyal, pl. az effélék: *kérlek, ne bosszants!* A németben is úgy, mint PREYER gyermeke: *Bitte, liebe Mama, gib mir mehr Suppe.* (I. m. 384.) Így tulajdonképen történeti alapon itt is bővülésről és nem rövidítésről lehetne szó. Úgy csak mai nyelvérzékkel és csak másodlagosan szólhatunk, a hol szólhatunk.

Igy, úgy hiszem, most másként érthetőek azok a SIMONYITÓL felhozott h o g y nélküli szerkezetek, a melyek a M. Köt. II. 127. idevehetőek; és inkább érthetni, hogy pl. nyomatékosabb főmondat után miért nem hagyható el a kötőszó. Így. úgy gondolom, inkább érthetjük az efféle szerkezetek létrejövését is: *úgy megijedtem, hogy nagyon* (e helyett: nagyon megijedtem. V. ö. a M. Köt. id. h. 139. l. jegyz.) Sőt érthetni pl. azt is, hogy az a nevezetes kell ige is, a melyről annyit írtak, hogy állhat mellékmondatos szerkezettel is, és hogy így föllépésének okát csakugyan nem szükséges idegen hatásban keresnünk, stb. A miről majd másutt. — De így pl. azok a ZOLNAITÓL behatóbban tárgyalt mondattani fejlődések is, mikor valóságos mondatok vannak mondatrészül használva, tulajdonképen még másként nézhetőek annál az odaérthetésnél, illetőleg a mondatban való érthetésnél fogva, a melyet ismét nem hangsúlyozhatok eléggé. Ennélfogva az efféle időhatározói kifejezésmódok is: *négy napja halt meg* nem kihagyásosaks plane effélékből: *négy napja (annak), hogy meghalt.* Hanem e szerkezetek eredetileg legfennebb csak így hangozhattak: *négy napja, meghalt.* Csak később nyomatékosabban állhattak úgy, h o g y-gyai is, meg névmással is. A h o g y-gyal már csak annálfogva is később, mivel ez a kötőszó mint eredetileg határozó tulajdonképen módhatározó névmásnak felelt meg a főmondatban. T. i. e. kötőszó keletkezésére és változatos használatainak kifejlődésére nézve szerintem annál a tulajdonképeni viszonyulhatásnál és annál az odaérthetésnél fogva Simonyival szemben nem a tárgyi v. az alanyi, hanem a módhatározós mondatokból kell kiindulnunk. Így ha az efféle szerkezet: *csodálkozom, miért nem jön, így jöhetett létre: csodálkozom; miért? nem jön, akkor pl. ez: úgy megerősíti, hogy helyt áll* így állhatott elő: *úgy megerősíti, hogy? (=hogyan?) helyt áll* (azaz úgy hogy helyt áll!) Csak azután az effélék analogiájára kerülhetett be a h o g y más mellékmondatokba is. És így az effélékbe is: *négy napja, hogy meghalt.* De így történeti alapon annál a h o g y nélküli szerkezetnél nem kihagyásos, hanem bővítetlen szerkezettel van dolgunk itt is, és az a változat, a melyben az a n n a k névmás is ott van, mint még kifejezőbb és nyomatékosabb, tán még későbbi. És így az indító ok az afféle időhatározói kifejezéseknél is: *négy napja, öt éve* stb. nem a k i h a g y á s b a n keresendő leginkább, mint a hogy ZOLNAI állítja és nem is abban, hanem hogy a mondat úgy izoláltabban, kötés nélkül is érthető volt és nem olyan nyomatékos. Az ilyen kevésbé nyomatékos szerkezetekben csak szórendi változás történhetett.

Igy lelki és történeti alapon általában másként beszélhetnénk a rövidített mondatoknál is, mint a hogy sok nyelvtanító és mások értették és érzékítették a dolgot, itt is inkább csak egyszerűen formálisan, és régebben többször itt is formális logikailag is. (V. ö. pl. nálunk is: KEMPELEN nyt. IV. 91.)

Azonban az iskolában első sorban és jóformán csak a mai nyelvérzékre alapíthatunk. E nyelvérzék alapján pedig, mint tan sikerült kimutatnom, itt már KERN-nel szemben is beszélhetni rövidített mondatról, olyan mondatoknál, a minőkre láttuk, és olyan értelemben, a mint hangsúlyoztam. Sőt itt összevont mondatról is szólhatni, kivált az olyan tömörebb meg nehezebb mondatoknál. Az efféléket a mindennapi nyelvben is, önkénytelenül is, épen ezzel a kifejezéssel illetjük s így itt a közérzés is helyeselhetné a nevet. (V. ö. ezt az Összevont m. III. közleményében, e folyóirat mult évfolyamának 412. és 415. lapján tett nyilatkozataimmal is.)

Aztán az efféle mondatoknál is ugyancsak KERNnel szemben a legtöbbször mellékmondatról is beszélhetünk, — sőt mint olyanról kell beszélünk az olyan igeneves és értelmezős kapcsolatról, sokszor az egymagában álló igenévről és értelmezőről is. V. ö. ugyanis, hogy maga KERN is az efféle mondatokra: *ihn so ohne alle Hülfe zu lassen, ist unmenschlich* (őt így minden segítség nélkül hagyni, embertelenség), meg: *segítség mre számítva, elmulasztottad az igazi időt a megmenekülésre* — mellékmondat értékű mondatrészeknek jelzi azokat az igeneves kapcsolatokat. (Pedig nincs bennük verbum finitum!) A magam és tanítványaim nyelvérzéke szerint pedig, és úgy hiszem, mások érzése szerint is az effélékben: *Hizelkedvén, hazug tükröt tartunk mások elé* BRASSAI-val szemben is (V. ö. a Magy. m. III. 403) önállóbb határozónak érezhetjük az igenevet, olyannak, mint SZVORÉNYI tanította. Sőt nemde az effélékben is: Már aludt, de fölkel, *hallva*, hogy vendég van. Ar.?! Meg aztán az effélékben az értelmezőt mondatfélének: Itt van immár a had, Laczfi nádor hada. Csak pl. *álmellékmondatról* ne szóljunk, a mi metaphysikaibb fogalom volna. — Így ilyenkor az érzés és a kiejtés alapján *összetett* mondatoknak állíthatjuk oda és kell is odaállítanunk az ilyen mondatokat; míg pl. az olyan szerkezetek, mint *Nevetve utastotta el őket* természetesen csak egyszerűek.

A névhez még annyit, hogy a latin és görög nyelvtanokban különleges nevekként továbbra is kifejezőbbek lehetnek azok az eddig is inkább használt kifejezések; az igeneves szerkezetekre az acc. v. nom. c. inf., abl. abs. stb., az értelmezős szerkezeteknél az értelmező, a hogy nélküli szerkezeteknél meg a puszta

con iunctivus. Persze mindezek olyan értelemben, a mint kifejtettük.

Tárgyalni is ott tárgyalhatjuk e mondatokat, a hol szokták: az alárendelt mondatok után v. kapesán. Azonban az olyan szerkezeteket, a melyekben mondatfélének és nem csak egyszerű mondatrésznek érezhető értelmező van, a minők: *Itt van immár a had, Laczfi nádor hada, Vett is a mit kívánt: paizst, kardot, szépet* — megelőzőleg a magyarázó mondatoknál érinthetők. Ez már egy kis újítás volna, valamint az olyan nehezebb szerkezetű mondatnak itt már csakugyan összevont mondatként való odaállítására is. De kísérletezésem szerint a tanítást nem nehezitené; a központozásra való utalás tekintetéből pedig, megstiliztikailag éppen értékesíthető lenne.*)

ERDÉLYI LAJOS.

Hold ,reggel'. Ilyen cím alatt fejtettem ki NyK. 25:69, hogy a magyar *hold* szó valaha reggelt is jelenthetett, mert a *hold föld* nyilván a német *Morgen* vagy a szláv *jutro* szó szerinti fordítása volt. Az igazságnak tartozom annak a kijelentésével, hogy — mint most veszem észre — ez a felfedezésem nem volt új, mert hasonló fejtegetést közölt már Steuer János nyolcz évvel azelőtt, PhK. 11:412. Azonban úgy hiszem, hogy én is önállóan, illetőleg a német *Morgen* útmutatása által jutottam föltevéséhez, és az eredmény egyezése megerősíti mindkettőnk magyarázatát.

SIMONYI ZSIGMOND.

*) Grammatikai tekintetben, meg a didaxis szempontjából (v. ö. a folyóirat 1896. 285. l.), értem: további grammatikai tárgyalásuk s az új tannak az iskolába való bevitele tekintetében, e csoportra is, meg a többi, előző csoportokra is csak másutt reflektálhatok. ez értekezés különlenyomatának a végén. Egyebekről, köztük olyanokról is, a mikre megelőzőleg hivatkoztam, de aztán itt nem reflektálhattam, szintén csak ott, a különlenyomatban. Itt még csak néhány olyan feltűnőbb sajtóhiba pótló-javítását, a melyek az *Összevont m.* II. közl. óta eléjöttek s esetleg az értelmet zavarják. Így az *Összev. m.* III. közl., a folyóirat m. évf. 448. l., felülről a 19. sorban: *Péter és Pál hajba kapnak*, javítsd: *Péter és Pál | hajba kapnak*. U. o. a 426. l. felül 1. sor: *a hét esetben*, jav. *a két esetben*. 15. sorban: *De aztán*, jav.: *De azt tán . . .* 427. fel. 13: *fellátásánál*, olv.: *feldíltásánál*. A ,kihagyásos m'-ról szóló fejtegetésemben a folyóirat idei évf. 60. lapján a 8. sorban: *A kifejezetteket* helyett olv.: *A kifejtetteket*. Stb.

Szótárírás és szótáriróadalom.

A német szótáriróadalom hosszú története érdekesen és tanulságosan visszatükrözi azt a fejlődést, mely a nyelvtudomány egész körében és minden részében végbement s még most is egyre tart. A szótárírás történetéből is kitűnik, hogyan válik az eredetileg gyakorlati célú működés mindinkább tisztán tudományos irányúvá: míg a kétnyelvű szótár eleinte csupán segédeszköz ismeretlen szövegek megértése vagy idegen nyelvek tanulása ügyében, idővel, egy nyelvre szorítkozva, önálló becsű nyelvészeti munkává lesz; a módszertelen, ötletszerű etymologizálás helyébe (a mely a német szótáriróadalomban már a XVI. században kezdődik) lassanként a nyelvtörténeti kutatás szigorú módszere lép; s míg a szótár régebben jóformán csak a szóalakok összeállítására és jelentésüknek egyszerű közlésére szorítkozott, addig újabban, a jelentéstan tudományának szellemében, itt is mindinkább előtérbe lép a jelentések fejlődésének kimutatása s a jelentések kapcsolatainak vizsgálata.

Szélesebb körökben is tudva van, hogy a német szótáriróadalom fejlődésének, a mely több évszázadra terjed (latin-német vocabulariumok már a VIII. századtól kezdve voltak, l. PAUL, *Grundriss der germ. Philol.* I, 22.), mintegy betetőzése a GRIMM JAKAB és VILMOSTól megindított nagy német szótár (*Deutsches Wörterbuch*, 1852-től kezdve; még befejezetlen). Nagynevű megalapítóinak s későbbi szerkesztőinek (HILDEBRAND, WEIGAND, LEXER, HEYNE stb.) neve nagy tekintélyt adott a munkának, a mely teljesség és tudományos feldolgozás tekintetében csakugyan korszakos jelentőségű volt. A szigorúbb bírálat azonban nemsokára talált benne kifogásolni valót is s újabban ugyancsak tekintélyes oldalról kimutatták, hogy a GRIMM-szótár, főleg jelentéstani szempontból, nem felel meg egészen a követelményeknek.

A germán philologia egyik elsőrendű művelője PAUL Hermann nem rég a müncheni tudom. akadémia színe előtt fejtegette a tudományos szótárírás feladatait s ez alkalommal alaposan rámutatott a GRIMM-

szótár hiányaira.¹⁾ Minthogy újabban minálunk is új erővel megindult a szótári munkálkodás, ép időszerű lesz, ha a PAUL fejtegette elveket e helyen megbeszélés tárgyává tesszük, hisz ily alkalommal szinte kötelességünkké válik, hogy tudomást vegyünk a külföld hasonló irányú mozgalmairól s hogy azt, a mi bennök tanulságos, a magunk javára felhasználjuk. Legyen szabad ez alkalommal mindjárt két, nemrég befejeződött német szótárt is ismertetnem s amaz általános elvek szempontjából megbeszélmem: az egyik a HEYNE,²⁾ a másik a PAUL³⁾ német kézi szótára. A kettő némileg ellentétes irányú, de ép azért kiegészíti egymást: HEYNE, a GRIMM-szótár említett szerkesztőinek egyike, tiltakozik ugyan ama felfogás ellen, mintha könyve csupán csak «kis Grimm» volna, de nagyjában mégis csak a régibb nyomokon jár, azonban előnyére válik a nagyobb teljesség, — PAUL viszont inkább lemondott a teljességről, hogy nagyobb mértékben érvényesíthesse különösen a jelentéstani szempontjából hangoztatott újabb elveket.

*

Mint minden philologiai munkásságnak, a szótárírásnak is a *forrásokból* kell kiindulnia. Minthogy pedig igazán tudományos «nagy szótár»-nak a nyelvanyag lehető teljességét kell magában foglalnia, természetesen az előkészítő munkásságnak is a források lehető nagy számát kell felölelnie s e forrásokat alaposan és rendszeresen feldolgoznia. Hogy ily forrásokul első sorban a tulajdonképi *irodalmi emlékek* jönnek számba, azt a régibb szótárirodalom sem tévesztette szem elől: inkább az volt a baj, hogy csakis ezeknek a forrásoknak tulajdonítván értéket, csupán ő rájuk szorítkozott. PAUL szerint is a szótárírás első követelménye «eine genügende Ausnutzung der Quellen», de megjegyzi, hogy e kellő kiaknázáson épen nem a lehető sok íróból vett lehető sok idézetnek felhasználását kell érteni. Tudományos szótárnál más a főfeladat: «Für den Aufbau einer wirklichen Wortgeschichte muss eine möglichst genaue Abgrenzung der Sphäre des Gebrauchs für jedes Wort und jede Verwendungsweise desselben gefordert werden». (54. l.)

¹⁾ *Über die Aufgaben der wissenschaftlichen Lexikographie mit besonderer Rücksicht auf das Deutsche Wörterbuch.* Sitzungsber. der philos.-histor. Cl. der k. Akademie der Wissenschaften. München, 1894. 53—91. l.

²⁾ *Deutsches Wörterbuch* von MORIZ HEYNE, Dr., ord. Prof. an der Universität Göttingen. Leipzig, S. Hirzel. I. Band: *A—G*. 1890. 1282 hasáb. II. Band: *H—Q*. 1892. 1238 hasáb. III. Band: *R—Z*. 1895. 1464 hasáb.

³⁾ *Deutsches Wörterbuch* von HERMANN PAUL, Prof. der deutschen Philologie an der Universität München. Halle a. S., M. Niemeyer 1897. 576 lap.

A most említett szempontból, a feldolgozott irodalmi források számát s a nyelvi anyag teljességét tekintve, a HEYNE szótára, a mint már említettem, felülmulja a PAULÉ. A Heyne II. kötete elején levő forrásjegyzékből alig hiányzik a német irodalomnak egy nevesebb műve. Igaz, hogy a felsorolt írók nincsenek mind a legapróbb részletekig feldolgozva: próbaképen MOSCHEROSCHNAK *Gesichte Philanders von Sittewald* című művét vettem kezemhez (az 1677-iki kiadásban) s az I. kötetnek csak első 7 lapján is egy egész csomó szót találtam, a melyek nincsenek bent a HEYNE szótárában (*Weltwesen, unvergreiflich, Gefröst, Wildbert, Kisslingstein, erschällert, Spielbötlein, Vermisch, Einbeiss, ermuthet, ungleichlich, Benehmung, balckicht*). Az effélék azonban rendkívül ritka szók, a melyeknek hiánya nagyon keveset von le egy kéziszótár értékéből. E tekintetben sokkal több, még pedig egészen közönséges szó hiányzik a PAUL szótárában: egyáltalában nincsenek benne pl. a *Bier, Kaffee, Kahn, Kalk, kalt, Reh* címűszók. PAUL t. i. az amúgy is érthető dolgokat elvből nem veszi föl s inkább arra vet ügyet, a mi a rendes használattól eltér. Az effélékből azután alkalmilag többet is ad, mint a különben teljesebb HEYNE. Az *erfrostet* kifejezés pl. nincsen meg emennél, míg PAUL megemlíti, hogy e szó, a mely a. m. «vor Frost erstarrt», egy ízben előfordul GOETHENÉL s alkalmasint az ő hatása alatt PLATENNÉL is.

Az irodalmi emlékekben használatos szókincsen kívül teljes szótárnak természetesen a nyelvi anyag egyéb elemeire is kell ügyet vetnie. PAUL a nyelvtörténet elveiről szóló ismeretes munkájában (*Principien der Sprachgeschichte*² 356. l.) a köznyelvnek (*Gemeinsprache*) két változatát különböztette meg: az *irodalmi nyelvet* (*Schriftsprache*, újabb értekezésében: *Literatursprache*) és a mindennapi *társalgás nyelvét* (*Umgangssprache*) és kiemelte, hogy a kettő épen nem azonos, hogy hangtani tekintetben, szókincs és szerkezetek dolgában nagyon lényeges különbségeket tüntetnek föl. Magától értetődik, hogy az irodalmi nyelv szókincse mellett, eme társalgási nyelvét is fel kell ölelnie a teljes szótárnak. Ez a «mai nyelv» az igazi élő nyelv. Természetes, hogy ennek nemcsak az irodalmi nyelvtől eltérő szóalakjait kell felvenni, hanem eltérő jelentésváltozatait is. Megjegyzendő, hogy egy-egy nagyobb nyelvterületen ez a mindennapi nyelv távolról sem oly egységes, mint az irodalmi nyelv: Németországban pl. lényegesen eltérő az északi német és a délnémet társalgási nyelv, sőt ezeknek határain belül is van még számos változat. PAUL értekezésében (63. l.) rámutat, hogy erre a nyelvre a GRIMM-szótár nincsen kellő figyelemmel. Ismeretes, hogy Németországban ép az utolsó években vetették szorgosabb vizsgálat alá azokat az eltéréseket, a melyeket a köznapi beszéd az irodalmi nyelvvel szemben feltüntet, — igaz, hogy inkább azzal a törekvéssel, hogy az irodalmi nyelvnek

ama hajtásait, a melyek nem gyökereztek az élő nyelv talajában, megnyessék. SCHRÖDER OTTÓ mutatott rá nyomatékosan a «papiros-stilus»-nak efféle kinövéseire (*Vom papiernen Stil*,³ 1892), majd WUSTMANN GUSZTÁV keltett nagyobb feltűnést *Allerhand Sprachdummheiten* című harcziás iratával (2 1892), a melyben azonban kétségkívül nagyon sokszor elvetette a súlykot. A szóban levő két szótár is kellő ügyet vet a köznyelv sajátságaira, szavait és fordulatait nemcsak fölveszi, hanem külön meg is jelöli őket e mindennapi nyelv elemeiül. A *kriegen* 'kapni' igéről pl. HEYNE is megjegyzi, hogy «Wort der täglichen Rede geworden und von der gehobenen Sprache zu Gunsten von *bekommen* zurückgesetzt», PAUL is megmondja, hogy «gehört der gewöhnlichen Umgangssprache an und ist aus der höheren Sprache verbannt». Természetes, hogy ép így meg kell jelölni az irodalmi nyelv sajátos szavait is, pl. az *ersterer* és *letzterer* alakokra vonatkozólag, a melyek ellen SCHRÖDER és követői mint a «papiros-nyelv» formái ellen heves harcot indítottak, sem HEYNE-nél, sem PAUL-nál nem találni ily értelmű megjegyzést.

A köznyelv szókincsének egy sajátos részét teszik a *vidékiességek* (*provincialismusok*), a melyek részben a nyelvjárásban gyökereznek, de a műveltebbek nyelvébe, sőt az illető nyelvterület irodalmi nyelvébe is behatoltak, részben magában emez irodalmi nyelvben képződtek. PAUL nem szól ezekről értekezésében, de nagy szótárban kétségkívül ezeknek is helyet kell foglalniok. Így pl. nálunk is ismeretesek az *austriacismusok*, a melyek részint a német társalgás nyelvében, részint az irodalomban (pl. a német nyelvű sajtóban) meghonosultak. Ide tartoznak pl. a *Faun* 'hab' (kfn. *vûm*) és *Kren* 'torma' (szláv eredetű, kfn. *krên*) szók, a melyeket sem HEYNE, sem PAUL nem említ szótárában. A *Nockert*, *Obers*, *Wampe* alakokat PAUL megemlíti, HEYNE nem. Vidékiesség mutatkozhatik a főnevek genusának használatában: pl. a *Zwiebel* szó a mai német irodalmi nyelvben nőnemű, régebben azonban hímnemű volt; ezt megmondják HEYNE és PAUL (az utóbbi SCHILLER-ből is idéz egy helyet: *den herben Zwiebel*), azt azonban nem említik, hogy a bajor-osztrák területen ma is el van terjedve a hímnemű használat. Egyéb austriacismusok inkább az irodalmi nyelv sajátságai; hangtani tekintetben ide tartozik pl. a *beanständet* alak (umlaut-tal); jelentéstan dolgában a *beiläufig* ('ungefähr' értelmében), a *nachdem* okhatározó kötőszóul használva; szóképzés tekintetében a *weilers*, *fernens* stb. alakok; jelentésre és képzésre nézve az *unterfertigen*, *der Gefertigte* szók; a szokásos és helyes használattól eltérő mondatszerkezetek, mint pl. *vergessen an etwas auf etwas, sich auf etwas erinnern, über Antrag, in Vormerkung bringen* stb. PAUL ezek közül egyet-kettőt említ (*weilers, auf etw. vergessen*), HEYNE egyet sem.

Az irodalmi nyelvvel szembe szokták állítani a *nyelvjárásokat*. PAUL értekezésében nem mondja meg határozottan, vajjon a *contemplált* teljes szótárba az összes tájszókat felveendőknek tartja-e vagy nem. Első tekintetre ez feleslegesnek is látszik már csak azért is, minthogy ezek számára úgysis külön tájszótárak szoktak készülni. Nézetem szerint azonban igenis kívánatos a tájszóknek a «nagy szótár»-ba való felvétele (akárcsak egyszerű utalással az illető tájszótárra). Avagy az a körülmény, hogy egy ily szűkebb körre szorítkozó szóval valamely író, talán csak elvétve, nyomtatott munkában is élt, már más természetűvé változtatta-e azt a szót, a *nyelvkincsnek* értékesebb elemévé tette-e? Az irodalmilag nem használt, de a nép ajkán élő szó épügy eleme a *szókincsnek*, mint az irodalomban használatos bármely más szó. Hisz akárhány példa van rá, hogy egyes szóalakok évszázadokon át lappangnak (lappangnak t. i. az irodalmi nyelv szempontjából), nem kell-e kapnunk az alkalmon, ha az ilyeneket az első forrásból, egyenesen a népnyelvből, vehetjük be a teljes szótárba? PAUL értekezésében (58. l.) szintén említi példáit annak, hogy egyes német szók csak egy pár száz évvel keletkezésük után kerültek az irodalmi nyelvbe. A *hübsch* szó pl. (eredetileg 'udvari' jelentéssel) a XII. század előtt nem mutatható ki az irodalomban, pedig hangalakja arra mutat, hogy a szónak meg kellett lennie már a germán ősnyelvben. A *Ricke*, 'öztehén' szó meg épen csak a XVIII. században fordul elő először, pedig ennek szintén a VERNER-féle törvény beállta előtti időben, tehát legalább is a germán őskorban kellett képződnie.

A tájszók nemcsak hogy teljesség szempontjából kiegészítik a szótár anyagát, hanem szükséges magyarázatul is szolgálhatnak, homályos pontokat földeríthetnek. Ezzel természetesen épen nem válnak fölöslegessé a tulajdonképi tájszótárak: ezek ép oly fontos és becses alapvető munkái a nagy szótárnak, mint pl. az egyes korok vagy írók nyelvét részletesen feldolgozó szótárak. Inkább még teljesebbé kellene válniok e tájszótári munkáknak is: PAUL helyesen rámutat egy rendes hiányukra. A meglevő tájszótárak, t. i. az illető nyelvjárásnak vagy nyelvjárásoknak rendszerint nem *összes* szókészletét adják, hanem csupán a szűkebb értelemben vett 'tájszók' anyagát, mintegy a *curiosumokat*, ezeken kívül legföljebb még az irodalmiaktól hangtani tekintetben eltérő alakokat. Pedig az volna a feladatuk, hogy a nyelvjárás összes *szókincsét*, tehát ennek általános használatú elemeit is, állítsák össze, így aztán összehasonlítás útján kitűnnék, hogy mely szók közös használatúak az irodalom és a nép nyelvében, mily jelentésbeli eltérések tűnnek fel ezekben, hol használ a nép más kifejezést, s csakis ezen az úton lehetne kimutatni azt is, hogy az irodalmi nyelv anyaga mely nyelvjárások anyagából alakult.

A tudományos nagy szótár tökéletessége szempontjából azonban még nem elegendő, ha a szókincs az említett forrásokból lehető teljességgel össze van állítva. Fontos feladat még az, hogy *pontosan megállapítsuk az egyes szók használatának körét* s e tekintetben lehető élesen megvonjuk a határokat. Az időbeli határokra a német szótárak eddig is tekintettel voltak, rendszeresen megmondták, a nyelvnek melyik korszakában használatos valamely szó, mikor vész el stb. De természetesen ügyet kell vetni egyéb határokra is, a melyek egy-egy korszakon belül az egyes szók használata körében mutatkoznak. Meg kell állapítani, hogy mely szók az irodalmi nyelv elemei, melyek a társalgási nyelvéi, a tájszók mily dialektusokra terjednek; meg kell jelölni a csak egyes osztályok körében (diák-nyelv stb.) használatos kifejezéseket, a mesterségek, művészetek és tudományok műszavait. Még e kisebb körökön belül is vannak ismét külön elhatárolandó használatkörök: az irodalmi nyelvet tekintve pl. a kötétt és kötetlen beszéd szókincse épen nem azonos. E különféle használatkörök elkülönítése természetesen leginkább a jelen nyelvében lehetséges, a melynek szótári fontosságáról már feljebb szóltunk. E tekintetben még egy fontos tényezőre utal PAUL, a szótár egy forrására, a melyet az újabb nyelvtudomány sokszor kevésre becsül: a *nyelvérzékre*. Eme forrás felhasználásától, úgymond, alkalmasint az a philologiai megszokás tart vissza, hogy csak annak tulajdonítsunk értéket, a mi írott adatokkal van támogatva. Pedig a nyelvérzék sem önkényes valami, hanem történeti feltételek közt keletkezett s olyasmi, a mi ép ezért sok más ember nyelvérzékével megegyezik. A szótáríró már az adatok megértésénél és megbírálásánál is használja. PAUL még ezenfelül is a nyelvérzék tartalmának egész következetes és rendszeres kiaknázását követeli. Egyik előnye, úgymond, az, hogy míg az írott nyelvben a szavaknak és szókapcsolatoknak csak alkalmi használata (*occasionelle Verwendung*) található, addig a nyelvérzékben adva van szokásos jelentésük (*usuelle Bedeutung*) is. Nyelvérzékünkkel kísérletezhetünk is; azonkívül az ő segítségével legkönnyebben meggyőződhetünk arról, hogyan csoportosulnak nyelvi képzeteink. Természetes, hogy a nyelvérzék tanúságainak felhasználásánál kellő óvatossággal kell eljárunk s az elhamarkodott általánosításoktól tartózkodjunk.

PAUL nem szól arról, hogy az *idegen eredetű szók* mily mértékben veendők fel a teljes szótárba. Azt az elvet: «a mennyiben meghonosultak», — könnyebb felállítani, mint következetesen alkalmazni. A meghonosultságnak annyiféle foka és árnyalata van, hogy biztos kriteriumokról nem beszélhetünk. Nézetem szerint e részben inkább többet mint kevesebbet kell adnunk. HEYNE és PAUL szótáraikban, azt hiszem, kelleténél kevesebb idegen szóra szorítkoztak. Csak a *C* betűre

utalok, a melyen kezdődő idegen szók igen nagy számmal vannak a német nyelvben. HEYNE ezek közül csak a következőket és származékaikat vette fel: *Ceder, Ceremonie, Champagner, Charakter, Chor, Christ, Chronik, Cigarre, Cypresse*; PAUL meg éppen csak e hármat: *Charakter, Chor, Christ*.

Nézzük már most, hogy a szótári anyag mikép dolgozandó fel, hogy mint szerkesztendők az egyes címsszókon kezdődő cikkek.

Első feladat a címsszónak *értelmezése*: az illető szónak jelentését meg kell határozni akár más nyelvre való fordítás segítségével, akár az illető nyelven adott definitióval. A kétnyelvű szótárakban természetesen az első eljárás a szokásos: «das älteste und roheste Verfahren», a mint PAUL mondja. Ez eljárás tökéletlen volta főképp abban az esetben szembetűnő, mikor az illető szónak a másik nyelvben több jelentés felel meg. Ilyenkor, úgymond PAUL, e többféle fordítást egyszerűen egymás mellé szokták állítani s a szótárt használóra bízzák, hogy azt a jelentést válogassa ki magának, a mely legjobban beleillik a szóbanlevő szövegbeli összefüggésbe. Minthogy az idegen nyelvű szók igen gyakran nem felelnek meg jelentésük egész körére nézve az illető szó jelentésének, ennél fogva ez utóbbinak körére nézve ily módon nem kapunk kellő felvilágosítást. PAUL joggal hibáztatja, hogy az értelmezésnek ezzel a módjával alkalomadtán a GRIMM-szótárban is éltek: néha egész általánosan elterjedt szók latin fordítással vannak ellátva, pedig ama szótárt úgy sem használja más, csak a ki németül alaposan tud. Ily latin nyelvű magyarázat, úgymond csak akkor helyén való, ha véletlenül egyformán hangzó szókat gyorsan meg akarunk különböztetni.

GRIMM elődje, ADELUNG, nem így járt el: ő az egyes címsszók után részletes, német nyelvű definitiókat adott. Ebben, úgymond PAUL, helyes érzék vezette őt. A pusztá glosszálással a szótáríró a *jelentés elemzésének* fáradsága alól menti fel magát, pedig: «es ist zweifellos eine der ersten Pflichten des Lexikographen, sich den *Vorstellungsinhalt, der die Bedeutung eines Wortes ausmacht, in allen seinen einzelnen Momenten klar zu machen.*» PAUL kívánatosnak tartja, hogy a szótáríró az emez egyes mozzanatokra nézve nyert belátást olvasóival is közölje, e részben azonban több rendbeli nehézséget lát. Vannak szók, a melyeknek jelentését nem is lehet más szavakkal körülírni s megértetni, pl. azok, a melyek egyszerű képzetek kifejezői (*piros, kék, édes, keserű*). Állat- és növényneveket a megfelelő természetrajzi meghatározással szokás értelmezni, csakhogy ezek a tudományos szempontból egészen helyes definitiók sokszor éppen nem fejezik ki azt a képzetet, a mely a néptudatban az illető fogalomhoz fűződik, pedig valójában ez az, a mi a szónak jelentését teszi. Minthogy a nyelvet ismerőre nézve sok esetben egészen felesleges is a

szó jelentésének körülírása, PAUL azt tartja, hogy a ki pl. német szótárt ír a németek számára, az bátran ismeretesül feltételezheti a jelenben szokásos nyelvhasználatot, az ne is vesződjék az efféle szók: *rot, süß, Affe, Hand, schreiben*, jelentésének körülírásával; a magyarázat szüksége csak akkor kezdődik, ha olyasmiről van szó, a mi nem általánosan szokásos, a hol tehát a rendestől eltérő jelentéssel van dolgunk: ilyenkor aztán igenis egész pontosan meg kell jelölni az eltérés mivoltát.

Ezek után s ezek alapján vessünk egy pillantást a szóban levő két szótárra. HEYNE az egyes szók értelmezésénél nagyjában az ADELUNG-féle *definiáló* eljárást követi, csakhogy e tekintetben lehető rövidsége törekszik, pl.: «*Bruder, männlicher Abkömmling von gleichen Eltern*»; «*Brücke, Bauwerk zum Uebergang über Wasser oder Tiefe*»; «*Farbe, das durch verschiedenartige Schwingungen des Lichtes bedingte Aussehen eines Gegenstandes*». Igen gyakoriak nála az *idem per idem*-féle meghatározások, pl.: «*Erbe, der da erbt*»; «*Gefecht, das Fechten*»; «*Gefühl, das Fühlen*». Néha szó férhet definitíói helyességéhez, pl. «*Schwere, Eigenschaft wonach etwas schwer ist*», *schwer* pedig: «*erhebliches Gewicht habend*». Igen sokszor egyáltalában nem ad meghatározást, hanem a tárgynak ismert voltára utal (PAUL is megjegyzi, hogy az efféléből senkinek semmi haszna), pl.: «*Aal, der bekannte Fisch*»; «*Blatt, der bekannte flache seitliche Teil einer Pflanze*»; «*Brot, das bekannte aus Mehlteig bereitete Gebäck*»; «*Katze, Name des bekannten Haustieres*» stb. Előfordúl elvétve latin nyelvű magyarázat is: «*Barsch, ein Raubfisch, lat. perca*».

PAUL elvei értelmében az általánosan ismert szóknál nem ad semmiféle jelentésmagyarázatot. Pl. az *Aal, Brot, Brücke, Bruder, Erbe* szóknál nem találunk semmiféle meghatározást; a kevésbé általános *Barsch* szónál megjegyzi: «*eine Raubfischart*»; a *Blatt* szónál mindjárt a származott jelentések fejtegetésére tér rá: «*Blatt. Zur Bezeichnung für Papier- oder Pergamentblatt ist es im Anschluss an lat. folium geworden. Es wird auch sonst für dünne, flache Gegenstände gebraucht, so für verschiedene Teile des menschlichen Körpers, vgl. Schulterblatt*» stb. A *Katze* szónál mindjárt a szólásokban való előfordultát említi: «*Katze in vielen sprichwörtlichen Wendungen, die sich meist von selbst verstehen. Das ist für die Katze*», stb. Sokszor szinte úgy látszik, mintha egyenesen kerülné a főjelentés megnevezését, pl.: «*Brief = mhd. brief aus mlat. breve bezeichnet ursprünglich ein offizielles Schriftstück, so namentlich eine ‚Urkunde‘, noch jetzt in B. und Siegel und in Zusammensetzungen: Adelsb., Lehnb., Meisterb., Kaufb., Schuldb. (dafür einfach Brief, Luther); Wechselb.; (dazu verbriefen); ferner ‚Erlass‘, noch in Ablassb., Steckb. Auch die jetzt herrschende Bedeutung ist schon alt. B. bezeich-*

net auch zusammengefaltetes Papier mit einem bestimmten Quantum von einer Ware.» — Látnivaló, hogy PAUL a szónak mindenféle régi és új jelentését fejtegeti, de a «jetzt herrschende Bedeutung»-ot nem tartja szükségesnek megmondani.

Az értelmezésnek (vagy inkább a nem értelmezésnek) ez a módja helyén való lehet oly szótári munkában, mely első sorban a ritkább, a félreeső, a magyarázatra szoruló szóhasználatokra vet ügyet, tudományos nagy szótárban azonban nem tartom követendőnek. Itt mégis szem előtt kell tartani azt a követelményt, a mit PAUL elvben maga is hangoztat, de a gyakorlatban nem tart keresztülvihetőnek, hogy a szótárírónak az illető szó jelentésének egész körét, tartalmának minden egyes momentumát meg kell világosítania önmaga előtt, de olvasói előtt is. A főjelentés vagy a szokásos jelentés pedig mégis csak sokkal fontosabb 'momentum', semhogy azt egészen el lehetne hallgatni; világos kifejtésére szükség van már csak azért is, mivel, a mint még látni fogjuk, meg kell állapítani azt a viszonyt, a melyben az egyes jelentések egymáshoz vannak. Olykor maga PAUL is érezhette ennek szükségét: szótárában itt-ott eltér attól a szabályától, hogy az általánosan használt szók jelentéseit nem kell körülírni. Így pl. meglehetősen részletesen szól az ugyancsak eléggé használatos *schwer* szó jelentéséről:

«Man nennt einen Gegenstand *sch.* zunächst nach der subjektiven Empfindung des Druckes, den er verursacht, wenn er getragen wird, oder auch nach dem Widerstande, den er dem Aufheben entgegenstellt, dazu tritt dann die genauere Messung durch die Wage. Das Adj. gehört zu denjenigen, die relativ (= ein gewisses Gewicht habend) und absolut (= ein grosses Gewicht habend, dann Gegensatz zu *leicht*) gebraucht werden (s. *alt*), ersteres nur in Verbindung mit einer näheren Bestimmung; *drei Pfund sch.*, *so sch. wie*. Zuweilen schliesst sich der Nebensinn des Langsambeweglichen, Unbehülflichen an: *er tanzt sch.*, *hat eine sch. Zunge*; auf Geistiges gewendet *ein schwerer Kopf*; *sch. von Begriffen*. Uneigentlich wird *sch.* gebraucht nach der Analogie des Empfindungseindruckes ähnlich wie *drückend*, *lästig*, vgl. *sch. Arbeit*, *Schuld*, *Verbindlichkeit*, *Pflicht*, *Schaden*, *Strafe*, *Zeit*, *Bedenken*, *Verdacht*; *mit schwerem* (belasteten) *Herzen*, *Schwermut*; *etwas sch. empfinden*, *bereuen* etc. Zuweilen, gerade in volkstümlicher Rede ist es = 'stark', 'bedeutend', ohne dass zugleich die Vorstellung des Unangenehmen darin liegt, vgl. *schweres Geld*, *ein schwerer Wein*, *eine schwere Menge*, *sch. reich*. Aus dem Sinne 'unangenehm drückend', auf die Ausübung einer Thätigkeit bezogen, entwickelt sich der Sinn 'der Ausführung Hindernisse entgegenstellend', 'schwierig'. Dazu *Schwere*, *schwerlich*, *be-*, *erschweren*.»

Ebből a cikkből (a melyet egész terjedelmében ide iktattam, mivel valóban mintaszerű példája annak, mikép kell a szótárban egy szó jelentését kifejteni, s mivel e fejtegetés jórészt ráillik a magy. *nehéz* szóra

és jelentésére is) látni való, hogy egy-egy szó jelentése éppen nem azonos a megfelelő fogalom tudományos (itt pl. fizikai) definitiójával, de látszik az is, hogy PAULnak nincs igaza, mikor a közhasználatu szók főjelentését amúgy is mindenki előtt ismeretesnek s ennél fogva a szótárban mellőzhetőnek mondja. A szótárírónak, nézetem szerint, ép az volna egyik feladata, hogy a szó főjelentéséhez tartozó mozzanatokat, a melyek a köztudatban élnek, lehetőleg mind kifejtse s egybefoglalja, — kifejtésekre pedig a *származék-jelentések* adnak bizonyos alapot. Ott van pl. a *Vater* szó: HEYNE melléje teszi, hogy «Erzeuger der Kinder»; PAUL egy szóval sem szól a hozzáfűződő főjelentésről, *Principien der Sprachgeschichte* című munkájában azonban ugyanerről nagyon helyesen megjegyezte a következőket: «Die Vorstellung von dem Verhalten eines Vaters zu seinem Kinde setzt sich aus einer Reihe von Momenten zusammen, die nicht immer beisammen sind, wo das Wort *Vater* angewendet wird. Man kann eine Definition des Wortes aufstellen, die physisch und juristisch vollkommen ausreicht, aber gerade das, was nach dieser Definition das Wesen der Vaterschaft ausmacht, ist in dem Vorstellungscomplexe, den ein kleines Kind damit verbindet, gar nicht enthalten.» (2 83. 1.). Már most, ha pl. a *Vater* szónak a PAUL szótárában felsorolt származék-jelentéseit vizsgáljuk, arra jutunk, hogy az itt nyilvánuló mozzanatok egyáltalában nem a fizikai vagy jogi definitióra utalnak bennünket, hanem kétségkívül sokkal inkább avval a felfogással egyeznek meg, a mely a gyermekben az apa nevéhez fűződik. A 'nemző' fogalma alig van e származék jelentésekben képviselve, hanem e helyett úgy tűnik fel, mint a gondoskodó (*Stiefvater, Pflegevater*), a közösség vezetője, feje (*Hausvater, Landsvater, Stadtvater, heiliger Vater*), a tiszteletreméltó öregebb ember (papok címében, továbbá: *Vater Gleim, Blücher*), a szeretett lény (*Vater Rhein*), s e jegyek egyesülhetnek is (*Himmelsvater, Vaterunser*). Azt hiszem, ilyformán, ily adatok alapján kellene egy-egy szónak a köztudatban élő főjelentését kifejtteni és összeállítani. A szó főjelentésének teljes elhallgatását azonban, ismétlem, nem helyeselhetem.

Tudjuk, hogy egy-egy szónak rendesen több jelentése van s hogy e jelentések bizonyos történetileg fejlődött viszonyban vannak egymással. E különböző jelentéseket a szótárírónak természetesen mind fel kell sorolnia. A jelentések elkülönítése azonban, úgymond PAUL szóban levő értekezésében, ne logikai kategóriák szerint történjék: a szótárban úgy kell e jelentéseket elkülöníteni, a hogy a *nyelvérzék* különíti el őket. Hiba, ha elmulasztjuk ez elkülönítést akkor, a mikor a nyelvben tényleg megvan, de ugyancsak hiba, hogyha logikai szempontokból kiindulva több jelentést különítünk el, mint a mennyit a nyelvérzék önálló jelentéseknek érez. Pl. a *gehen* ige jelentésére nézve nem jár semmi külömb-

séggel akár emberekről, akár állatokról használjuk, de igenis eltérés van az alapjelentéstől, ha azt mondjuk: *der Eisenbahnzug geht nach Berlin*, mivel itt a lábbal való mozgás képzetéből a puszta mozgásé maradt csak meg. (Közbevetőleg megjegyzem, hogy ebből a példából is meglátszik, mennyire szükséges az alap-, illetőleg főjelentésnek a szótárban külön megállapítása; csakis ennek alapján lehet azután a jelentésbeli eltéréseket pontosan megmagyarázni.)

Ügyelni kell arra is, hogy az egyes jelentések az alapjelentéssel szemben mily fokú *önállóságra* tettek szert: az egyik származékjelentésben az alapjelentéssel való összefüggést élelkebben érezhetjük, mint a másokban. Az iskolai stilisztikából is ismeretes, hogy pl. a metaphora használatában e tekintetben sokféle fokozat lehetséges: nagyon sok árnyalat van amaz eset között, mikor valamely költő tisztán *alkalmilag* él valamely metaphorával és a között, mikor ez egészen elkopott képpé, szokásos szólássá lett. Az első esetben jóval csekélyebb fokú jelentésbeli önállósággal van dolgunk, mint a másodikban: ha pl. *rikító* szinekről beszélünk, nem gondolunk már a szónak eredeti jelentésére, az új jelentés mintegy elvált a régitől, önállóvá lett. Az ilyen jelentés természetesen a szótárban is külön megemlíthető. PAUL finom megfigyelőtehetségére vall, mikor az ily önállósulásnak egy becses kriteriumára mutat rá: ez a szerkezet megváltozása. Már a szerkezetbeli különbségből is kitűnik, hogy pl. az *Abneigung von ihm* kifejezésben (MILLER, *Sieewart*) a jelentésbeli önállósulás még nem érte el azt a fokot, mint az *Abneigung gegen ihn* kifejezésben, amott a szerkezet még egészen megfelel az alapul szolgáló érzéki képzetnek. Hasonló fejlődést találhatni azután szavak kapcsolataiban, phrasisokban is.

A szótár egyik feladata, hogy a szók *különböző jelentéseinek történeti fejlődését megállapítsa*. Kiindulópontul itt természetesen az etymologia szolgál; a fejlődés lehető menetét analog esetek világosíthatják meg. Az egyik jelentéstől a másikhoz sokszor átmeneti fokok vezetnek: ez átmeneteket olykor adatokkal is meg lehet állapítani (az effélékre azért már az adatgyűjtésnél ügyelni kell), olykor valószínűség szerint, analógiákra támaszkodva, kell őket kifejtetni. PAUL külön rámutat egy pár főszempontra. I. A jelentésváltozásnak egyik főfaja, a mely abban áll, hogy a jelentés körébe valamely *új elem* jut bele (dass ein neues Moment in die Bedeutung eintritt), oly esetekből indul ki, a melyekben ez az elem csak mint alkalmi fordult elő s tulajdonképen nincsen az illető szóval kifejezve. II. A másik főfaj abban áll, hogy a régibb jelentésben meglévő bizonyos *elemek elenyésznek* (dass gewisse Momente, die in der älteren Bedeutung vorhanden sind, schwinden): ez a jelentésváltozás vagy 1) képes alkalmazásból indul ki, vagy pedig 2) oly esetekből a melyekre a

szó régiebb jelentésében is mindenképen alkalmazható ugyan, azonban a beszélőre és hallgatóra nézve ama régi jelentés elemeinek *csak egy része lényeges*, a többi pedig lényegtelen. Néha a jelentésváltozás ama két módja (I. és II.) egymásután is beáll. PAUL a *weil* jelentésváltozását említi például: eredetileg csupán időhatározó, még pedig egyidejűséget kifejező kötőszó (= *diuweil*, „addig míg”), még SCHILLERNÉL: «das Eisen muss geschmiedet werden *weil* es glüht». A dolog természetében rejlik, hogy az időbeli kapcsolattal gyakran oksági kapcsolat is jár s így a *weil* egy darabig idő- és okhatározó kötőszó volt (itt tehát beállott az I. eset: a jelentés körébe új elem került). E kapcsolatban idővel az oksági viszonyt kezdték lényegesnek érezni, az egyidejűség eleme mindinkább kiszorult a jelentés köréből (II. eset) s most már a *weil*-t az időre való minden tekintet nélkül használják tisztán okhatározó kötőszóul. Más példa a *fertig* jelentésváltozása. Eredeti értelme „útra készen”, hisz a *Fahrt* főnévből van képezve. Ebben az értelemben használható még most is (*ich werde mich sogleich fertig machen*), de a jelentés lényeges eleme nem az többé, hogy az illető az útra készült el, hanem (a jelentésváltozás II. 2. esetének beálltával) maga az *elkészültség*. Legyen szabad még egy magyar nyelvbeli példára utalnom: «a nagy frank király nevéből lett állítólag a szláv *král*, a magyar *király*» (SIMONYI, *A jelentéstan alapvonalai* 46. l.). Itt is az I. és II. eset egymásután beálltával van dolgunk. A *Karl* tulajdonnév eredetileg csak a személyt jelöli, Pipin fiát. Az uralkodói méltóság birtokával új elem csatlakozik a név jelentéséhez, a mely elem azonban egyáltalában nincsen az illető szóval kifejezve (I. eset). Idővel azután ép ezt a járulék-elemet kezdik lényegesnek tekinteni, s a személynév a méltóság nevévé lesz (II. eset). Ép ilyen az átmenet a *Caesar*—*császár* szó jelentései körében stb.

Gyakori eset az is, hogy valamely jelentésváltozás először csak egy bizonyos kapcsolatban megy végbe s innen azután átvitetik más kapcsolatokra is. Jórészt így magyarázódnak azok az esetek, mikor *egy-egy szónak jelentése ép ellenkezőjére változik*. Az «ellenkező-értelműség»-nek e jelensége minálunk is többször szóba került (l. pl. MÜLLER MIKSA újabb felolv. a nyelvtudományról, ford. SIMONYI Zs. 267. l.), legbehatóbban P. THEWBREWK EMIL foglalkozott vele egy 1886-ban tartott beszédében (*Elnöki beszédei* 129 s köv. l.). Megemlíti ott a *szörnyű jó*-féle kitételeket, a német *furchtbar nett, bitter schön, ein arg gut's G'sichtl*, és *sehr* kifejezéseket stb. THEWBREWK szerint a dolog magyarázata a következő: «A mi rendkívüli, ismeretlen, meglepi az embert, félelmes, a mennyiben még nem tudjuk a hatását. Innét van, hogy a nyelv félelmet jelentő szóval olykor a rendkívüliséget is kifejezi» (id. h. 133. l.). Ennél nemcsak egyszerűbbnek, hanem nyelvtörténetileg is jobban igazolhatónak tartom azt a magyará-

zatot, melyet PAULnál találunk. Az *arg* szó, tudjuk, tulajdonkép annyit tesz, hogy ‚rossz, gonosz‘ s így oly szókhöz szokott járulni, a melyek már magukban véve is valami rosszat jelentenek (*ein arges Unwetter, ein arg-ger Sünder* stb.) De éppen azért, mivel a rossznak képzete már e jelzett szókban is bennök rejlik, az *arg* szót csupán erősítő kifejezésnek kezdték érezni, s idővel (legalább vidékenként) ez a funkciója önállóvá is vált, háttérbe szorítva a jelentésnek eredetileg lényeges elemét. Innét van, hogy délnémet területen a jó vagy a kellemes képzetének erősítésére is szolgálhat, pl. *es hat mich arg gefreut*, vagy a THEWREWK példájában: *ein arg gut's G'sichtl*. Hasonló a *sehr* jelentésének fejlődése: e határozószó eredeti jelentése ‚fájdalmasan‘ (a régibb nyelvben melléknév is: ófn. *sêr* ‚fájós‘, és főnév: g. *sair*, ófn. *sêr* seb, fájdalom). HEYNE szótárának példái világosan feltüntetik a PAUL magyarázatának helyességét: OFFRID-nél még egészen eredeti jelentésében fordul elő a szó (*sie stechent unsih sêro*), a kfn.-ben más ‚fájdalmas, sebes‘ jelentésű kifejezéssel együtt: *si lâgen ê beide sêre wunt* (Hartmann v. Aue), de ugyane korszakban már pusztán mint nyomatékosító szó is: *ob er sô sêre minnet*, s az úfn. nyelvben ez a használat az általános. A *schlecht* (eredetileg ‚egyes, egyszerű‘) jelentésváltozásának magyarázatánál is afféle kapcsolatból kell kiindulnunk, mint: *ein schlechter geringer Bürgermann* (SCHILLERNél, id. PAUL szótárában), itt már az egész fogalom bizonyos ellentétben van az előkelővel, a jelessel; ebből fejlődött azután a normalison alúl levőnek, majd a csekély értékűnek s végül az erkölcsileg rossznak a képzete.

Az említetthez hasonló és tőle mégis különböző jelenség az, ha valamely szó oly jelentést, a mely eredetileg csak *egy másik szóval való kapcsolatban* illeti meg, *e másik szónak elmaradása esetén is megtart.* Ilyen a német *kein* esete. Mellőzzük itt e szócskának a régibb *nechein* és *dehein*-ből való keletkezésének fejtegetését, a mely PAUL szótárában részletesen megtalálható, csak azt említjük, hogy az egyszerű *kein*-t voltaképp csak a ‚valamely‘ jelentés illette meg és csak egy másik tagadószócskával (kfn. *ne, en*) együtt volt ‚semmi, semmilyen‘ jelentése, később azonban a tulajdonképi tagadó szó elmaradása után is megtartotta tagadó jelentését. Tudvalevőleg hasonló jelentésváltozás ment végbe a francia *pas, point, rien* eseteiben is.

Az egyes szók jelentéseinek egymáshoz való *viszonya* idővel módosulhat (»sekundäre Verschiebungen in dem Verhältnis der Bedeutungen eines Wortes zu einander») s e körülménynek azután hatása lehet a jelentés megváltozására. Itt a népetymológiához hasonló eljárást tapasztalhatunk: itt is megvan az a törekvés, hogy a magában állót valami nagyobb körhöz kapcsoljuk. PAUL a *Hülle und Fülle* példáját említi: ez eredetileg a. m. *Hüllung und Füllung*, azaz ruházat és táplálék, tehát

egyszerűen az, a mire az élet fentartása végett szükség van; LUTHERNÉL pl. — a ‚bőség‘-gel való egyenes ellentétül használva — ezt olvassuk: «des wir nicht überleng [= überflüssig] haben, sondern nur *Hülle und Fülle*». Idővel azonban a *Fülle* kapcsolatba került a szónak ma általános jelentésével: ‚valaminek a bősége, özöne‘ s így az egész phrasis azt a jelentést kapta, hogy ‚bőségben‘; e phrasis első részéhez, a *Hülle* szóhoz ma már nem is fűződik semmi határozott képzet.

Megváltozhatnak a szónak *alapjelentése és főjelentése között levő viszony* is. Főjelentésnek (Hauptbedeutung) nevezi PAUL a szónak több jelentése közül azt, a mely a szónak az összefüggésen kívül való előfordultakor a hallgatónak teljesen közömbös dispositiója mellett elsőnek lép a tudatba. Ez a főjelentés rendszerint azonos az alapjelentéssel, de mégsem minden esetben. Lehetséges már most, hogy az alapjelentés idővel mind ritkábbá lesz, sőt már csak bizonyos szólásokban marad meg: ilyenkor gyakori az az eset, hogy a régi alapjelentés az újabb keletű főjelentéshez támaszkodik, ennek rendelődik alá (és nem megfordítva). Pl. a *Kopf* szó alapjelentése ‚gömbölyű edény, csésze‘ s ez a jelentés megvan még ebben az összetételben: *Pfeifenkopf*. Az egyszerű *Kopf* szónak azonban idővel ‚fej‘ lett a főjelentése s most a beszélők már a *Pfeifenkopf* második részében is ezt az újabb jelentést érzik: az alapjelentést ott is kiszorítja a főjelentés, a hol voltaképp amaz a jogosult.

A szótárnak hagyományos berendezése könnyen arra csábítja a szótáríró, hogy az egyes szókat magukban, mintegy elszigetelve tárgyalja. PAUL ezt az eljárást a GRIMM-féle szótárnál is megrója s elvül mondja ki, hogy *az egyes szókat nem szabad elszigetelve tárgyalni*: a hol a fejlődésben bárminő kapcsolatok vannak, ezeket a kapcsolatokat pontosan fel kell tüntetni. Először is szóba jöhet *az etymologikus összefüggés*. Ennek kellő feltüntetését persze már a *betürend szerinti sorrend* hátráltatja; ismeretes, hogy egyes tudományos szótárak ép ezért a gyökerek szerinti elrendezést alkalmazták. GRIMM JAKAB ellene volt a gyökerek szerinti sorrendnek, egyrészt azért, mivel ez a szavak felkeresését megnehezíti, másrészt, minthogy az etymologikus felfogás idővel módosul s akkor a sorrend is elavul. PAUL a használhatóság szempontjából szintén nem ellenzi, hogy a szótáríró a *betürendes* sorrendet kövesse, csakhogy emellett utalások segítségével az etymologikus összefüggést is fel kell tüntetnie. Egyazon szónak pusztán tájnyelvi vagy épen helyesírásbeli változatait egy helyen és együtt kell tárgyalni s az egyes változásokat feltüntető címszóknál ama főhelyre utalni; hiba pl. az, hogy a GRIMM-szótárban az *Erbse* szó hat helyen van tárgyalva (*Arbeiss, Erbeiss, Erbes, Erbis, Erbse* és *Erweiss* címszók alatt). PAUL ezenkívül azt is kívánatosnak tartja, hogy az etymologiailag együvé tartozó, az egyazon gyökekből képzett

szók is együtt, egy alapszó alatt tárgyalassanak: ez azonban, úgy hiszem, kisebb terjedelmű (pl. pusztán etymologikus) szótárban végrehajtható, de a „nagy szótár”-ban a melyben minden egyes szónál részletesen, számos adattal támogatva kell fejtegetni az alakra és jelentésre vonatkozó kérdéseket, nehézségekkel járna s inkább elhomályosítaná, mintsem kelőleg megvilágítaná a kapcsolatokat. PAUL egyébként szótárában maga sem követte az ajánlotta eljárást: ő is (éppúgy mint HEYNE) külön-külön, a más eredetű szóktól félbeszakítva tárgyalja pl. az egy gyökekből származott *Stall, Stand, Statt, stehen, stellen* szókat, azonban e mellett nem mulasztja el kiemelni etymologikus egybetartozásukat. Az összetételeket az összetétel első részét tevő szó alatt tárgyalja, tehát pl. *Stand* után a *Standort, Standrede* szókat), értekezésében megkívánja ugyan, hogy az ily összetételek a második alkotórész tárgyalásánál is megemlítsendők, de pl. az imént említett összetételeket nem találjuk nála megemlítve sem az *Ort*, sem a *Rede* cikkekben; viszont a fentebb említett *Pfeifenkopf*-ról csak a *Kopf* cikkben van szó. Nagy szótárban e tekintetben természetesen szigorú következetesség szükséges.

Nem elég azonban, úgymond PAUL értekezésében, hogy a szótár az együvé tartozónak áttekintését előmozdítsa: magának a tárgyalásnak is összefüggőnek kell lennie. Az ily tárgyalásból ki kell tűnnie, hogy pl. a származékszók használatának módja miben egyezik, miben tér el az alapszóétól. Ily módon jobban szembetűnik a történeti fejlődés s a tárgyalás is egyszerűbbé válik, a mennyiben azt, a mi több rokon szóban közös, csak egyszer kell fejtegetni s az ismétlések helyett erre az egy helyre lehet utalni. Ez az összefüggő tárgyalás különösen az összetételekben előforduló szókra nézve fontos és szükséges. Ilyenek első sorban a partikulák; ezeknek és efféléknek tárgyalásánál ügyet kell vetni sok oly viszonyra, a melyek az egyszerű szóknál elő sem fordulnak. Ezekre a (meglehetős részletesen kidolgozott) szófejtegetésekre nézve PAUL szótára igazán mintául szolgálhat. I. pl. az *ab, an, auf, aus, be-, bei, durch, ein-, er-, ge-, her, hin, hinter* stb. cikkeket; e tekintetben nagyon föltűnő a nálánál különben részletesebb HEYNE-féle szótárt (v. ö. pl. az *ein* tárgyalását a két szótárban!), nagyon ajánlatos volna e cikkek alapján összevetni a megfelelő magyar szócskák használatát. PAUL a szótárban tárgyalandónak tartja a képzők és képzésmódok jelentésfejlődését is, különösen akkor, ha a szótáríró nem támaszkodhatik teljesen kifejlett szóképzéstanra. Ő szótárában tényleg külön-külön cikkekben tárgyalja pl. a *-heit, -lei, -lich, -sam, -schaft, -tum* képzőket, tehát azokat, a melyeknek önálló szóból való eredetét ki lehet mutatni; más képzők azonban (pl. *-chen, -lein, -ing, -ling, -ung* stb.) ő nála sincsenek tárgyalva. Megjegyzem, hogy HEYNE az előbb említetteket sem vette föl szótárába.

Leginkább eltér azonban PAUL az eddig követett szótári gyakorlattól, mikor azt kívánja, hogy a szavaknak nemcsak a hangtani, hanem a *fogalmi elemén alapuló kapcsolatokat is fel kell deríteni*, az egyes szók feldolgozásánál ügyet kell vetni azokra, a melyek velük valami fogalmi viszonyban vannak. Tudjuk, hogy gyakran több szónak azonos vagy legalább rokon az érteime; a szótárban pontosan meg kell állítani, hogy mily határokig fődözi egymást e szók jelentésének köre. A jelentésnek ily teljes vagy részleges egyezése érdekes jelenségekkel szokott járni a történeti fejlődés folyamán: az ily nyelvbéli fényűzés nem szokott tartós lenni, az egyik kifejezésmód lassanként visszaszorítja, egészen ki is szorítja a másikat; olykor két szó kölcsönösen kiszorítja egymást közös functiójuk egy részéből s így jelentés-megoszlás (Bedeutungsdifferenzierung) áll be. PAUL értekezésében nem ad erre példát, a szótár azonban többet is szolgáltat. Ilyen a ném. *Knabe* és *Knappe* szók viszonya: eredetileg mind a kettő „fiú”-t jelent s mind a kettő jelenthet „apród”-ot is (HARTMANN v. AUENÁL: *daz er fünf knaben zuo im nam, der ieglich fuorte driu sper*, id. HEYNE „Knabe” alatt), most azonban a két szó e tágabb jelentéskörnek már csak egyik részére, még pedig mindegyik más-más részére szorítkozik. Hasonló folyamatot látunk a *Rabe*: *Rappe*, *Reiter*: *Ritter* szópárok jelentésének fejlődésében is. A kifejezések és jelentések efféle megszorítását és kiszorítását a szótárban kellő összefüggésben kell tárgyalni, „sonst fehlt ein ganz wesentliches Moment für die Erkenntnis des Kausalzusammenhanges in der Wortgeschichte”, mondja PAUL.

De figyelemben kell részesíteni a jelentések terén nemcsak a meg egyezést, hanem bizonyos *megfelelést* is, a mely nem rokon szók közt épúgy előfordulhat, mint rokon alakok között. A grammatika együtt tárgyalja az olyan különböző tövű, de jelentés dolgában egymást kiegészítő alakokat, mint: *er-sie, ich-mich-wir, bin-ist-war, gut-besser*, a szótár se szakítsa őket széjjel külön cikkek alakjában. Ezekon kívül is vannak még nagy számmal egyéb szók, a melyeknek jelentésében bizonyos rokonság s ennél fogva használatukban, jelentésük fejlődésében is bizonyos párhuzamosság tűnik fel: ezt a fogalmi kapcsolatot a szótárnak is fel kell tüntetnie. Ilyenek pl. *Mann* és *Leute*, másrészt *Mann* és *Frau* vagy *Weib*, ismét más fogalmi viszony van *Mann* és *Kind* között; *Vater* és *Mutter*, *Sohn*-*Tochter*, *Bruder*-*Schwester*. A *Tod* főnév mintegy a *sterben* igéhez tartozó nomen actionis. Miként a *legen* causativum a *liegen*-hez, úgy viszonylik (tisztán jelentés dolgában) *stellen* a *stehen*-hez, *machen* a *sein* és *werden*-hez, *töten* a *sterben*-hez.

Figyelemmel kell lenni a bizonyos szópárokban mutatkozó ellentétre; valamely szóval jelentésének egyik oldalára nézve az egyik, más oldalára nézve egy másik szó lehet ellentétben, pl. az *alt*-tal szemben egy-

felöl *neu*, másfelől *jung*; a *hoch*-chal egyfelől *niedrig*, másfelől *tief*. Nagyon tanulságos pl. e tekintetben a PAUL-féle szótár *stehen* czikke. Kifejti, hogy alapjelentésc ,a lábra támaszkodva egy helyen maradni', e jelentésben ellentéte egyrészt *gehen* és egyéb mozgást jelentő igék, másrészt *sitzen*, *liegen*, *hangen*. Majd élettelen tárgyakra vonatkoztatva oly helyzetről használják, a mely az emberek vagy állatok álló helyzetéhez hasonló: *ein Tisch, ein Stuhl, eine Säule, ein Baum steht* (itt a *liegen*-nel forog fenn ellentét). Ebből fejlődik az efféle használat: *das Essen*, v. *der Wein steht auf dem Tische*. Pusztán a mozgással való ellentétül használják pl. az imperativusban: *steh!*, és a dativussal járó ,helyt állni' jelentésű szerkezetben (*ich stehe dem Feinde*); ebből fejlődik az a használat, a melynél a mozgás hiányának képzete a lényeges: *die Uhr steht, die Mühle steht, stehendes Wasser*; az ezen állapotba való jutást, tehát a megállást, a *stehen bleiben* fejezi ki: *die Uhr blieb stehen*. Még inkább elhalaványúl az eredeti jelentés, mikor a mozgás ellentétére való tekintet nélkül pusztán a valamely helyben lételt fejezi ki: *die Sonne steht am Himmel, das steht in diesem Buche*. Még általánosabban valamely állapotban létel kifejezésére szolgál: *er steht bei uns in gutem Andenken, ich stehe mit ihm in Verbindung*; ehhez csatlakoznak az effélék: *etwas steht einem gut*, stb. Kétségtől tanulságos és fontos feladat volna, hogy a magyar nyelvhasználatot ily irányban, pontról-pontra egybevevessük a némettel (ez ép a készülő «nagy szótár»-nak lehetne egyik feladata); tüzetesen meg kellene állapítani, hogy a két nyelv az egyes szók jelentése dolgában mily határokig halad párhuzamosan s hol és miben tér el egymástól. Így lehetne csak tudományosan meghatározni és megokolni egyes kifejezések idegenszerűségét is: az *állni* igét pl. helyesen használhatjuk a német *stehen*-nek megfelelőleg mindenütt, a hol a mozgással való ellentétre gondolunk, ellenben a németben előforduló amaz általánosabb, mintegy halványabb jelentések, ahol amaz ellentét gondolata teljesen hiányzik, a magyar *állni* ige használatában *nem* fejlődtek ki s ezért germanismus, ha azt mondják, hogy «valami a könyvben áll», vagy hogy «valaki mással összeköttetésben áll» vagy hogy «a ruha jól áll rajta» stb.

Vannak a szavaknak nagyobb, részben meglehetősen terjedelmes csoportjai, mondja PAUL, a melyeknek *functiójában van valami párhuzamosság, bizonyos közös vonások*. Egy pár ily csoport a nyelvtanból ismeretes, pl. a mutató, vonatkozó, kérdő, határozatlan névmások sorai. Az ilyenek használatában mutatkozó közös tulajdonságokat azonban a szótárban is meg kellene említeni. Ily közös vonásaik vannak pl. azoknak a melléneveknek, a melyek mennyiség-meghatározással járnak: fentebb említettük már a *schwer* példájánál az ilyenek relatív (pl. *drei*

Pfund schwer) és absolut, azaz általában valami tetemes súlyt kifejező használataát; épígy használhatók *alt, gross, lang, hoch, tief* stb. (PAUL e mellékneveknek közös vonásait szótárában az *alt* czímszó alatt foglalja össze). A képzők és képzésmódok functióiban is vannak tudvalevőleg ily közös vonások. PAUL megjegyzi, hogy a szóképzéstan ezeket eddigelé még nem fejtette ki teljes mértékben (a szóképzéstan feladatairól újabban részletesen is szólott *Über die Aufgaben der Wortbildungslehre* című értekezésében *Sitzungsber. der philos.-philol. und der histor. Classe der k. Akad. der Wissenschaften*, München 1896. 4. füz.), a szótárnak ezekre is lehetőleg ügyet kell vetnie.

Azt hiszem, ha egyes részletkérdésekre nézve eltérők is lehetnek a vélemények, nagyjában mégis csak helyeselhetjük azt a szellemet, mely az újabb szótárirodalom imént ismertetett termékeiben nyilvánul s igenis kívánatosnak mondhatjuk, hogy a szótárírás külföldön is, nálunk is ebben az irányban haladjon és fejlődjék. Így aztán a szótár, mely régebben csak mankóul szolgált az ismeretlen szövegek megértésénél, mindinkább önálló becű tudományos munkává válik: a szótárírás így lesz a nyelvtudomány hatalmas törzsének igazán gyümölcsöző ágává.

PETZ GEDEON.

Magyar és finn észjárásbeli találkozás. A finn a vmi foglalkozásban levést némelykor a foglalkozás tárgyának inessivusával fejezi ki, pl. *Hän on kalassa, mansikassa, heinässä* szó szerint: 'ő halban, eperben, szénában van' = 'halászni, eprészni, szénát gyűjteni'. — Egy tájszógyűjtőm, BUTYKA BOLDIZSÁR közlése szerint Háromszék m.-ben, Kovásznán a finnhez hasonlóan mondják: *sósáiba* (= sóskában) voltam, *eperbe, málnába, szederbe, mogyoróba* jártam = sóskát stb. szedni. Sz. J.

Könyvészet 1897.

(Befejező közlemény.)

Mätzner, Ed. u. Bieling, Hugo. Altenglische Sprachproben nebst einem Wörterbuche. II. Bd.: Wörterbuch. 12. Lfrg. Berlin, 1897. Weidmann. (4-r.) 8 Mk.

Mentz, Rich. Französisches im meklenburgischen Platt und in den Nachbardialekten. I. Th. Delitsch-i 1897. isk. progr. (4-r. 27 l.)

Meurer, Dr. Karl. Sachlich geordnetes englisches Vokabularium mit besonderer Berücksichtigung der Konversation nebst Phraseologie und Sprechübungen üb. Vorkommnisse des täglichen Lebens. Anleitung zum englisch Sprechen. Nach den Forderungen der neuen preuss. Lehrpläne f. höhere Lehranstalten bearbeitet. Berlin, 1897. F. A. Herbig. (8-r. VIII, 176 l.) 1 Mk 50 pf.

Meyer, Wilh. Die Buchstaben-Verbindungen der sogenannten gothischen Schrift. (Abhandl. d. kön. Ges. d. Wiss. zu Göttingen. Phil.-hist. Kl. N. Folg. Bd. 1. Nr. 6.) Berlin, 1897. Weidmann. (4-r. 124 l. 5 táb.)

Minde-Pouet, Dr. Geo. Heinrich von Kleist. Seine Sprache und sein Stil. Weimar, 1897. Felber. (8-r. VIII, 302 l.) 6 Mk. — Ism. Lit. Centr. Bl. 3. sz. — Walzel O. Euphorion IV. 680 s kv. 1.

Morris, E. E. Austral English Dictionary of Australasian words, phrases, usages, aboriginal-Australian and Maori words which have become incorporated in the language, scientific words that have had their origin in Australia. London, Macmillan. (8-r. 550 l.) 16 sh.

Mourek, Dr. V. E. Zur Syntax des althochdeutschen Tatian. (Aus: «Sitzungsber. d. k. böhm. Gesellsch. d. Wiss.» Prag, 1897. Rivnac. (8-r. 142 l.) 2 Mk.

Müller, Rich. Die Sprache in Grimmelhausen's *Simplicissimus*. Eisenberg-i gymn. progr. 1897. (4-r. 13 l.)

Murray, A. H. A new English Dictionary, on historical principles. Founded mainly on the materials collected by the Philological Society. Edited by —. Oxford, 1897. Clarendon Press. — Vol. III. (Disobst—Dziggetai.) (4-r. 473—740. l.) — Vol. IV. (Flexuosity—Foister.) (4-r. 321—384 l.)

Neufeld's Sprachführer f. Haus, Reise. Englisch. Enthalt. e. kurzgefasste Grammatik, sowie e. reiche Sammlung von nützl. Gesprächen, nebst eingeordnetem systemat. Vokabular u. durchweg beigefügter Aussprachebezeichnung. 4. verm. u. verb. Aufl., besorgt von Dr. G. Glanz. Berlin, 1897. Neufeld u. Henius. (16-r. VIII, XV, 275 l.) 1 Mk.

Neufeld's Neue fremdsprachliche Taschenwörterbücher. Englisch-Deutsch, u. Deutsch-Englisch. Mit Bezeichnung der Aussprache in beiden Teilen. Von Dr. Bernh. Klein. 7. Aufl. Berlin, 1897. Neufeld u. Henius. (16-r. IV l. 684 és 660 hasáb.) 2 Mk.

Der Nibelunge Nôt in Auswahl und mittelhochdeutsche Grammatik mit kurzem Wörterbuch von Dr. W. Golther. 4. Aufl. (Sammlung Göschen. 10.) Leipzig, 1897. G. J. Göschen. (12-r. 192 l.) 80 pf.

Noreen, Adolf. Altnordische Grammatik. II. Altschwedische Grammatik mit Einschluss des Altgutnischen. 1. Lfrg. (Einleitung, Sonaten.) (Sammlung kurzer Grammatiken germanischer Dialekte. VIII.) Halle, 1897. M. Niemeyer. (8-r. 173 l.) 3 Mk 60 pf.

Noreen, Ad. Svenska etymologier. Upsala, 1897. (8-r. 76 l.)

Ölinger, Albert. Die deutsche Grammatik des —. Herausg. v. Willy Scheel. Halle, 1897. Niemeyer. (8 r. LXII, 128 l.) 5 Mk. — Ism. Roediger M. D. L. Ztg. 31. sz.

Ordbok ofver svenska Språket, utgifven of Svenska Akademien. Häft 7. Lund, Gleerup, 1897. (4-r. 2 lev. 913—1073. hasáb.)

Paul, Herm. Geschichte der germanischen Philologie. 2. Aufl. (Aus «Grundr. d. german. Philol.») Strassburg, 1897. Trübner (8-r. III, 158 és 23 l.) 4 Mk.

Paul, Herm. Methodenlehre der germanischen Philologie. (Aus «Grundr. d. german. Philol.») Strassburg, 1897. Trübner. (8-r. III, 159—247 l.) 2 Mk.

Paul, H. Deutsches Wörterbuch. Halle, 1897. Niemeyer. (8-r. VIII, 576 l.) 8 Mk. — Ism. Bahder. Indogerm. Forschg. VIII. (Anzeiger) 78. l.

Pegge, S. Two collections of Derbichisms, containing words and phrases in great measure peculiar to the natives and inhabitants of the county of Derby. Ed. with two introductions by W. W. Skeat & Thomas Hallam. London, 1897. Frowde. (8-r. 162 l.) 12 sh. 6 d.

Ploetz, Dr. Gust. English vocabulary. Methodische Anleitung zum englisch Sprechen mit durchgeh. Bezeichnung der Aussprache. 4. Aufl. Berlin, 1897. F. A. Herbig. (8-r. VIII, 304 l.) 2 Mk. 25 pf.

Quellen und Forschungen zur Geschichte, Literatur und Sprache Österreichs u. seiner Kronländer. Herausg. v. J. Hirn u. J. E. Wackernell. I. Wackernell, J. E. Altdeutsche Passionsspiele aus Tirol. Mit Abhandlg. ü. ihre Entwicklung, Composition, Quellen, Aufführungen und literarhistor. Stellung. Graz, 1897. Styria. (8-r. VIII, CCCXIV, 551 l.) 13 Mk 50 pf.

Regenhardt, C. Die deutschen Mundarten. Auserlesenes aus den Werken der besten Dichter alter und neuer Zeit. II. Bd. Mitteldeutsch. Berlin, 1897. Regenhardt. (8-r. XVI, 409 l.) 2 Mk.

Reichel, Dr. Walth. Sprachpsychologische Studien. Vier Abhandlungen über Wortstellung, u. Betonung des Deutschen in der Gegenwart. Sparsamkeit, Begründung der Normalsprache. Halle, 1897. M. Niemeyer. (8-r. V, 337 l.) 8 Mk. — Ism. Lit. Centr. Bl. 41. sz.

Rodhe, Emil. Transitivity in modern English. Part. I. Akad. afhandl. Stockholm, Fritze. (8-r. 2 lev. 117 l.)

Ruhfus, Wilh. Die Stellung des Verbums im althochdeutschen Tatian. Heidelberg, 1897. (8-r. 78 l.) Diss.

Schatz, Jos. Die Mundart von Imst. Laut- u. Flexionslehre. Mit

Unterstützung der k. Akademie d. Wiss. in Wien. Strassburg, 1897. K. J. Trübner. (8-r. XIII, 179 l.) 4 Mk 50 pf. — *Ism. Lit. Centr. Bl. 14. sz.* — Jellinek M. H. D. L. Ztg. 38. sz.

Scheffler, Karl. Das etymologische Bewusstsein mit besonderer Rücksicht auf die neuhochdeutsche Schriftsprache. 1. Th. Braunschweig. (Gymn. progr.) (4-r. 25 l.)

Schleyer, Joh. Mart. A complete english dictionary of the roots of the world-language volapük compiled and translated by J. Arnold Scherzinger. Konstanz, 1897. (16-r. VI, 155 l.) 1 Mk 50 pf.

Schmeckebeier, O. Abriss der deutschen Wort- und Satzlehre. Zum Gebrauch beim Unterricht. Berlin, 1897. Gsellius. — *Ism. Speyer Fr. Arch. f. Stud. der neu. Spr. 99. köt. 220 l.*

Schrader, Dr. Herm. Scherz u. Ernst in der Sprache. Vorträge im allgemeinen deutschen Sprachverein. Weimar, 1897. E. Felber. (8-r. VII, 162 l.) 2 Mk.

Schrader, Dr. O. Vom neuen Reich. («Deutsches Reich u. Deutscher Kaiser». «Die Deutschen u. das Meer».) Zwei sprachlich-geschichtliche Vorträge. (Neudruck.) Berlin, 1897. A. d. Sprachver. (8-r. 52 l.) 60 pf.

Schultze, Mart. Grammatik der altpreuussischen Sprache. Versuch e. Wiederherstellung ihrer Formen mit Berücksichtigung des Sanskrit, des Lateinischen und anderer verwandter Sprachen. Leipzig, 1897. J. Scholtze. (8-r. IV, 67 l.) 1 Mk 60 pf.

Söderwall, K. F. Ordbok öfver svenska medeltiasspråket. 16. 17. Hft. Stockholm, 1897. (4-r. 409—568 l.) à 5 Kr.

Spies, Heinr. Studien zur Geschichte des englischen Pronomens im XV. u. XVI. Jahrhundert. (Flexionslehre und Syntax). Göttingen, 1897. (8-r. 41 l.)

Stodte, H. Über die Sprache und Heimath der «Katherine-Gruppe». Ein Beitrag zur mittellenglischen Dialektkunde. Göttingen, 1897. (8-r. 791.)

Streitberg, Dr. W. Gotisches Elementarbuch. (Sammlung von Elementarbüchern der altgerm. Dialekte, II. Bd.) Heidelberg, 1897. Winter. (8-r. XII, 200 l.) 3 Mk. — *Ism. Lit. Centr. Bl. 4. sz.* — Zupitza E. D. Lit. Ztg. 11. sz.

Studien zur englischen Philologie, herausg. v. Lor. Morsbach. Halle, 1897. M. Niemeyer. (8-r.) I. Heft: Spies, Dr. Heinr. Studien zur Geschichte des englischen Pronomens im XV. u. XVI. Jahrh. (Flexionslehre u. Syntax.) (XIX, 311 l.) 8 Mk.

Sweet, H. The Student's dictionary of Anglo-Saxon. Oxford, 1897. Clarendon Press. (4-r.) 8 sh. 6 d. — *Ism. V. W. Lit. Centr. Bl. 49. sz.*

Tamm, Fredr. Om Avledningsändelser hos svenska substantiv, deras historia ock nutida förekomst. Upsala, 1897. Almqvist & Wiksell. (8-r. 93 l.)

Tamson, G. J. Über Wortbedeutung im Englischen. Göttingen, 1897. (8-r. 32 l.)

Thistlethwaite, Geo. Über die Sprache in Tennyson's idylls of the king in ihrem Verhältniss zur Bibel u. zu Shakespeare. Halle. (8-r. 54 l.)

Urban, Karl. Landwirtschaftliche Volksausdrücke. Ein Beitrag z. deutsch. Dialektenforschung. Neustadti progr. (16 l.)

Vaagd, Dr. W. van. De perfecte Hollander. Der perfecte Holländer. Eine Anleitung, ohne Lehrer Holländisch richtig lesen, schreiben

und sprechen zu lernen. Mit beigefügter vollständiger Aussprache-Bezeichnung. (O. Cray's Sammlung von Sprachführern 4.) Schweidnitz, 1897. C. Lesch. (16-r. 111 l.) 75 pf.

Vendell, H. Bidrag till kannedomen om alliterationer och rim i skandinaviskt lagspråk. Helsingfors, 1897. Hagelstam. (8-r. VIII, 286 l.) — Ism. gk. Lit. Centr. Bl. 43. sz.

Victor, Willh. Kleine Phonetik des Deutschen, Englischen und Französischen. Nach der III. Aufl. der Orig.-Ausg. Leipzig, 1897. Reissland. (8-r. XV, 132 l.) 2 Mk 40 pf.

Victor, W. The teachers manual. I. The sounds of English. II. The teachers method with copious word lists. (Soame's phonetic method for learning to read.) London, 1897. Swan Sonnenschein. Egy-egy 2 sh. 6 d.

Wellwood, Will. The perfect Englishman. I. Der perfekte Engländer. Eine Anleitung ohne Lehrer English richtig lesen, schreiben und sprechen zu lernen. I. Theil. Anhang: «Der Verkäufer». Mit vollständig beigefügter Aussprache. (Cray's O. Sammlung v. Sprachführern. Nr. 1.) Schweidnitz, 1897. C. Lerch. (16-r. 170 l.) 75 pf.

Wilmanns, W. Deutsche Grammatik. Gotisch, Alt-, Mittel- und Neuhochdeutsch. 1. Abth. Lautlehre. 2. Aufl. Strassburg, 1897. Trübner. 8 Mk.

Wright, Jos. The English dialect dictionary. Part II. Ballow-Blare. Oxford, 1897. Clarendon Press. (4-r.) 15 sh.

Wülffing, J. Ernst. Die Syntax in den Werken Alfred's des Grossen. II. Th. 1. H. Zeitwort. Bonn, 1897. Hanstein. (8-r.) 8 Mk.

Wyatt, A. J. An elementary Old English grammar. (Early West Saxon.) Cambridge, Univ. Press. (8-r. IX, 160 l.) 4 sh. 6 d.

Zarth, Jakob. Deutsche Lehnwörter. Saarbrücken. 1897. gym. progr. (63 l.)

Zupitza, Julius. Einführung in das Studium des Mittelhochdeutschen. 5. verb. Aufl., besorgt von Dr. Franz Nobiling. Berlin, 1897. Gronau. (8-r.) 2 Mk 50 pf. — Ism. Rosenhagen G. Z. Deutsch. Phil. 30. Bd. 270 l.

Román nyelvek.

Aldrey, Cayet. A. Ortografía fonética y justificación de la usual española. Buenos-Aires, 1896. (8-r. 168 l.)

Angiolini, Fr. Vocabolario milanese-italiano, coi segni per la pronuncia, preceduto da una breve grammatica del dialetto e seguito dal repertorio italiano-milanese. Torino, G. B. Paravia. 1897. (8-r. XXXVIII, 1053 l.) 6 f. 50 c.

Anglade, J. Le patois de Lézignan. (Aude, dialecte Narbonnais.) Phonétique. Montpellier, 1897. Coulet. (8-r. 100 l.)

Arana. Lecciones de ortografía del euskera bizkaino, por Arana eta Goiri'tař Sabín. I. ed. Bilbao 1896/7. tip. de Amorrortu (8-r. 308 l.) 30 pes.

Arghirobarb. Reflexiuni fugitive la cap. I. din cartea D. lui Dr. Réthi László intitulata «Az oláh nyelv és nemzet megalakulása» scrisse de. — Gherl' a 1897. (8-r. 132 l.)

Bacmeister, E. Die Flexion des rumänischen Substantivums im Singular. Leipzig, 1897. (8-r. 81 l.) Diss.

Barra, Ed. de la. Ortografía. Para el cuarto congreso científico de Chile. Santiago de Chile. (8-r. 82 l.)

Barra, Ed. de la. La reforma ortográfica, su historia i su alcance. Santiago de Chile. (8-r. 79 l.)

Barrón, Lope. Frases populares. 1. ed. Málaga. (8-r. 467 l.) 4 y 4,50 pes.

Beyer, Frz. Französische Phonetik für Lehrer und Studierende. 2. verb. Aufl. Cöthen, 1897. Schulze. (8-r. XVI, 222 l.) 4 Mk 80 pf. — Ism. W. V. Lit. Centr. Bl. 45. sz.

Blanco y Sánchez, Ruf. Lengua castellana. Arte de la lectura (teoría). 2. ed. Madrid. (4-r. VIII, 416 l.) 3 y 3,50 pes.

Bohmann, Manw. Om bruket af konjunktiven hos Gonzalo de Berceo. Ett bidrag till kännedomen om spanska språkets historiska syntax. Akad. afhand. Stockholm, Marcus. (8-r. IV, 112 l.)

Brand, Jos. Studien zur Geschichte von inlautendem qu in Nordfrankreich, im besonderen zur Lautgeschichte von nfr. suivre und eau. Münster, 1897. (8-r. 63 l.) Diss.

Campo, Dr. G. del. Il perfetto Italiano. Der perfekte Italiener. Eine Anleitung ohne Lehrer Italienisch richtig lesen, schreiben und sprechen zu lernen. Mit beigefügter vollständiger Aussprache-Bezeichnung. (O. Cray's Sammlung von Sprachführern. 5.) Schweidnitz, 1897. C. Lerch. (16-r. 182 l.) 80 pf.

Chevaldin, L. E. La grammaire appliquée ou série synoptique de thèmes grecs et latins sur un chapitre de Montesquieu. Paris, Klincksieck. (8-r.) 2 f. 50 c.

Dan, George. Theoretisch-praktisches Lehrbuch der rumänischen Sprache f. öffentl., Privat- u. Selbstunterricht. Wien, 1897. M. Perles. (8-r. IV, 240 l.) 4 Mk. — Ism. Gartner T. D. Lt. Ztg. 44. sz.

Darmesteter, Arsène. Cours de grammaire historique de la langue française. IV. part.: Syntaxe, publ. par les soins de Léop. Sudre. Paris, 1897. Delagrave. (8-r. IX, 238 l.)

Degen, W. Das Patois von Crémone. (Kt. Bern.) Basel, 1897. (8-r. 35 l.) Thèse.

Domot, P. Recherches sur l'étymologie des noms de lieux de l'ancienne forêt d'Orléans, 1897. Herluison. (8-r. 97 l.)

Dresch, J. Nouveau dictionnaire classique français-allemand. Paris, 1897. Delalain. (8-r. XII, 792 l.) 3 f. 75 c.

Dumbrava, V. Ortografia română in actuala sa stare de desvoltare. Beiuş, 1897. (8-r. 58 l.) 40 kr.

Erdmannsdörfer, Dr. E. Reimwörterbuch der Trobadors. Mit e. Einleitung über altprovenzal. Doppelformen. (Romanische Studien. 2.) Berlin, 1897. E. Ebering. (8-r. VII, 199 l.) 5 Mk.

Friesland, Carl. Wegweiser durch das dem Studium der französischen Sprache und Literatur dienende bibliographische Material. Ein Hilfsbuch für Neuphilologen. Göttingen, 1897. Horstmann. (8-r. VII, 37 l.) Ism. Lit. Centr. Bl. 20. sz. — Heuckenamp J. D. L. Ztg. 24. sz. — Schulze, Alfr. Arch. f. Neu. Spr. 99. köt. 212—214. l.

Gassner, Dr. Armin. Das altspanische Verbum. Halle, 1897. M.

Niemeyer. (8-r. VIII, 208 l.) 5 Mk. — *Ism. Fr. P. Lit. Centr. Bl.* 34. sz.
— Keller, A. *D. Lit. Ztg.* 16. sz.

Ghignone, A. Sulla origine della lingua italiana. Torino, 1897.
C. Clausen. (52 l.) — *Ism. V(almaggi.) Bollett. di filol. Class. III,* 9.
216—217. l.)

Glöde, Dr. O. Die französische interpunktionslehre. Die wichtigsten regeln über die französ. satz- oder lesezeichen und die redestriche, dargestellt und durch beispiele erläutert. (Aus «Die neueren Sprachen».) Marburg, 1897. N. G. Elwert. (8-r. XII, 47 l.) 80 pf.

Godefroy, Fréd. Dictionnaire de l'ancienne langue française et de tous ses dialects du IXe au XVe siècle, composée d'après le dépouillement de tous les plus importants documents manuscrits ou imprimés qui se trouvent dans les grands bibliothèques de la France et de l'Europe et dans les principales archives départementales, municipales, hospitalières ou privées. Fasc. 86. 87. (Doblement-Estendre.) Paris, 1897. Bouillon. (4-r. 401—560 l.)

Gómez, Arca (L.) El vocabulario castellano: estudio metódico y progresivo de las palabras de lenguaje usual. Barcelona, A. J. Bastinos. (8-r. 144 l.)

Gorra, Egidio. Lingua e letteratura spagnuola dalle origini. Milano, 1897. U. Hoepli. (8-r. XVII, 430 l.) 6 lira.

Gruner, Fr. Anmerkungen für die französische Composition zur 1. Abth. der deutschen Musterstücke. 8. Aufl. Stuttgart, 1897. J. B. Metzler. (8-r. 121 l.) 1 Mk.

Hatzfeld, A., Darmesteter, A., Thomas, A. Dictionnaire général de la langue française du commencement du XVIe siècle jusqu'à nos jours. Fasc. XX. Paris, 1897. Delagrave. (8-r. 1505—1584. l.) 1 f.

Hauer, R. Conjugateur portatif. 13. Aufl. Lithog. (Auf Mappe.) Mit Text auf der Rückseite. Berlin, 1897. F. A. Herbig. (8-r. 8 l.) 40 pf.

Hecker, O. Die italienische Umgangssprache in systematischer Anordnung und mit Aussprachehilfen dargestellt. Braunschweig, 1897. Westermann. (8-r. XII, 312 l.) 4 Mk. — *Ism. Schneegans, H. D. Lt. Ztg.* 49. sz.

Helmer, Gilbert. Zur Syntax Hugo's von Montfort. Das Verbum. Pilseni gym. ért. 1897. (8-r. 36 l.)

Histoire de la langue et de la littérature française des origines à 1900, ornée de planches hors texte en noir et en couleur, publiée sous la direction de L. Petit de Julleville. Paris, 1897. Colin. — *Ism. II. Moyen âge (des origines à 1500.) II. part. fasc. 3—13.* (8-r. 1—560 l.) — *Ism. III. XVIIe siècle. fasc. 14—17.* (8-r. 1—320 l.) — A II. köt. *ism. Lit. Centr. Bl.* 36. sz.

Hosch, Dr. Siegf. Französische Flickwörter. Ein Beitrag zur französischen Lexikographie. III. Th. (Progr.) Berlin, 1897. R. Gaertner. (4-r. 33 l.) 1 Mk.

Hüllweck, A. Adverbiale Bestimmungen zwischen Subject und Prädicat im Französischen. Zerst-i gymn. értes. 1897. (4-r. 17 l.)

Isaza, Emil. Diccionario de la conjugacion castellana. Paris, 1897. (8-r. XV, 349 l.)

Kirsch, W. Zur Geschichte des consonantischen Stammlautes im Präsens und den davon abgeleiteten Zeiten im Altfranzösischen. Heidelberg, 1897. (8-r. 87 l.) Diss.

Knigge. Über die Auswahl einer französischen Grammatik für das Gymnasium. Jever-i gymn. progr. 1897. (8-r. 49 l.)

Koch Wilh. Beiträge zur Textkritik der «Auzels Cassadors» von Daude de Pradas. Münster, 1897. Diss.

Koschwitz, Ed. Anleitung zum Studium der französischen Philologie für Studierende, Lehrer und Lehrerinnen. Marburg, 1897. Elwert. (8-r. VIII, 148 l.) 2 Mk 50 pf. — Ism. Lit. Centr. Bl. 30. sz.

Kraft, Phil. Vocalangleichung im französischen Verbalstamm in der Zeit von 1500—1800. (Nach den Zeugnissen von Grammatikern.) Hamburg, 1897. realisk. ért. (4-r. 30 l.)

Kurth, G. La frontière linguistique en Belgique et dans le nord de la France. I. Bruxelles, 1897. Soc. belge de libr. (12-r. 588 l.) 5 fr.

Lagez, Dr. G. de. Il perfecto Español. Der perfekte Spanier. Eine Anleitung ohne Lehrer richtig lesen, schreiben und sprechen zu lernen. Mit beigefügter vollständiger Aussprache-Bezeichnung. 3. verb. Auflage. (O. Cray's Sammlung von Sprachführern. 6.) Schweidnitz, 1897. C. Lerch. (16-r. 178 l.) 80 pf.

Lanchetas, R. Morfologia del verbo castellano, ó explicación del verbo castellano actual, según los principios y el método de la gramática comparada é histórica. Madrid, Bailly-Baillière. (4-r. XXVIII, 212 l.)

Langenscheidt, G. Konjugations-Muster f. alle Verben der französischen Sprache, regelmässige wie unregelmässige. Mit Angabe der Aussprache jeder aufgeführten Zeitform und Person. 4. Aufl. Berlin, 1897. Langenscheidt. (8-r. 54 l.) 1 Mk.

Lesuisse, P. Conjugations-Tabelle der schwierigsten Verben der französ. Sprache. Berlin, 1897. Zolki. 80 pf.

Livet, Ch. L. Lexique de la langue de Molière. III. Tom. M—Z. Paris, 1897. Impr. nat. (8-r. IV, 824 l.)

Loewe, Dr. Heinr. Unterrichtsbriefe zur schnellen und leichten Erlernung fremder Sprachen nach neuer natürlicher Methode. Spanisch. Unter Mitwirkung v. Ed. H. Echenagucia, herausg. v. Dr. Adf. Krestner. 2. vielfach verb. Aufl. In 10 Lfrgen. Berlin, 1897. C. Regenerhardt. à 50 pf.

Marial, W. L'étage prélatin de la langue française, filiation directe du sanscrit dans le français populaire. Oran, 1897. imp. Quilès. (8-r. 68 l.)

Mariette, A. French and english idioms and proverbs. With critical and historical notes. Vol. III. London, 1897. Hachette. (8-r. 230 l.) 3 sh. 6 p.

Matzke, John E. A primer of french pronunciation. Newyork, 1897. H. Holt. (12-r. VI, 73 l.) Ism. ier. Lit. Centr. Bl. 38. sz.

Maxeiner, Th. Beiträge zur Geschichte der französischen Wörter im Mittelhochdeutschen. Marburg, 1897. (8-r. 79 l.) Diss.

Michaelis, H. & Passy, Dr. P. Dictionnaire phonétique de la langue française. Complément nécessaire de tout dictionnaire français. Avec préface de Gaston Paris. (Bibliothek phonetischer Wörterbücher. I.) Hannover, 1897. C. Meyer. (8-r. XVI, 319 l.) 4 Mk.

Möllmann, Joh. Der homonyme Reim im Französischen. Münster, 1897. Diss.

Monaci, Ern. Crestomazia italiana dei primi secoli, con prospetto delle flessioni grammaticali e glossario. II. Citta di Castello. S. Lapi. (8-r. 185—520 l.)

Morville, Dr. Eug. Le parfait Français. I. Der perfekte Franzose. 1. Theil. Eine Anleitung ohne Lehrer richtig lesen, schreiben u. sprechen zu lernen. Mit vollständig beigefügter Aussprache. (O. Cray's Sammlung von Sprachführern. 3.) Schweidnitz, 1897. C. Lerch. (16-r. 188 l.) 80 pf.

Mussafia, Adf. Zur Kritik und Interpretation romanischer Texte. 2. u. 3. Beitrag. (Aus «Sitzungsber. d. k. Akad. d. Wiss.» Wien, 1897. Gerold. (8-r. 72, 48 l.) 2 Mk 90 pf.

Neufeld's Sprachführer f. Haus, Reise. Italienisch. Enthalt. e. kurzgefasste Grammatik, sowie e. reiche Sammlung von nützl. Gesprächen, nebst eingeordneten systemat. Vokabular. 4. verm. u. verb. Aufl., besorgt von Dr. H. Roskoschny. Berlin, Neufeld u. Henius. (16-r. XXXIX, 240 l.) 1 Mk.

Passy, Dr. Paul. Abrégé de prononciation française (phonétique et orthoépie) avec un glossaire des mots contenus dans le Français parlé. Leipzig, 1897. O. R. Reisland. (8-r. 51 l.) 1 Mk.

Page, Fred. M. Los payadores Gauchos. The descendants of the Juglares of old Spain in La Plata a contribution to the folk-lore and language of the Argentine Gaucho. Heidelberg, 1897. (8-r. 88 l.)

Philippide, Alex. Gramatica elementara a limbii romine. Jassy, Kuppermann. (8-r. 284 l.)

Plan, Mme Ph. Choid de gallicismes et expressions figurées du français parlé. Paris, 1897. Fischbacher. (8-r. II, 244 l.)

Plattner, Ph. Zur Lehre vom Artikel im Französischen. Progr. Berlin, 1897. R. Gaertner. (4-r. 31 l.) 1 Mk.

Plattner, Ph. Lehrgang der französischen Sprache. I. Th. 10. unveränd. Aufl. Karlsruhe, 1897. J. Bielefeld. (8-r. VIII, 304 l.) 2 Mk 40 pf.

Porebowicz, Ed. Revision de la loi des voyelles finales en Espagnol. Paris, 1897. Bouillon. 1 f. 50 c.

Röttgers, Benno. Die altfranzösischen Lautgesetze in Tabellen. Zur Ergänzung der altfranzös. Grammatik. Leipzig, 1897. Renger. (8-r. 31 l.) 1 Mk 20 pf. — *Ism. Cohn G.* Arch. f. St. d. neu. Spr. 99. köt. 210--212. 1.

Rübner, Rud. Syntaktische Studien zu Bonaventure des Périers. Ein Beitrag zur historischen Grammatik der französischen Sprache. Leipzig, 1897. (8-r. 58 l.) Diss.

Schayer, Dr. Siegb. Zur Lehre vom Gebrauch des unbestimmten Artikels und des Teilungsartikels im Altfranzösischen und im Neufanzösischen. (Berliner Beiträge z. germ. u. roman. Philologie. 7.) Berlin, 1897. E. Ebering. (8-r. VIII, 152 l.) 4 Mk.

Schwan, Dr. Ed. Grammatik des Altfranzösischen. 3. Aufl. neu bearb. von Dr. Dietr. Behrens. II. Theil. Die Formenlehre. Leipzig, 1897. O. R. Reisland. (8-r. VIII. 121—271. l.) 3 Mk.

Shepard, W. P. A contribution to the history of the unaccented vowels in Old French. Heidelberg, 1897. (8-r. 104 l.)

Sola y Uriel. Compendio de gramática castellana, según los preceptos de la Real Academia Española. Madrid. (8-r. 152 l.) 1 y 1,25 pes.

Steffler, Gust. Die wichtigsten Regeln der französischen Grammatik. Emden-i réalisk. 1897. értes. (8-r. 54 l.)

Stier, Georg. Französische Syntax. Mit Berücksichtigung der älteren Sprachen. Wolfenbüttel, 1897. Zwissler. (8-r.) 16 Mk.

Subak, Jul. Die Conjugation im Neapolitanischen. Bécsi I. ker. reálisk. ért. 1897. (8-r. 22 l.)

Tiktin, H. Rumänisch-Deutsches Wörterbuch. II. Lfr. Bukarest. (8-r.) 1 Mk 60 pf.

Vocabolario (Nuovo) della lingua italiana. Disp. 48. Firenze, 1897. M. Cellini. (8-r. 505—536 l.)

Weigand, Dr. Gust. Körösch- u. Marosch-Dialekte. (Aus: 4. Jahresbericht d. Instituts f. rumän. Sprache zu Leipzig.) Leipzig, 1897. A. Barth. (8-r. V, 87 l.) 2 Mk.

Wohlfahrt, Th. Über die offene oder geschlossene Aussprache der Vocale E und O im Italienischen. München, 1897. gymn. progr. (8-r. 35 l.)

Ximénez de Embum y Val. (T.) Lengua española en el siglo de oro de su literatura, cambios notables que ha sufrido, diferencias principales que la distinguen de como ahora comunmente se usa. Zaragoza, Ramon y Miedes. (8-r. 304 l.)

Latin és görög nyelv.

Azelius, Joan. Ericus. De assimilatione syntactica apud Sophoclem Commentatio academica. Upsaliæ, 1897. (8-r. IV, 99 l.)

Begemann, Dr. Heinr. Bemerkungen zu altsprachlichen Lehrbüchern. Progr. Berlin, 1897. F. Dümmler. (4-r. 24 l.) 1 Mk.

Berdolt, W. Der Folgesatz bei Plato mit historisch-gramm. Einleitung: der Consecutivsatz in der älteren griech. Literatur. Erlangen, 1897. (8-r. 104 l.)

Bergmüller, Ludw. Ueber die Latinität der Briefe des L. Munatius Planeus an Cicero. Erlangen u. Leipzig, 1897. A. Deichert. (8-r. VIII, X, és 102 l.) 2 Mk 25 pf. — Ism. Stangl Th. D. Lt. Ztg. 25. sz. Arch. lat. Lexikogr. X. 298. l.

Bos, A. Livre de lecture latine, faisant suite au Petit Traité de prononciation latine. Paris, 1897. Maisonneuve. (8-r. XVI, 576 l.)

Brock, Arth. Quæstionum grammaticarum capita duo. Jurievi. 1897. (Leipzig, K. F. Koehler.) (8-r. 184 l.) 3 Mk. — Ism. Arch. f. lat. Lex. X. 455. l.

Byhan, W. Arth. Die Entwicklung von e vor Nasalen in den lateinischen Elementen des Rumänischen. Leipzig, 1897. (8-r. 70 l.) Diss.

Carruthers, G. T. The ancient use of the greek accents in reading and chanting, with some newly restored greek melodies. London, 1897. (8-r. 76 l.)

Ceppei, Marcellus. Syntaxis Terentiana. Pars I. (De casuum usu.) Labrone, 1897. J. Meucci. (8-r. 97 l.)

Chabert, S. De latinitate Marcelli in libro de medicamentis. Paris, 1897. Lecène, Oudin & Cie. (8-r. 140 p.) Thèse.

Chabert, S. L'Atticisme de Lucien. Paris, 1897. Lecène, Oudin & Cie. (8-r. 239 l.) Thèse.

Chaux, Gust. de la. Der Gebrauch der Verba und ihrer Ableitungen bei Nepos. Gumbinnen-i isk. ért. 1897. (4-r. 17 l.)

Chevin. Dictionnaire latin-français des noms propres de lieux ayant une certaine notoriété, principalement au point de vue ecclésiastique et monastique. Bar-le-Duc, 1897. (VI, 358 l.)

Cinquini, A. Il dialetto omerico. Livorno, 1897. R. Giusti. (32-r. 80 l.) 50 cent.

Conway, R. S. The italic dialects. Edited, with a grammar and glossary. 2 vol. Cambridge, 1897. University Press. (8-r. XXVI, 456, 530 l.) 30 sh.

Dittmar, Arm. Studien zur lateinischen Moduslehre. Leipzig, 1897. Teubner. (8-r. XI, 346 l.) 8 Mk. Ism. W—e. Lit. Centr. Bl. 45 sz.

Drakoules, E. Neohellenic language and literature. Three lectures delivered at Oxford in June 1897. Oxford, Blackwell. (8-r. VIII, 70 l.) 1 sh. 6 d.

Edelbluth, Th. De coniunctionum usu Lucretiano quaestiones selectae. Münster i/W., 1897. (8-r. 79 l.) — Ism. L(ejay). Rev. crit. 29. sz.

Forman, Dr. Lud. Index Andocideus, Lycurgeus, Dinarcheus. Oxford, 1897. Clarendon Press. (8-r. VII, 91 l.) 7 Mk 50 pf.

Franchina, S. Una nota di sintassi latina. Sul primo tipo di periodo ipotetico. Palermo, 1897. 50 cent.

Froelich, G. Quatenus in nominibus hominum Doricorum propriis historici Graeci formis dialecticis usi vel Atticam dialectum secuti sint. Pars II. Insterburgi gymn. progr. 1897. (4-r. 16 l.)

Fumagalli, C. Corrigenda. Nuovo metodo di esercizi per rinfrancare e ripetere le cognizioni di grammatica latina e controllare il profitto degli allievi. Milano, 1897. Albrighi. (80 l.)

Geijer, P. A. Historisk öfverblick af latinets qui och qualis, fort-satta som relativpronomen i de romanska språken. Upsala, 1897. Almqvist & Wiksell. (8-r. 31 l.)

Gerber, A. & Greef, A. Lexicon Taciteum. XIII. fasc. Edidit A. Greef. Lipsiae, 1897. Teubner. (8-r. 1377—1488 l.) 3 Mk 60 pf.

Gloeckner, Dr. Ferd. Homerische Partikeln mit neuen Bedeutungen. Beiträge zur Lexikographie und zur Interpretation der homer. Gedichte. 1. Hft. : KE. Leipzig, 1897. B. G. Teubner. (8-r. III, 58 l.) 1 Mk 60 pf. Ism. Lit. Centr. Bl. 35. sz.

Haberlandt, O. De figuræ quæ vocatur etymologicæ usu Sophocleo. Freienwald-i gymn. ért. 1897. (4-r. 33 l.)

Henry, V. Études de syntaxe comparée. II. La relation locative dans les langues italiennes. Paris, 1897. Maisonneuve. (8-r. 33 l.)

Hinsdale, E. Über die Wiedergabe des lateinischen Futurums bei den althochdeutschen Übersetzern des VIII—X. Jahrhunderts. Göttingen, 1897. (8-r. 40 l.)

Jannaris, A. N. An historical greek grammar, chiefly of the attic dialect as written and spoken from classical antiquity down to the present time, founded upon the ancient texts, inscriptions, papyri and present popular greek. London, 1897. Macmillan. (8-r.) 25 sh.

Jaspar, W. Overzicht van het homerische Dialect. Kerkrade, 1897. N. Alberts. (8-r. 75 l.)

Joost, Arth. Der griech. Vocabelschatz, festgestellt n. d. Sprachgebrauch d. Schulschriftstellerei und vertheilt auf d. Mittel- u. Oberstufe. I. Lötzen, progr. 1897. (15 l.)

Jungius, Dr. C. L. De vocabulis antiquæ comœdiæ atticæ quæ apud solos comicos aut omnino inveniuntur aut peculiari notione præ-

dita securrunt. Amsterdam, 1897. J. Müller. (8-r. XXIV, 358 és 6 l.) 10 Mark.

Krohn, Friedr. Quæstiones Vitruvianæ. Particula I. De M. Ceti Faventini epitoma. Berlin, Mayer & Müller. (8-r. 43 l.) Diss. 1 Mk 20 pf.

Lessing, Car. Historiæ Augustæ lexicon. Fasc. I. Berlin, 1897. Progr. (4-r. 24 l.) — Ism. Arch. f. lat. Lexikogr. X. köt. 452. l.

Lindsay, W. M. Die lateinische Sprache. Ihre Laute, Stämme u. Flexionen in sprachgeschichtl. Darstellung. Übers. v. Hans Nohl. Leipzig, 1897. S. Hirzel. (8-r. XVI, 747 l.) 14 Mk.

Meyer, G. Griechische Grammatik. 3. Aufl. (Bibliothek indogerm. Grammatiken. III. Bd.) Leipzig, 1897. Breitkopf & Härtel. (8-r. VIII, 715 l.) 13 Mk. — Ism. Kretschmer. Berl. Philol. Woch. 22. sz. — Bartholomæ. Wochenschr. f. klass. Phil. 23. sz.

Müller, Walter. Scientific names of latin and greek derivation. (Proceeding of the California Academy of Sciences. Vol. I. Nr. 3.) San Francisco, 1897. (8-r. 113—143 l.)

Müller, Dr. Friedr. Beiträge zur etymologischen Erklärung der griechischen Sprache. Wien, 1897. C. Gerold. (8-r. 40 l.)

Neue, Friedr. Formenlehre der lateinischen Sprache. III. Bd.: Das Verbum. 3. sehr verm. Aufl. v. C. Wagener. 10. u. 11. Lfr. Berlin, S. Calvary. 1897. (8-r. II, 577—664 l.) 2 Mk. 40 pf.

Niedermann, Max. ĕ und ĭ im Lateinischen. Ein Beitrag zur Geschichte des lateinischen Vocalismus. Basel. (8-r. VIII, 126 l.) Diss.

Olschewsky, S. La langue et la métrique d'Herondas. Leipzig, 1897. Kittler. (8-r.)

Paues, Axel V. De digamma Hesiodico quæstiones. Commentatio academica. Holmiae, 1897. (8-r. IV, 49 l.)

Pavanello, A. F. I verbi latini di forma particolare nel perfetto e nel supino, con indice alfabetico di dette forme. Milano, 1897. U. Hoepli. (8-r. VI, 215 l.) 1 Mk 50 pf. — Ism. V(almaggi). Boll. di filol. class. III. 234 l. — Thomas E. Rev. crit. 20. sz.

Pernot, H. Grammaire grecque moderne. Avec une introduction et des index. Paris, 1897. Garnier frères. (8-r. XXXI, 262 l.) — Ism. K(rumbacher) K. Byzant. Zeitschr. VI. 616 l.

Pescatori, G. Tavole per lo studio e per la ripetizione della grammatica greca (morfologia). Livorno, 1896. R. Giusti. (8-r. VI, 223 l.) — Ism. V(almaggi). Bollett. di filol. class. III, 9. 200 l.

Petraris, K. Taschenwörterbuch der neugriechischen und deutschen Sprache. Leipzig, 1897. O. Holtze. (16-r.) 7 Mk 60 pf. I. Th. Neugriechisch-deutsch (IV, 430 l.) II. Th. Deutsch-neugriechisch (II. 553 l.) — Ism. Thumb A. D. L. Ztg. 34. sz.

Planta, Rob. v. Grammatik der oskisch-umbrischen Dialekte. II. Bd. Formenlehre, Syntax, Samml. der Inschriften u. Glossen, Anhang, Glossar. Strassburg, 1897. K. J. Trübner. (8-r. XV, 772 l.) 20 Mk. — Ism. Bgm. Lit. Centr. Bl. 9. sz. — Pauli C. Deutsch. Lit. Ztg. 20. sz.

Reissinger, Karl. Ueber Bedeutung und Verwendung der Präpositionen ob und propter im älteren Latein. Eine lexikalisch-semasiologische Untersuchung. Landau, 1897. (8-r. 81 l.) Diss.

Reitzenstein, Rich. Geschichte der griechischen Etymologika. Ein Beitrag zur Geschichte der Philologie in Alexandria und Byzanz. Leipzig,

1897. B. G. Teubner. (8-r. IX, 408 l.) 18 Mk. — Ism. H. A. Lit. Centr. Bl. 38. sz. — Cohn D. L. Ztg. 36. sz.

Schmid, Wilh. Der Atticismus in seinen Hauptvertretern von Dionysius von Halikarnass bis auf den zweiten Philostratus dargestellt. Register. Stuttgart, 1897. Kohlhammer. (8-r.) 6 Mk.

Stedman, T. L. Modern greek mastery: a short road to ancient greek. Newyork & London, 1897. 6 sh. 6 d.

Teichmüller, F. Grundbegriff und Gebrauch von auctor und auctoritas. I. Theil: Auctor. Wittstock, 1897. (Progr.) (4-r. 28 l.) — Ism. Seuffert L. Archiv f. Lat. Lexik. X. 453. l.

Tepe, A. Mémoire sur l'accentuation du latin, présenté à l'Institut de France et publié dans le Néochorisme. Châtillon-sur-Chalaronne. (8-r. 63 l.) 2 f.

Thomsen, Chr. Glossarium til niende Sang of Odysseen, saerlig for IV. Klasse. Kjöbenhavn, 1897. Gyldendal. (8-r. 50 l.)

Tossani, A. Regole e frasi latine. Firenze, 1897. B. Seeber. (8-r. IX, 101 l.) 1 lir. 50 cent.

Vandaele, H. L'optatif grec. Essai de syntaxe historique. Thèse. Paris, 1897. Bouillon. (8-r. XXV, 260 l.) 6 f.

Wahlin, Lars. De usu modorum Theocriteo. (Aus: «Göteborgs högskolas årsskrift») Gothenburg, 1897. (8-r. IV, 44 l.) 1 Mk 10 pf.

Weissenfels, Dr. O. Syntaxe latine suivie d'un résumé de la versification latine. 2. éd. Berlin, 1897. Weidmann. (8-r. VI, 214 l.) 3 Mk 50 pf.

Weisweiler, Jos. Die Consecutio temporum. Ein Kapitel d. latein. Schulgrammatik. Tremessen, 1897. (12 l.) gymn. progr.

Wiedel. Satzreihen zu übersichtlichen Wiederholungen aus dem Gebiete der lateinischen Syntax. Köln-i gymn. ért. 1897. (8-r. 48 l.)

Witkowski, Stanisł. Prodrömus grammaticæ papyrorum græcarum ætatis Lagidarum. Krakau, 1897. (8-r. 65 l.) 3 Mk.

Ziegel, H. De is et hic pronomibus quatenus confusa sint apud antiquos. Marburg, 1897. (8-r. 67 l.) Diss.

Zimmermann, E. R. Die Geschichte des lateinischen Suffixes -arius in den romanischen Sprachen. Leipzig, 1897. G. Fock. (8-r. VI, 95 l.) 6 Mk.

Más indogermán nyelvek. Indogermán nyelvhasonlítás.

Asadi's neupersisches Wörterbuch Lughat-i Furs nach der einzigen vaticanischen Handschrift herausg. v. Paul Horn. (Abhandl. d. kön. Ges. d. Wiss. zu Göttingen. Phil.-hist. Kl. N. F. Bd. I. Nr. 8.) Berlin, 1897. Weidmann. (4-r. 37, 133 l.) 18 Mk.

Brugmann, Karl u. Delbrück, Berth. Grundriss der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen. Kurzgefasste Darstellung der Geschichte des Altindischen, Altiranischen (Avestischen u. Altperischen), Altarmenischen, Altgriechischen, Albanesischen, Lateinischen, Oskisch-Umbrischen, Altirischen, Gothischen, Althochdeutschen, Litauischen u. Altkirchenslavischen. I. Bd.: Einleitung u. Lautlehre. 1. Hälfte. Strassburg, 1897. K. J. Trübner. (8-r. XLVII, 622 l.) 16 Mk. — IV. Bd. Delbrück, B. Vergleichende Syntax der indogermanischen Sprachen

II. Th. Strassburg, 1897. Trübner. (8-r. XVII, 560 l.) 15 Mk. — Ism. Str. W. Lit. Centr. Bl. 46. sz.

Brugmann, K. Elements of comparative grammar of indo-germanic languages. Translated by J. Wright, R. S. Conway & W. H. G. Rouse. Vol. V. London, 1897. Nutt. (8-r. 260 l.) 8 sh. 6 d.

Grundriss der indo-arischen Philologie und Altertumskunde (Encyclopedia of Indo-Aryan research.) Herausg. v. Geo. Bühler. Strassburg, K. J. Trübner. 1897. (8-r.) — I. Bd. 3. Heft. Zachariae, Theod. Die indischen Wörterbücher (Kōśa). (42 l.) 2 Mk 50. — III. Bd. 1. Heft. Macdonell, A. A. Vedic mythology. (176 l.) 9 Mk. — III. Bd. 2. Heft. Hillebrandt, Alfr. Ritual-Literatur. Vedische Opfer u. Zauber. (189 l.) 9 Mk 50 pf. — Az utóbbi ism. H—y. Lit. Centr. Bl. 23. sz.

Hertel, Joh. Ueber Text und Verfasser der Hitopadesā. Leipzig, 1897. (8-r. 40 l.)

Hogan, Edmund. The Irish phrase book. Illustrating the various meanings and uses of verbs and prepositions combined. London, 1897. Simpkin. (8-r. 146 l.) 1 sh. 6 d.

Holder, Alfr. Alt-celtischer Sprachschatz. 9. Lfr. Leipzig, 1897. B. G. Teubner. (8-r. 1—256 hasáb.) 8 Mk.

Hübschmann, H. Armenische Grammatik. I. Theil. Armenische Etymologie, II. Abth. Die syrischen und griechischen Lehnwörter im altarmenischen und die echtarmenischen Wörter. (Indogerman. Grammatiken. Bd. VI.) Leipzig, 1897. Breitkopf u. Härtel. (8-r. XXII, 281—575 l.) — Ism. Bthl. Lit. Centr. Bl. 39. sz.

Hüsing, Geo. Die iranischen Eigennamen in den Achämenideninschriften. Königsberg, 1897. (8-r. 46 l.)

Jacobi, Herm. Compositum und Nebensatz. Studien über die indogerman. Sprachentwicklung. Bonn, 1897. F. Cohen. (8-r. X, 127 l.) 3 Mark.

Johannsson, K. F. Bidrag till Rigvedas tolkning. Upsala, 1897. Almqvist & Wiksell. (8-r. 38 l.)

Limbrandi, Vinc. Grammatica albanese, con le poesie rare di Variboba. Milano, 1897. U. Hoepli. (16-r. XV, 198 l.) — Ism. W. G. Lit. Centr. Bl. 46. sz.

Ludwig, A. Ueber die absoluten Verbalformen des Sanskrit und des Prädicatsausdruck im Allgemeinen. Prag, 1897. F. Rivač. (8-r. 92 l.)

Das Mānava-Grhya-Sūtra nebst Commentar in kurzer Fassung herausgegeben von Dr. Friedrich Knauer. St. Pétersburg, 1897. Akad. (4-r. 8. LIV, 191 l.) 5 Mk.

Meillet, A. De indo-europea radice. *men. «Mente agitare». Paris, 1897. F. Bouillon. (8-r. 61 l.) 2 Mk 40 pf.

Meringer, Dr. Rud. Indogermanische Sprachwissenschaft. (Sammlung Götschen. 59.) Leipzig, 1897. G. J. Göschen. (12-r. 136 l.) 80 pf. — Ism. Streiberg. Lit. Centr. Bl. 25. sz. — Petz Gedeon. Philol. Közl. 859. l.

Pedersen, H. Aspirationen i Irisk. En sproghistorisk undersøgelse. I. del. Med et tillæg. Thesen til den indoeuropæisk sproghistorie. Leipzig, 1897. Spürgatis. (8-r. IV, 200 l.) — Ism. Zupitza E. D. L. Ztg. 29. szám.

Pizzi, Italo. Grammatica elementare dell' antico iranico (zendo e

persiano antico). con antologia e vocabolario. Torino, 1897. C. Clausen. (8-r. VII, 86 l.) 2 lira 50 c.

Sowa, Rudolf v. Die Mundart der catalonischen Zigeuner. Brünn, 1897. (8-r.)

Temple, G. A glossary of Indian Terms relating to religion, customs, government, land; and other terms and words in common use. London, 1897. Luzac. (8-r. 332 l.) 7 sh. 6 d. — *Ism. Jolly J. D. Lt. Ztg.* 47. sz.

Trombelli, Dr. Alfredo. Indogermanische und semitische Forschungen. Vorläufige Mittheilungen. Bologna, 1897. Fratelli Treves. (8-r. VII, 78 l.) 3 Mk 20 pf.

Weber, Albr. Vedische Beiträge. Berlin, 1897. G. Reimer. (8-r. 13 l.) 50 pf. Különnyomat a berlini Akad. Sitzungsber.-jébéól.

Zubatij, Jos. Ueber gewisse Genitivendungen des Lettischen, Slavischen u. Altindischen. Prag, 1897. F. Rívnač. (8-r. 27 l.) 20 pf.

Sémi nyelvek.

Actes du Xe congrès international des Orientalistes, Session de Genève. 1894. 3. 4. partie. Leiden, E. J. Brill. — 3. Section. 2. Langues sémitiques. Sect. III. Langues musulmanes. 1896. (VI, 133 u. 130 l.) 8 Mk. — 4. Section. IV. Egypte et langues africaines. Section V. Extrême-Orient. Sect. VI. Grèce et Orient. Sect. VII. Géographie et ethnographie orientales. (VI. 192, 184, 33 és 81 l.) 16 Mk.

Aegyptiaca. Festschrift f. Georg Ebers zum 1. III. 1897. Leipzig, W. Engelmann. (8-r. VII, 152 l.) 20 Mk.

Bauer, Leonh. Lehrbuch zur praktischen Erlernung der arabischen Sprache (Schrift- u. Vulgär-arabisch). Jerusalem u. Leipzig, H. G. Wallmann Komm. (8-r. XII, 288 l.) Hozzá Kules. (IV, 50 l.) 6 Mk 80 pf.

Bibliothek, assyriologische. Herausg. v. Friedr. Delitzsch u. Paul Haupt. — XIII. Bd. 2. Heft *Craig, James.* Assyrian and Babylonian religious texts being prayers, oracles, hymns, etc. Copied from the original tablets preserved in the British museum and autographed. Vol. II. With corrections to Vol. I. Leipzig, 1897. J. Hinrichs. (4-r. XI l. és 21 lev.) 7 Mk.

Brünnow, Dr. Rud. E. A classified list of all simple and compound cuneiform ideographs occurring in the texts hitherto published, with their Assyro-Babylonian equivalents, phonetic values, etc. Indices. Leiden, 1897. E. J. Brill. (4-r. VIII, 344 l.) 25 Mk.

Dörwald, Dr. Paul. Die Formenbildungsgesetze des Hebräischen. Ein Hilfsbuch f. Lehrer des Hebräischen an Gymnasien. Berlin, 1897. Mayer & Müller. (8-r. VII, 123 l.) 2 Mk 40 pf.

Goldenberg, H. Or Chadasch. 9. Heft. Philologischen Inhalts. Drohobycz, 1897. (Wien. Ch. D. Lippe.) (8-r. 48 l.) 1 Mk. Héber nyelven.

Gregorii Abulfaragii Bar-Hebraei scholia in libros Samuelis, ex IV. codicibus Horrei mysteriorum in Germania asservatis edita ab Aemil. Schlesinger. Breslau, 1897. (8-r. VI, 33 l.) 1 Mk 20 pf. Diss.

Hayyûg. The weak and geminative verbs in Hebrew by Abú Zakaryyá Yahyá ibn Dâvud of Fez, known at H. The Arabic text now published for the first time by Prof. Dr. Morris Jastrow. Leiden, 1897. Brill. (8-r. LXXXV, 271 l.) 10 Mk.

Judæo-Persica nach St. Petersburger Handschriften mitgeteilt von Carl Salzmänn. I. Chudaîdât. Ein jüdisch-buchârisches Gedicht. (Mémoires de l'Acad. d. Sc. Vol. XLII. Nr. 14.) St. Pétersburg, 1897. (4-r. VIII, 56 l.) 4 Mk. — Ism. Nöldeke Th. ZDMG. 548. s köv. ll.

König, Fr. Ed. Historisch-comparative Syntax der hebräischen Sprache. Schlusstheil d. histor.-krit. Lehrgebäudes des Hebräischen. Leipzig, 1897. Hinrichs. (8-r.) 18 Mk.

Künstlinger, Dr. Dav. Die Theorie der Zahlwörter in den semitischen Sprachen. Berlin, 1897. Calvary. (8-r. 32 l.) 1 Mk.

Levi, Isaia. Grammatica ed esercizi pratici della lingua ebraica. Milano, 1897. Hoepli. (8-r. 191 l.)

Lindberg, O. E. Vergleichende Grammatik der semitischen Sprachen. 1. Lautlehre. A. Konsonantismus. (Aus: «Göteborgs högskolas årsskrift»). Gothenburg, 1897. (8-r. XI, 160 l.) 8 Mk 35 pf.

Maspero, G. A travers la vocalisation égyptienne. Paris, Bouillon. (4-r. 37 l.)

Mordtmann, J. H. Beiträge zur minäischen Epigraphik. (Semitische Studien, herausg. v. C. Bezold. 12.) Weimar, 1897. E. Felber. (8-r. XIV, 127 l.) 12 Mk.

Müller, Dr. Friedr. Beiträge zur Textkritik und Erklärung des Kárnâmak i Artayšir i Pâpakân. Wien, 1897. Gerold. (8-r. 25 l.)

Müller, Friedr. Die semitischen Elemente der Pahlawi-Sprache. Wien, 1897. Gerold. (8-r. 12 l.)

Muss-Arnold, W. A concise dictionary of the Assyrian language (Assyrian-English-German). Part 6. Berlin, 1897. Reuther & Reichard. (8-r. 321—384 l.) 5 Mk.

Oestrup, Dr. J. Contes de Damas recueillis et traduits avec une introduction et une esquisse de grammaire. Leyden, 1897. Brill. (8-r. VIII, 163 l.) — Ism. N. E. Lit. Centr. Bl. 31. sz.

Praetorius, Franz. Über den rückweichenden Accent im Hebräischen. Halle, 1897. Waisenhaus. (8-r. V, 69 l.) 4 Mk.

Sachs, H. Die Partikeln der Mischna. Giessen, 1897. Diss. (8-r. 51 l.) 1 Mk 50 pf.

Schwab, M. Vocabulaire de l'angéologie d'après les manuscrits hébreux de la bibliothèque nationale. Paris, 1897. Klincksieck. (4-r.) 12 franc.

Sibawaihi's Buch über die Grammatik. Nach der Ausgabe v. H. Derenbourg und dem Commentar des Sirâfi übersetzt und erklärt und mit Auszügen aus Sirâfi und anderen Commentaren versehen von Dr. G. Jahn. 16. 17. Lfr. Berlin, 1897. Reuther u. Reichard. (8-r. II. Bd. 305—416 u. 177—208 l.) à 4 Mk.

Smith, J. P. A compendious Syriac dictionary. I. London, Frawde. (4-r. 136 l.)

Steinschneider, Mor. Die arabischen Uebersetzungen aus dem Griechischen. Gekrönte Preisschrift der «Académie des Inscriptions». Leipzig, 1897. O. Harraschwitz. (8 r.) 20 Mk.

Strack, Dr. Herm. L. Grammatik des biblischen Aramäisch mit den nach Handschriften berichtigten Texten und ein Wörterbuch. 2. grösstentheils Neubearb. Aufl. Leipzig, 1897. J. C. Hinrichs. (8-r. 38, 47 l.) 1 Mk 80 pf.

Strack, Herm. Hebräisches Vokabularium (in grammatischer und sachlicher Ordnung). 5. Aufl. München, 1897. C.H. Beck. (8-r. 56 l.) 80pf.

Studia Sinaitica Nr. VI. A Palestinian Syriac lectionary containing lessons from the Pentateuch, Job, Proverbs, Prophets, Acts and Epistles edited by Agnes Smith Lewis with critical notes by E. Nestle and a glossary by Marg. Gibson. London, 1897. Clay & Sons. (CXLI, 139 l.)

Studies semitic in memory of Rev. Dr. Alexander Kohut. Ed. by Geo. Alex. Kohut. With portrait and memoir. Berlin, 1897. C. Calvary. (8-r. XXXV. 615 l.) 20 Mk.

Syrisch-nestorianische Grabinschriften aus Semirjetschie. Neue Folge. Herausgegeben u. erklärt von D. Chwolson. St. Petersburg, 1897. Akad. (4-r. 62 l. 4 táblával) 6 Mk.

Winer, G. Grammatik des neutestamentlichen Sprachidioms. 8. Aufl. v. P. W. Schmiedel. II. Th. Syntax. 1. Heft. Göttingen, 1897. Vandenhoeck u. Ruprecht. (8-r. 145—208 l.) 1 Mk. — *Ism. K. K. Lit. Centr. Bl. 44. sz.*

Zimmern, Heinr. Kurze vergleichende Grammatik der semit. Sprachen. Elemente der Laut- und Formenlehre. Berlin, 1897. Reuther und Reichard. (8-r. XII, 194 l.) 5 Mk 50 pf.

Általános nyelvészet.

Bréal, Michel. Essai de Sémantique. Paris, 1897. Hachette. (8-r. III, 319. l.) — *Ism. Lit. Centr. Bl. 44. sz.* — *Zupitza E. D. Lt. Ztg. 46. sz.*

Breymann, Herm. Die phonetische Literatur von 1876—1895. Eine bibliographisch-kritische Uebersicht. Leipzig, 1897. A. Deichert Nachf. (8-r. III, 170 l.) 3 Mk 50 pf. — *Ism. V. W. Lit. Centr. Bl. 20. sz.* — *Viotor W. D. Lit. Ztg. 23. sz.*

Hilbe, Ferd. Kurze Grammatik und Wörterbuch der Zahlensprache. Deutsch-weltsprachl. Th. Innsbruck, 1897. (8-r. VII, 57 l.) 85 pf.

Hilbe, Ferd. Die Zahlensprache. Neue Weltsprache auf Grund des Zahlensystems mit e. selbständ., von allen anderen Sprachen unabhäng. Wortschatze m. Millionen festgeformter, unveränderl. Grundwörter. Innsbruck, 1897. (8-r. XXXI. l.) 75 pf.

Jespersen, Otto. Fonetik en systematisk fremstilling of laeren om sproglyd. H. 1.: fonetikens almindelige del. Kjøbenhavn, 1897. Schubothe. (8-r. 168 l.)

Kiliaan, H. N. Madoereesche Spraakkunst. I. Stuk. Inleiding en Klankleer. Batavia, 1897.

Klinghardt, H. Artikulations- und Hörübungen. Praktisches Hilfsbuch der Phonetik für Studierende u. Lehrer. Cöthen, 1897. Schulze. (8-r. VIII, 256 l.) 5 Mk 50 pf. — *Ism. V. W. Lit. Centr. Bl. 17. sz.* — *Viotor, H. D. Lit. Ztg. 13. sz.*

Lange, Dr. Rud. Einführung in die japanische Schrift. (Lehrbücher d. Seminars f. orient. Sprachen zu Berlin. XV.) Berlin, 1897. W. Speemann. (8-r. XVI, 162 l.) 8 Mk.

Masqueray, E. Observations grammaticales sur la grammaire Touareg et textes de la Tamahaqu des Taitoq. Publiés par R. Basset & Gaudefroy-Demombynes. Fasc. 1. Paris, 1897. Leroux. (8-r. II, 96 l.)

Puchner, J. Gramatica di Nuove-Roman, lingua universal. Linz (8-r.) 1 Mk 70 pf.

Richert, Dr. Paul. Sprache und Schrift. (Ein erkenntnistheoret. Essay). (Progr.) Berlin, 1897. R. Gaertner. (4-r. 28 l.) 1 Mk.

Rousselot, Abbé. Principes de phonétique expérimentale. I. patrie. Paris, 1897. Welter. (8-r.) 15 f.

Rozwadowski, Joh. Quæstiones grammaticæ et etymologicæ. Krakau, 1897. (8-r. 46 l.) 1 Mk 60.

Said, A. Une première année de langue kabyle, dialecte zaouaoua. Alger, 1897. Jourdan. (8-r. VII, 237 l.) 3 f. 50 c.

Sprichwörter und bildliche Ausdrücke der japan. Sprache. Gesam-melt, übersetzt und erklärt von G. Ehmman. I. Th. (A—G). Tokyo, 1897.

Viehe, G. Grammatik des Otjiherero, nebst Wörterbuch. (Lehr-bücher des Seminars f. orient. Sprachen zu Berlin. XVI.) Berlin, 1897. W. Speemann. (8-r. XII, 140 l.) 12 Mk.

Volger, H. Die Einheitlichkeit d. Satzlehre f. alle Schulsprachen Ratzeburg, 1897. (42 l.) gymn. progr.

HELLEBRANT ÁRPÁD.

Pöröly. Általánosan elfogadott nézet, hogy a *pöröly* (a népnyelv-ben *pörö* is, MTsz.) a ném. *prell*(hammer) átvétele. Ez olvasható a Nyr. 7: 243; 9: 553; 24: 354; és Ethnogr. 5: 4. lapján. JACOBI GYULA a német jövevényszókról írt dolgozatomban ismertetésében (Korrespondenzblatt 19: 55) a *pöröly* szóról ezt jegyezte meg: «zu *pöröly*, welches auch bei MELICH in unzulänglicher weise von *prell*(hammer) abgeleitet wird, vgl. s.-s. *píral* grosser hammer.» Ez a megjegyzés teljesen helyes, s nekem csak a következő hozzáadni valóim vannak: A *píral* szó középnémet dialektikus szó; a hazai német nyelvjárások közül megvan az erdélyi és a szepesi szásznoknál. Az erdélyi szászságból előttem a következő adatok ismeretesek: SCHULLER Beiträge 51: *píral*; HALTRICH, Plan 88: *pírl*: dicker schmiedehammer und ein grosser hölzerner schlägel (Sächs.-Regen). A szepesi szászságból a következő adatom van: LUMTZER, Leib. Ma. 100. §: *pêral* grosser ambosshammer. LUMTZER kitünő értekezése arról is ad fölvilágosítást, hogy ez a *píral*, *pírl*, *pêral* az ófn. *berjan*, szep. szász *pê-raen* származéka, a melynek «schlagen, klopfen» a jelentése (§. 221. ann. 6.). A *pêral* tehát annyi, mint a m. *verő*. Még csak azt kell megemlítenem, hogy a m. *pöröly* (bizonyára a *hámor*, *kohó* szavakkal egyetemben) a felsőmagyarországi középnémet nyelvjárások valamelyikéből való; ezt bizonyítja főleg az a körülmény, hogy a bányavárosok nyelvéből a szó nemcsak a magyarba, hanem a tótba is behatolt; v. ö. tót *per-lik*, *perljik*: malleus, hammer zum chlagen (BERNOLÁK, JANCOSVICS). A tót *perlik* és a m. *pöröly* etymologiai összefüggését észrevette DANKOVSKY és LIESCHKA is; a magyar szót mind a kettő tót jövevénynek állítja. A tót alak azonban ép úgy egyenesen a németből került, a mint hogy onnan való a magyar is.

M. J.

Ismertetések és bírálatok.

Magyar nyelvtisztító törekvések.

Bárdos Renig: A magyar nyelvtisztító törekvések története. Esztergom, 1896.
8-r. 224 l.

A szerző ebben a munkájában lehetőleg világos és áttekinthető képét akarja nyújtani a magyar nyelvtisztító törekvéseknek a legrégibb időktől kezdve nagjainkig.

A könyv 15 fejezetből áll. Az első a bevezetés, a második a purizmus történetét adja az idegen nemzeteknél, az utolsó az idegen szavak írásáról szól; a többi fejezet a magyar nyelvtisztító törekvésekkel foglalkozik.

A bevezetésben a szerző általánosan ismert dolgokat mond el; különösen az idegen szavak átvételéről és a nyelvhez való alkalmazkodásukról szól. A jövevényszókat három csoportra osztja, ú. m. : 1. kölcsönzött szavak (*korrektor, derivál*), 2. meghonosodott szavak (*barát, ablak*) és 3. a modern műveltség szavai. A purizmus csirái ugyan már az ókorban is mutatkoznak, de teljes erejében csak az újabb nemzeteknél jelentkezik, nevezetesen a francziáknál, az angoloknál, de különösen a németeknél. A XVII. században Németországban egész társulatok keletkeztek, a melyeknek tagjai a nyelvet jó fordításokkal akarták javítani. Ezek ismertetése után a szerző áttér tulajdonképeni tárgyára, a magyar purizmus történetének tárgyalására.

Könyvének főfogyatkozása az, hogy pusztán csak ismerteti a nyelvészek purista törekvéseit. Ennek az eljárásnak megvan ugyan az a jó oldala, hogy az olvasó világos képet nyer egyesek nyelvtisztító törekvéseiről, de hogy mennyiben jártak puristáink helyes úton és mennyiben nem, azt már nem fejtegeti a szerző. A munka részletekben gazdag; az adatok szorgalmas gyűjtésről tanúskodnak, de nincs közöttük összekötő kapocs; az olvasó általános áttekintést nem kap. A szerző nem ad számot arról, hogy az irodalmi és a tudományos nyelv mit nyert, és mennyiben fejlődött a puristák buzgólkodása következtében. Nem ártott volna

megemlíteni azt is, hogy miféle okok következtében adták magukat, különösen újabb nyelvészeink, a purizmusra, hogy honnan merítették elveiket. Az irodalmi nyelvet mellőzi, csak a tudományos nyelvre vet ügyet.

Minthogy BÁRDOS csupán egy jelenségnek a történetét adja, munkájában olyan nyelvészek neveivel is találkozunk, a kik inkább csak hírből ismeretesek, mint műveik után, de mivel ők is puristák voltak, részletesen foglalkozik velük.

A tárgyalás időrendi; kezdi a kódexekkel és legrégebb nyelvészeinkkel; röviden vázolja mindegyiknek a felfogását a purizmusról, álláspontjukat példákkal és nagyszámú idézetekkel világítja meg. Már kódexeink írói között akadunk puristákra; a bécsi és a müncheni kódexben megtaláljuk a szócsinálás nyomait. SYLVESTER JÁNOS a hónapokat és az idegen városokat magyar névvel akarja megjelölni. MOLNÁR ALBERT körülírással törekszik az idegen kifejezéseket visszaadni.

Már ebben az időben hirdette GELEJI KATONA ISTVÁN a nyelvújítás szabadságát, de már ő hangoztatta, hogy csak akkor kell új szót alkotni, ha az illető fogalomra a nyelvben nincs kifejezés. A magyar nyelv fejletlensége okozta, hogy régi nyelvészeink nem egyszer körülírással voltak kénytelenek az idegen szavakat a magyarban visszaadni. Ezen körülírás ellen kelt ki GELEJI K. ISTVÁN. HALLER JÁNOS hazafiui buzgóságában megtámadja ROSNYAMAK latin szavakkal telt stílusát. HALLER felfogása szerint a magyar nyelv elég gazdag arra, hogy vele mindent világosan kifejezzünk. A XVIII. században MARÓTHY GYÖRGY, MISKOLCZI FERENCZ, KOVÁCS JÁNOS és BERTALANFI a különböző szaktudományok nyelvét akarják magyarrá tenni.

A szerző a nyelvészeknek egész sorát említi, a kik a közélet nyelvét akarták az idegen kifejezésektől megtisztítani, vagy a kik a némettel szemben a magyar nyelv védelmére keltek. A hazafias buzgóság ösztönözte régi nyelvészeinket, hogy a magyar nyelvet az idegen elemektől megtisztítsák, de buzgóságukban túmentek a kellő határon és minden idegen szónak, akár meghonosodott volt, akár nem, pusztulnia kellett; úgyhogy BOD PÉTER aggodalmát fejezi ki, hogy a magyar nyelv a végromláshoz közeledik.

A Debreczeni Grammatika megjelenését BÁRDOS a purizmus történetében forduló pontnak veszi, mert eddig csak az idegen szavak kiküszöbölésére gondoltak, a Debreczeni Grammatika pedig már az idegenszerű mondatszerkezeteket, szófűzéseket is megtámadja. Ebből kifolyólag a munka anyaga két részre oszlik: a purizmus a Debreczeni Grammatika előtt és a purizmus a Debreczeni Grammatikától kezdve. Szerzőnk nézete szerint föltétlenül el kell itélnünk azokat a szavakat, a

melyek a mult század végén és a jelen század elején részint természetrajzi és orvosi, részint pedig egyéb szaktudományi munkákban napfényre kerültek. Ezek a szavak rosszak, érthetetlenek, önkényes alkotások. DIÓSZEGI SÁMUEL, KOVÁTS MIHÁLY és VAJDA PÉTER tüntették ki magukat leginkább a rossz szavak gyártásával.

A nyelvújítással a szerző nem foglalkozik olyan részletesen, mint az előzmények után várnók. Módszerétől itt sem tér el, a mennyiben a nyelvújítási harc attekinthető képét nem adja, hanem úgy mint eddig, pusztán részletekbe bocsátkozik. Avval sem számol be, hogy miféle okok hozták létre a nyelvújítási mozgalmat, hogy ez a fontos mozgalom mennyiben járult hozzá a nyelv fejlődéséhez, hogy mi volt benne a jó és mi a rossz, hogy mi maradt meg és mi nem.

A purizmus a jelen század második felében józanabb lesz. ARANY JÁNOS és SZARVAS GÁBOR a népnyelvre figyelmeztették a puristákat. Rámutattak az eddigi purizmus hibájára. Az ő felfogásuk szerint a purizmusnak a saját nyelvünkéből kell kiindulnia, nem pedig idegen nyelvből. Az akadémia is erélyesen fellép, sürgeti a purizmus kérdésének tisztázását; a «Magyar Nyelvőr» bírálataival, nyelvtörténeti adataival, szógyűjtéseivel szintén jótékonyan hatott.

Ez fővonásaiban a BÁRDOS könyvének tartalma, a melyet már csak azért is nehéz röviden összefoglalni, mert az egyes részek között nincs összefüggés; vezérgondolatot, a mely az egészbe egységet hozna, nem lehet találni; bármely részt ki lehetne szakítani a nélkül, hogy a munka megcsonkulna.

GEDEON ALAJOS.

Egy jelentéstani kísérlet.

Michel Bréal. Essai de sémantique (Science des significations.) Paris. 1897.
Librairie Hachette et Cie. 349 lap.

Senki sem fogja tagadni, hogy a hangtan, mint az a tudomány, a mely a beszéddel mint fizikai termékkel foglalkozik, alárendeltebb jelentőségű a nyelvészet másik részénél, a mely a képzetekkel s azoknak egymáshoz való viszonyával foglalkozik, a melyek a hangalakokhoz társulnak. És mégis a hangtani munkákkal szemben, a melyeket az újabb nyelvészeti irány létrehozott, a jelentéstaniak száma aránytalanul csekély.

E körülmény okát, azt hiszem, magában a dolog természetében kell keresnünk. Míg a hangtanban az élettan a kutatásnak biztos alapot nyújt, megkönnyíti a jelenségek rendszerbe foglalását s többé-kevésbé biztos eredményre vezet vagy legalább vezethet, addig a jelentésstanban — különösen mivel az újabb kutatás a logikai szempont helytelenségét kimutatta — a világos rendszerezés nagyon nehéz.

Ilyen körülmények között mindenesetre nagy érdeklődéssel vesszünk kezünkbe egy nagyobb, e téren mozgó elméleti munkát, különösen ha az író neve, mint BRÉALÉ, jogos várakozásokat kelt bennünk.

Mindenekelőtt, hogy minden félreértést kikerüljünk, jó lesz előre bocsátani, hogy a mit BRÉALÉ *sémantique*-nak nevez,*) korántsem azonos azzal, a mit mi jelentéstanon értünk. A *sémantique* szó inkább megfelelne annak, a mit a németek a nyelv belső formájának (innere sprachform) neveznek HUMBOLDT óta. Tisztán jelentéstanai kérdésekkel e munkának csak kisebb része foglalkozik.

A könyv három részre oszlik: I. *A nyelv belső törvényei.* (Les lois intellectuelles du langage.) II. *Hogyan állapodott meg a szavak jelentése?* (Comment s'est fixé le sens des mots?) III. *Hogyan keletkezett a mondat?* (Comment s'est formée la syntaxe?) Függetlenül három munka bírálata van csatolva. (NOREEN: Om språkriktighet. DARMESTETER: La vie des mots. H. PAUL: Prinzipien der sprachgeschichte.)

A nyelvtörténelem folyamán olyan változások tűnnek elénk, a melyek bizonyos tekintetben egyformaságot mutatnak. Azt az állandó viszonyt, a mely a nyelvi tünemények bizonyos sorozatában észlelhető, nyelvi törvénynek nevezzük, de a melynek természetesen semmi köze a matematika vagy a fizika törvényeivel. A nyelv fejlődésének ezen általános irányjaival foglalkozik a *Sémantique* első része. Egymás után tárgyalja a specialitás törvényét (loi de la spécialité) azaz a nyelv, vagy pontosabban a beszélő ember azon törekvését, hogy azonos fogalmat vagy viszonyt azonos hangalakkal fejezzen ki; a jelentés elkülönödést (répartition), a hamis conceptiókat, az analogiát stb. Érdekes és sok tekintetben új dolgokat tartalmaz az irradiáció-ról szóló fejezet.

Erre a jelenségre először LUDWIG irányította a figyelmet s fejtette ki fontosságát (adaptation név alatt). Illusztrálásul csak egy példát említek. A latin *-sco* végű igéket rendszeren inchoatív igéknek nevezik, bár eredetileg a *-sco* végzetnek nincs meg ez a jelentése. Ez az értelemárnyalat *adolesco*, *senesco*, *floresco*-féle igékből, tehát melyek alapjelentésük szerint lassú cselekvést fejeznek ki, terjedt át a többiekre s később úgy tűnt fel, mintha a fokozatos cselekvés kifejezője a *-sco* képző volna. Az inchoatív értelem szétsugárzott.

A második rész jelentéstanai kérdéseket tárgyal, a jelentésváltozások rendes osztályozása szerint.

*) *Sémantique* neologus szó. Francziásított alakja a görög *σημαντική τέχνη*-nek (*σημασιών*). A könyv néhány részlete már másutt is megjelent. (L. L'annuaire de l'Association des études grecques. Mémoires de la société de linguistique. Journal des savants.)

Beszél a szerző jelentésszükületről, tágulásról, metaphorás átvitelekéről, összetett szavakról jelentés szempontjából stb., mindenütt a legérdekesebb példákat hozva fel. A harmadik rész végre a grammatikai kategóriák keletkezésével, a szórenddel, a nyelv subjectív oldalával, a nyelv logikájával foglalkozik.

Azt hiszem, a ki ezt a könyvet végigolvasta, különösen, ha rendszeres elméleti munkát várt, némileg csalódva teszi le. Francia szellemmel, könnyedséggel megírt munka ez, majd a görög-latin, majd a román, majd a germán nyelvészetből vett érdekesnél-érdekesebb példákkal, de hiányzik belőle az elvek rendszeresebb elméleti tárgyalása lélektani alapon, a mit a szerző úgy látszik tárgyán kívül állónak tartott. Egy dolog első pillanatra szembeötlő: a könyv némi tekintetben visszahatás az újgrammatikus iskola ellen, azon elv ellen, hogy a nyelvi jelenségekben igen nagy, sőt talán legnagyobb szerepe van azoknak a képzeteknek, a melyek az eszméletből kiesve emlékezetkép alakjában maradnak és hatnak az eszméleten kívül.

BRÉAL a nyelvi változások végökát az emberi értelemben és akaratban keresi. Hogy az akaratnak van szerepe a nyelvi jelenségek körül (természetesen akaratlan nem annak legmagasabb fokát értve, hanem valami ösztönszerű törekvést), az kétséget nem szenved, bár egyetlen oknak tüntetni fel bizonyára túlság. De hogy az értelem mennyiben szerepel a normális nyelvváltozásokban, azt nem igen tudom megérteni.

Vegyünk szemügyre csak úgy találomra egy jelentéstani tüneményt, pl. a jelentésselkülönödést. BRÉAL felfogása szerint a jelentésselkülönödés az emberi értelem műve, logikai funkció. A gondolkodás szüksége első indító oka a jelentésselkülönödésnek (37. l.)

Először néhány élesebb szellem teszi meg a megkülönböztetést, azután ez a köznek tulajdona lesz (41). Nem akarom mondani, hogy ilyen jelentésselkülönítés nem fordul elő, de az bizonyos, hogy nem tartozik a rendes nyelvi jelenségek közé.

A jelentésselkülönödés nem logikai, hanem lélektani folyamat; forrása nem az értelem, hanem a lelki associáció-viszonyok.

A nyelv élete hozza magával, hogy az analogia hatása alatt vagy convergens jelentésfejlődés folytán ugyanazon szónak vagy kifejezésnek több alakja keletkezik, a melyek mindegyikéhez több jelentés fűződik. Eredetileg mindegyik hangalakkal egyként társul mindegyik jelentés. Ilyenkor a jelentésselkülönödés magától meginduló természetes folyamat. Az egyensúlyállapot sokáig nem tarthat. Minthogy minden új egyén a szó jelentését egyes esetekben tanulja meg, könnyen megtörténhetik, hogy egyik alak többször társul az egyik képzettel, mint a másikkal, s így köztük a társulási viszony erősebb lesz. Ha egyszer így meg-

indult a jelentésszétválasztás, a fejlődés tovább folyik, annál is inkább, mert az associatio így kevesebb munkával megy végbe.

Bár BRÉAL könyve methodikailag hagy hátra kívánni valót, az az érdeme tagadhatatlan, hogy élvezetes olvasmány, úgy hogy még az is, a ki nem foglalkozik szakszerűen a nyelvészettel, érdeklődéssel olvashatja.

GOMBOCZ ZOLTÁN.

Kisebb közlések.

Magyar jövevények az erdélyi szászok nyelvében. A «Verein für siebenbürgische Landeskunde» 49-dik évi nagygyűlését (1897-ben) Beszterczén tartotta meg. Ezen alkalommal «Festgabe der Stadt Bistritz» című füzet jelent meg, a mely három jeles szász író tollából közöl értekezéseket. Ez értekezések: 1. KISCH GUSZTÁVtól: Bistritzer Familiennamen; 2. KEINTZEL Györgytől: Nösner Idiotismen; 3. BERGER ALBERTTől: Verzeichniss der Bistritzer Oberrichter. E három értekezés közül minket a KEINTZEL tájszógyűjteménye érdekel legjobban, a ki e munkájával kiegészíti a KRAMER s részben HALTRICH hasonló irányú kutatásait. Ha valamely szóról KEINTZELnek az a nézete, hogy a német szókincsnek nem eredeti sajátja, rendesen odateszi, melyik nyelv gazdagította a Besztercze-vidéki nyelvjárást az illető szóval. Tájszógyűjteményében találunk néhány olyan magyar jövevényt is, a melyek JACOBI ismert értekezésében (Magy. Lehnwörter im Sieb.-Sächsischen) nincsenek meg. Ezek a következők:

1. *hizeln*: «sich pflegen, so dass man fett wird, sich mästen» (Szász-Régen); KEINTZEL szerint < m. *hizlal*.

2. *korlôt*: geländer vor schmieden zum beschlagen der pferde; KEINTZEL szerint < m. *korlát*.

3. *lârmâs*: lärmmacher; KEINTZEL szerint «aus dem frz.; doch unmittelbar aus magy. *lârmás*.

4. *purzlich*: verwirrt, zerzaust von den haaren; KEINTZEL szerint összevetendő a m. *borzas*-sal.

5. *šurgaln*: reiben, herumrutschen, Szász-Régenben *šurjáln*; összevetendő a m. *súrol* igével.

6. *tisthâder*: gutsverwalter (Szász-Régen); v. ö. m. *tisztartó*.

KEINTZEL szógyűjteménye mindössze hattal szerzi meg az eddig ismert magyar jövevények számát. Egyiknek-másiknak magyar eredete

pedig még bizonyításra is szorul. Maga a tájszógyűjtemény azonban sok tanulságot rejt magában.

Így pl. nagyon fontos, milyen nagy területen használatos a szász-régeni és besztercei *fəlpas, fəlfəs* (geflochtener korb) szó, a mely azonos a szep. szászságnál és a hazai tótság egy részénél használt *filpas, fylpas* (takarmányhordó kas, kosár) szóval. A szónak *fəlwe + vas* etymológiája nem egészen bizonyos. Minthogy a szó gazdasági kifejezés, nem lehetséges-e, hogy a szászság Erdélybe való vonulása közben vette föl vagy adta át a tótoknak is? Ez természetesen csak conjectura, a mely csupán akkor bizonyítana, ha a szónak biztos volna a szláv eredete (a szókezdet miatt nem az), s mindenek előtt, ha több hasonló gazdasági kifejezés találkoznék teszem a vágvölgyi tótság és az egész erdélyi szászság nyelvében. Egy másik érdekes adata KEINTZEL gyűjteményének ez: *gārtsəln* «einen bitteren beigeschmack haben; junger wein *gārtselt*». Érdekes volna kikutatni, minő viszony van a *gārtseln* és a mi *karcosunk* közt. Úgyszintén kutatásra szorul a m. *hant* és erd. szász *hqntoš* (dicke erdscholle, wie sie beim ackern entsteht) viszonya is. De nem sorolhatom itt fel az összes magyar nyelvi szempontból is érdekes szavakat. Csak annyit jegyzek meg, hogy nagyon ajánlatos volna az erdélyi szászok nyelvészeti működését figyelemmel kísérni s a mi nyelvünket érdeklő megállapításaitat fölhasználni. Továbbá azt hiszem, az erdélyi szász szókincset abból a szempontból is át kellene vizsgálni, vajjon vannak-e benne olyan hangtani tekintetben jellemző szláv jövevények, a melyek nem az oláh nyelv révén jutottak bele, s a melyeket a szászok csakis itt, mostani hazájuk földjén vettek föl nyelvükbe. S itt megint nagyon finom megkülönböztetésekre van szükség, s meg kell állapítani, vajjon az esetleges szláv jövevénytörzök nem pusztán és egyedül az erdélyi bolgárok nyelvéből valók-e. Hisz e bolgárokról tudjuk, hogy a szászok térítették át őket a protestáns vallásra (l. e bolgárookra nézve: Archiv f. slav. Phil. XIX. és XX. kötetében JIREČEK ismertetéseit); e bolgárok pedig IV. Béla ideje óta lakják hazánkat. Ennek a kérdésnek a vizsgálata magyar nyelvi szempontból, még pedig a székelység szláv jövevényei szempontjából feltétlenül szükséges. Lehet, sőt valószínű, hogy e kutatás csak negatív eredménynyel fog járni, de a tudományos kutatásoknál a negatív eredmények is fontosak.

M. J.

TÜZETES MAGYAR NYELVTAN

TÖRTÉNETI ALAPON.

BALASSA JÓZSEF közreműködésével írja

SIMONYI ZSIGMOND.

Első kötet: **Magyar hangtan és alaktan.**

A M. T. Akadémiától Lukács Krisztina díjjal jutalmazott munka.

Bolti ára 6 frt.

NÉMET ÉS MAGYAR SZÓLÁSOK.

Segédkönyvül a németből való fordításhoz, s kiegészítésül a német-magyar szótárakhoz.

A magyar nyelvnek legjobb forrásaiból szerkesztette

SIMONYI ZSIGMOND.

A M. T. Akadémiától Marczibányi-díjjal jutalmazott pályamunka.

Budapest, 1895. Kiadja a Franklin-Társulat.

Ára 3 frt.

A MAGYAR NYELV.

A művelt közönségnek írta

SIMONYI ZSIGMOND.

Kiadja a M. T. Akadémia. — Két kötet. — **Ára fűzve 2 frt.**

Első kötet: **A magyar nyelv élete.** — Bevezetés: Nyelv és nyelvtudomány. I. A magyar nyelvnek eredete és rokonai. II. Idegen hatások. III. Nyelvtörténet és nyelvmlékek. IV. A népnyelv és a nyelvjárások. V. Irodalmi nyelv, nyelvújítás, nyelvhelyesség.

Második kötet: **A magyar nyelv szerkezete.** — I. Hangok, hangváltozások, helyesírás. II. Összetétel és szóképzés. III. A jelentések viszontagságai. IV. A szófejtés. V. A ragozás. VI. A mondattan.
